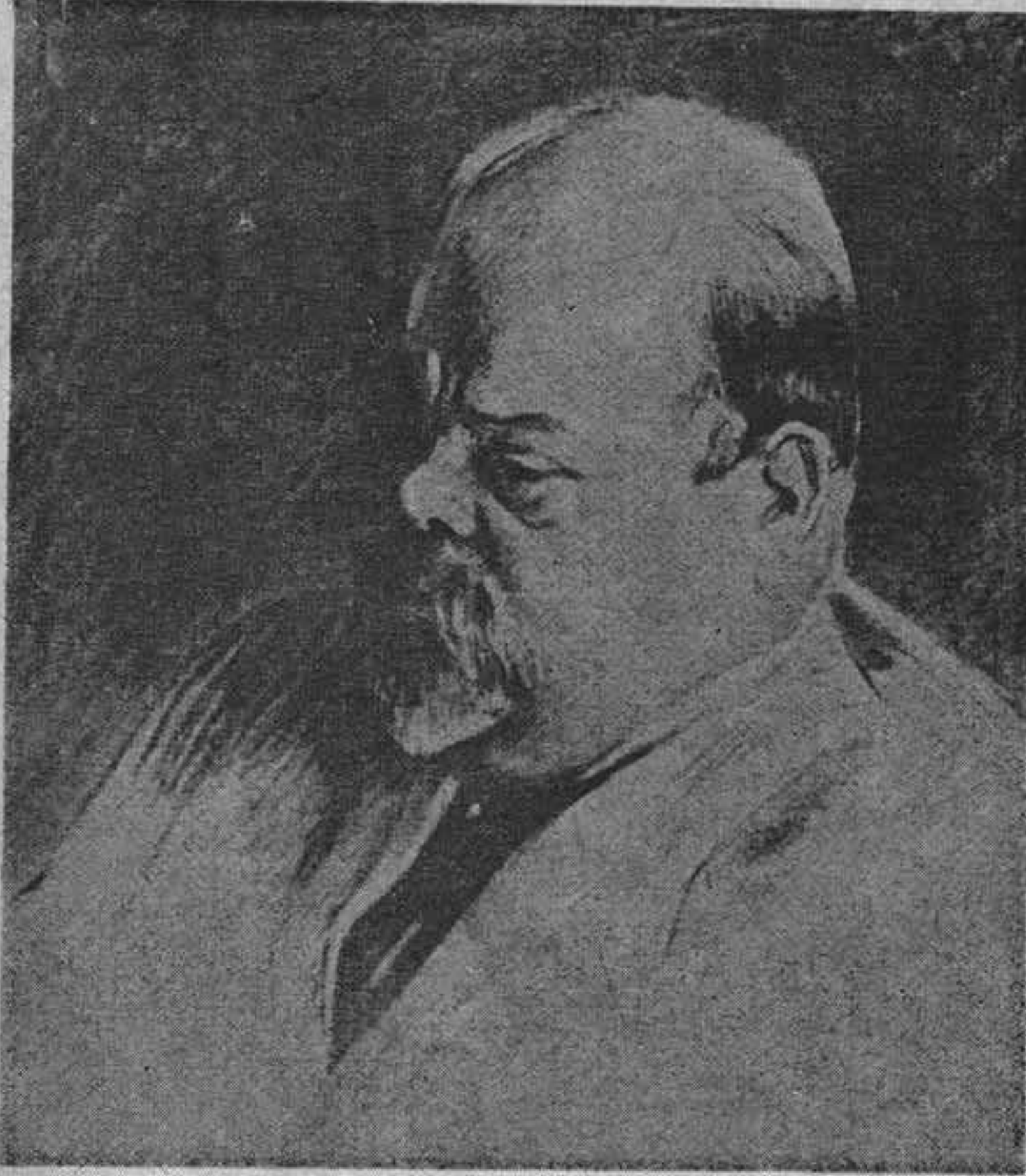

türkiye defteri

Tüstav Arşivi
Orhan SİLİER
Bağışı

aylık edebiyat-siyaset dergisi

**bir sosyalist tip:
PARVUS "türkiye'nin
mali esareti"**

alexander israel helphand
taylan altuğ
adalet ağaoğlu
metin eloğlu
fatma ülke
nuri özden

mayıs 19

türkiye defteri

Sayı : 19

Mayıs 1975

2	taylan altuğ	Kemal Tahir'in Bilinç Sentezi
5	nuri özden	Bir Sosyalist Tip
15	a. i. helphand (parvus)	Türkiye'nin Mali Esâreti
40	metin eloğlu	Balıkçısız Halikarnas
41	adalet ağaoğlu	Muz
52	fatma ülke	İnegölde İkinci
57	taylan altuğ	Hangi Pay
60	howard l. parsons	Günümüzde ABD'de Teknoloji ve İnsandışılaştırma Krizi
69	★ ★ ★	Hesap Defteri
74	nâzım hikmet	Milli Gurur

SAHİBİ ve SORUMLUSU /
Çelik Berksoy
YÖNETİM YERİ /
Ankara cad. 43 / 4 Cağaloğlu - İstanbul
YAZIŞMA ve HAVALE /
P.K. 39 Teşvikiye - İstanbul
SAYISI / 10 TL.
YILLIK ABONE / 100 TL.
DIŞ ÜLKELERE / 200 TL.
DİZGİ - BASKI / Kutulmuş Matbaası
Son Baskı Tarihi : 7 / 5 / 1975

KEMAL TAHİR'İN BİLİNÇ SENTEZİ

Taylan Altuğ

Türk toplumunun üstyapısında, yani düşünce ve kültür üretimi alanında ikiyüz yılı aşkın bir süredir devam eden tarihsel karmaşa ve ideolojik yanılsama, günümüzde apaçık görülen bir «aşma» sürecini yaşıyor sa; bu aşma'da en önemli pay, kuşkusuz Kemal Tahir'indir. Çünkü Kemal Tahir, Türk sanat ve düşünce (bilinç) alanında, ideolojiden bilgiye atlayan, yani gerçeğin çarpık, bozuk ve yabancılaştırmış biçiminden, gerçeğin bizzat kendisine yönelen zorlu «hesaplaşma» sürecinin ilk niteliksel sıçramasını gerçekleştiren kişidir. O, bu çabasıyla Türkiye'de «gerçek» in yolunu açan ve kültür emperyalizminin içsel temellerini açığa çıkaran sanat ve düşünce adamıdır. Romancı - düşünür Kemal Tahir'in, Marksist diyalektik metodu, Türkiye'de ideoloji olarak değil, bilim olarak kavrayan ender yaratıcılardan biri olması, onun bütün ürünlerini kuşatan bütünsel gerçekçiliğinin temelinde yatan dinamiğin, süphesiz en önde gelen sebebidir. Yazarın, değişimin sonsuz diyalektiğinden kaynaklanan ünlü «kuşku»su, cesur soru saldırılarıyla eylemleşerek, kapitalizm - Türkiye toplumu çelişkisine, emperyalist doğrultuda işlev gösteren resmî ideolojinin temellerini sarısmaya koyulur. Böylelikle, aynı zamanda bu ideoloji tarafından belirlenen aydın kesimin idealist dünyasında derin ve geliştirici çatlaklar açar, çeşitli reaksiyonlar doğurur. Bu reaksiyonların özellikle Kemalist ideolojiyle şartlanmış küçük burjuva kesimden gelmesi, Kemal Tahir'in doğru hedefi yakaladığının bir göstergesi olmasının yanı sıra, sosyalizm karşısındaki ideolojik cephenin sınırlarını göstermesi bakımından da ilgi çekicidir.

Kemal Tahir, kendisine kadar gelen dönem içinde doğrudan üzerine gidilmemiş olan Emperyalizmin içsel ideolojik silahı Batılama olgusuna ve bu ideolojik yapının taşıyıcısı aydın kesime karşı ilk defa, kendi toplumunun ve insanının gerçek'inden güç alan bir kültü-

rel - ideolojik taarruzu geniş bir perspektivle ve problem değeri yüksek sorularla başlatan kişidir. O, Türkiye gerçekliğinin dışında, verilmiş ya da empoze edilmiş bir ideler dünyasında yaşayan ve kendi tarihsel gelişimiyle çelişen Türk aydınının karşısına, resmi tarih görüşünü bertaraf ederek Türkiye'nin tarihsel ve sosyo-ekonomik gerçekliğini çıkarttı. Bu, aynı zamanda, kendi dışındaki bir ideolojik dünyada debelenen ve kendinin bilgisinden yoksun olan Türk aydınının karşısına, onun kendi gerçeğini eleştirel bir temelde öfkeli ve vurucu bir biçimde koymak demektir. Bu, bilimsel kuşku, diyalektik kavrayış, bilgisel birikim ve insanlık namusuyla gerçekleştirilen zorlu bir mücadeleyleydi. Bu oluş, kendi gerçeğinin bilgisine erişmiş bir aydının, içinden çıktığı ve diyalektik olarak aştığı ideolojik yapıya karşı, bu aşmayı sağlayan ve bu bilimsel aşma sırasında yeniden üretilen düşünsel «gerçek»i koymasının ifadesidir.

Demek ki, Kemal Tahir, geniş bir perspektivle, Türk aydınının emperyalizmin çıkarları doğrultusunda biçimlendiren ve Cumhuriyet döneminde resmi ideoloji halini alarak sosyal praksis üzerinde baskı kurmaya yönelen Batılaşmacı ideolojiyi, Türkiye gerçekliğinden kaynaklanan bilgisel bir sentezle aşarak, sosyalist bilincin öncelikle hesaplaşması gereken alanı göstermiş ve bu alana ilk darbeleri vurmuş bir kültür savaşçısıdır. O, sınıfsal tahlilin ideoloji ile değil, bilimsel metodla mümkün olduğunu ve bu nedenle öncelikle sözü edilen ideolojik tortunun aşılması gerektiğini kavramıştı. İşte bu sebepten dolayı, O'nun, Marksist diyalektik metodu Türk toplumunun tarihine, sosyo-ekonomik yapısına ve kültür dünyasına uygulayarak elde ettiği «gerçek»in verileriyle oluşturduğu ve romanlarında estetik bir bütün olarak koyduğu problematik, Türk kültürünün oluşumunda sosyalist dönemecin ilk ve gerçek ışıltılarını taşır.

Kemal Tahir'in zorlu hesaplaşmalar ve geniş bilgisel birikim sonucu oluşturduğu dinamik bilinç sentezi, Türkiye'nin bütünsel gerçekliğine yönelerek sınırla-

rı geniş bir problematiği karşımıza getirir. Kemal Tahir problematiğinin kaynaklandığı, Batılaşmacı ideoloji, Cumhuriyet dönemi eleştirisi, Osmanlı toplumu düzeninin Batıya benzemez yapısal evrimi, ulusallık ve ulusal bilinç, Türk aydınının niteliği, Resmî tarih görüşüyle mücadele, geleneksel sanatlardan yararlanma gibi meseleler Türkiye gerçekliğinin kavranması ve dönüştürülmesi için olduğu kadar geleceğe dönük sanat yaratışları içinde halledilmesi kesinlikle şart soru yu-maklarıdır. Günümüzde Marksist tahlillerle ve sanatsal yaratışlarla bu meselelerin gelişmiş bir düzlemde irdelenmeye çalışılması, geleceğe umutla bakılmasını sağladığı gibi; Türkiye'nin düşünce ve kültür alanında uzun yıllar yaşadığı kopukluğun, süreksizliğin (tarihi kontinue'sizliğin) de aşıldığının sağlıklı işaretidir.

Günümüz Türkiye'sinde sonuç alıcı bir sosyalist teori ve buna bağlı olarak devrimci bir kültür mücadelesi için yapılan bilgisel çalışmalar, Kemal Tahir problematiğinden geçmek ve onun getirdiği sorularla hesaplaşmak zorundadır. Çünkü, Türkiye'de işçi sınıfına sosyalist bilinç götürecek aydın kadronun oluşması, öncelikle aydın kesimin kendi bilincini kalıplaşmış ve dogmalaşmış ideolojik bağlantılardan ayıklayıp, yeni bir bilinç senteziyle kendi toplum gerçekliğini kavramasına bağlıdır. Bu gerçekleştirilmedikçe sonuç alıcı bir sosyalist mücadelenin teorik ve pratik temellerinin kurulamayacağı açıktır. Bu çok tekrarlanmış doğrunun, süregelen açmazlar gözönünde bulundurulursa, hâlâ gündemde olduğu ortadadır.

Getirdiği sarsalayıcı, irdeleyici tarihi ve toplumsal problem ve yorumlarıyla Türk düşünce ve kültür dünyasının yeni bir evresini çizen Kemal Tahir'in bıraktığı düşünsel-kültürel miras ve teorik açılım, sosyalist bir Türkiye'nin gerçekleştirilmesi yolunda görev üstlenenler için, gerçeklere ve doğrulara yönelik bir ışık niteliği taşır. Bizler için önemli olan bu mirasın hakkedilmesi ve gölgeler dünyasından gerçekler dünyasına inilmesidir. Çünkü değiştirilecek olan, gerçekliğin bizzat kendisidir.

Tüstav Arşivi
Orhan SİLİER
Bağışı

Parvus, Troçki ve lev Deutsch'la (1906)

BİR SOSYALİST TİP

Alexander İsrail Helphand (PAVRUS)
(1867 - 1924)

Giriş ve Yeni yazıya aktaran:
Nuri Özden

1910 yılı sonlarından 1915 yılı başlarına kadar, 4 yılı aşkın bir süre Türkiye'de yaşayan ve PARVUS [Latince «Küçük» anlamında] takma adıyla çeşitli faaliyetlerde bulunan Alexander Israel Helphand, düşünce ve davranışıyla çok ilginç gelişmeler göstermiş bir kişiliktir.

Batı'da, biyografisini yazanlarca «devrim taciri» olarak nitelenen Alexander Israel Helphand, 1867'de Rusya'da doğmuş bir Yahudidir. (1) 1891'de Almanya'ya gitmiş, orada Ekonomi ve Maliye alanında doktora yapmış, bu arada sürgündeki Rus Marksistleri ve Alman Marksist çevreleri ile yakın ilişkiler kurmuştur. Bu dönemde tanıştığı ve çok yakın ilişkiler içinde bulunduğu kişiler arasında Bebel, Kautsky, R. Luxemburg, Lenin ve Troçki de bulunmaktadır. Daha sonraları bu kişilerin hemen hepsiyle bağlarını koparmış, bağı en uzun Troçki ile sürdürmüştür. (2) Almanya'da birçok kitap yayınlayan ve bir de gazete çıkaran Parvus'un, bu dönemde sosyalist çevreler arasında teorisyen olarak oldukça etkili olduğu da bilinmektedir. (3)

1905 Rus devrimi sırasında Troçki ile beraber yeniden Rusya'ya dönen Parvus, burada küçük bir gazete olan «Russkaya Gazeta» yı yönetmeye başlamış ve kısa zamanda bu gazeteyi büyük bir yayın organı haline getirmiştir. Gazetesinde Rus devrimi ile ilgili aşırı sloganları ortaya atan Parvus'un, aynı zamanda başarılı iş adamı kişiliği de burada belirmiştir. (4) Devrimin başarısızlığa uğraması üzerine yakalanıp Sibiryâ'ya sürülen Parvus, buradan kaçmayı başararak yeniden Almanya'ya dönmüştür.

Almanya'ya dönüşünden sonra siyasal faaliyetlerine tekrar başlayan Parvus'un, bu dönemde sosyalist çevrelerle olan düşünsel ayrılıklarının derinleştiği ve kendisinin bu bakımdan oldukça yalnız kaldığı anlaşılmaktadır. (5)

Bu ortamda Almanya'dan ayrılan Parvus, kısa bir müddet Balkanlarda dolaşmış ve daha sonra 1910 Kasım başlarında Selânik yoluyla İstanbul'a gelmiştir.

Parvus'un Türkiye'ye geliş nedeni ile ilgili olarak ileri sürülen ana görüş şudur : Daha önce Almanya'da savunduğu tezlere göre, Rusya'da sosyalist bir devrimin ortaya çıkması işçi sınıfının mücadelesiyle değil, ancak ve ancak emperyalist devletler ara-

sındaki rekabetin bir dünya savaşına yol açmasıyla olacaktır. O günlerde ise Parvus böyle bir kızışmayı Balkanlar'da görmektedir ve bunun için Balkanlar'da bulunmanın önemine inanmıştır. (6)

Kanımızca, bu açıklama Parvus'un Balkanlar'a ve özellikle Türkiye'ye geliş nedenini yeterince karşılayamamaktadır. Çünkü buralarda bulunduğu süre içinde ne savaşla doğrudan doğruya ilgilendiğine, ne de savaş sonrası herhangi bir tahlilde bulunduğu na dair bir yazısı bulunmamaktadır. Sadece bu dönemde bir kısım Alman sosyalist basınının muhabirliğini yaptığı bilinmektedir. (7)

Daha akla yakın bir ihtimal ise, oportunist kişiliği daha önce de bilinen Parvus'un (8), Almanya'da uğradığı yalnızlığa karşı kendi düşüncelerini savunacak bir gazete çıkarmak ve para kazanmak tutkusuyla Türkiye'ye geldiğidir. Nitekim daha sonra bunu başarmıştır da.

Ekonomik ve mali alanlarda İttihatçıların ne kadar zayıf olduklarını görüp, onlardan yararlanabileceğini düşünmüş olması da çok mümkündür. Bu bakımdan Parvus'un Türkiye'de sosyalist çevrelerle hiç bir organik ve düşünsel bir bağ kurmamış olması da ilginçtir. (9) Türkiye'de bulunduğu süre içinde organik bağ kurduğu tek gurup siyasî olarak İttihatçılar, düşünsel olarak da Türkçüler olmuştur. Bu dönemde oluşan önemli iç olaylarla da Parvus'un hiç ilgilenmediği görülüyor. Ne sosyalist faaliyetler, ne Trablusgarp ve Balkan savaşlarının yarattığı siyasal karışıklıklar, ne Bab-ı âli baskını ve onun ertesinde meydana gelen bir dizi olaylar sonucu bütün muhalefetin susturulması, sosyalistlerin ve hattâ muhalif Türkçülerin [ki bunların arasında Mustafa Suphi de vardır (10)] sürgüne gönderilmesi Parvus'u hiç ilgilendirmemiştir. Kendisinin de sosyalist olduğu bilindiği halde, İttihatçılar ona hiç bir zaman dokunmamışlar, aksine saygı bile göstermişlerdir.

Ancak, yazdığı yazılarda Parvus, sosyalizm konularına hiç değinmemiş, yalnızca anti-emperyalist ve anti-kolonyalist bir politika önermiş, Osmanlı Devletinin yaşaması için herşeyden önce ekonomik ve özellikle mali bağımlılıktan kurtulması gerektiği düşüncesi bütün yazılarının başlıca temasını oluşturmuştur.

Türkiye'de ilk yazıları «Tanin» ve «Jeune Turc» gibi İttihatçı yayın organlarında çıkan Parvus'un daha sonra bu gazetelerin ve özellikle «Türk Yurdu» ve «Bilgi Mecmuası» gibi Türkçü dergilerde önemli yazılar yayınladığını görmekteyiz. (11)

«Türk Yurdu» onu okuyucularına şöyle tanıtmaktadır :

«... nihayet Türk değilse de, umum insanlar gibi Türklere de acıyan ve Osmanlı memleketinin iktisadi ahvalini sağlam bir usûl ve nâfiz bir nazarla tetkik ve tahlil eyleyen Parvus efendi'ye müracaat etti; ve muavenet-i tahririyyesini temin edebildi. Muhterem Parvus efendinin «Tanin» ve «Jeune Turc» deki makaleleri ilim ve iktidarını pek açık göstermiş olduğundan, karilerimizin bu muaveneti temin etmemizden dolayı, memnun olacaklarını zannediyoruz. Vâkıâ Parvus efendinin iktisadi ve içtimai mesleklerinin bazı mühim noktalarına «Türk Yurdu» iştirak edemezse de halkı sevmek, elden geldiği kadar fakir halka yardım etmek gibi en mühim bir esasta mûmâileyhle bir ihtilâfımız yoktur...» (12)

Bundan sonra Türkçülerle ilişkilerini daha da geliştiren Parvus'u, Türkçülerin bilimsel derneği olan «Türk Bilgi Derneği» Türkçülük Şubesi'ne «fahri âzâ» olarak seçmiştir. (13)

O sıralarda yayınlanan ve devrin tanınmış kişilerinin (yazar, şair, gazeteci, hatip gibi) biyografilerini ve birer de örnek yazılarını derleyen «Nevsâl-i Millî» adlı yıllık da Parvus'a yer vermiş ve onun hakkında şunları yazmıştır :

«Parvus meslekçe sosyalisttir. Mûmâileyh evvelâ Almanya'da kesb-i şöhret etmiştir. Parvus, gerek işçilerin menâfiini aal bir surette müdafaa ve gerek sanayî ve ziraatın inkişâfına ve mesail-i maliyeye dair yazmış olduğu eserler sayesinde Almanya'nın ma'rûf simaları a'dâdına dahil olmuştur. Onun bazı eserleri Rus lisanı üzere tab' ve neşr edildiği gibi birçokları da Fransız, İngiliz, İtalyan, İsveç, Rumen, Bulgar, Sırp ve Japon lisanslarına da tercüme olunmuştur. Parvus Türki-

ye'de birkaç senelik ikameti esnasında başlıca zamanını memleketin ahvâl-i maliye ve iktisâdiyyesini tetebbua hasr eylemiştir. Onun bu hususda yazmış olduğu birçok makaleler «Jön Türk», «Tanin», «Tasvir-i Efkâr», «Azadamard» gazeteleriyle «Türk Yurdu», «İctihad» ve «Bilgi» risalelerinde okunmuştur.» (14)

Bu tanıtımdan sonra Parvus'un Türkiye'ye geldiğinden beri savunduğu düşüncelerini bir kere daha özetleyen ve «Türkiye için bazı hakikatler» başlığını taşıyan küçük bir yazısı da yer almaktadır. (15)

Parvus'un Türkiye'deki düşünsel faaliyetlerinin son aşamasını 1914 yaz başında yayınladığı (16) «Türkiye'nin Can Damarı: Devlet-i Osmaniyyenin Borçları ve ıslahı» (17) ismini taşıyan kitapla, birinci dünya savaşının başlamasından hemen sonra yayınladığı iki küçük risale oluşturmaktadır. Bunlar «Umumî Harp Neticelerinden: Almanya Galip Gelirse» ve «Umumî Harp Neticelerinden: İngiltere Galip Gelirse» (18) başlıklarını taşımaktadırlar.

Bu risalelerde Parvus, «Avrupa Harbi» olarak nitelediği savaşın, bütün dünyada önemli değişimler yaratacağını belirtmekte ve birbiriyle savaşan bu iki büyük devletin durumlarını tahlil ederek, Türkiye'ye Almanya yanında yer almasını öğütlemektedir. Bu öğüdün son kertede ittihatçıların tutumu üzerindeki etkisini bilmemekle beraber, bunun Parvus'un eskiden beri güttüğü ve savaş boyunca da savunmaya devam ettiği Rusya'nın çökertilmesi düşüncesinin bir yönünü oluşturduğu açıktır.

Parvus'un ittihatçılar üzerindeki tek somut etkisi ise kapitülasyonlar sorununda olmuştur denebilir. Nitekim «Türk Yurdu Kütüphanesi», «Almanya Galip Gelirse» risalesini sunuş yazısında şöyle demektedir :

«Mösyö Parvus, harb-i umuminin bidâyet-i ilânında Tasvir-i Efkâr gazetesiyile (22 Temmuz, Salı - Tedâbir-i zarûriyye-i maliye) neşr olunan beyânâtında, Türkiye'nin harb-i umumiden istifade ederek kapitülasyonları kaldırmasını en evvel şiddetle tervic eylemişti.» (19)

Ve kapitülasyonlar savaşın hemen başlarında resmen kaldırılmıştı. (20)

İkinci risalenin sonunda yer alan bir açıklamada yakında yayınlanacak üçüncü bir risale de duyurulmaktadır : «Üçüncü risale : Umumi Harpten sonra devamlı bir Sulh» (21) Bu risalenin ise yayınlanmadığını bilmekteyiz. (22)

Parvus'un bu düşünsel faaliyetlerinin yanı sıra birtakım çıkar faaliyetlerinde de bulunduğu bilinmektedir. Ne yazık ki bu gibi faaliyetleri hakkında ciddi bilgilerden yoksunuz. Günün birinde İstanbul'da bir kahvedeyken, devlet adamlarından birinden duyduğu gizli bilgileri, aynı kahvede oturan bir hafiyeeye naklettiği ve böylece önünde servet yolları açıldığı söylentisinin ayrıntıları bilinmemektedir. Balkan savaşı sırasında savaş gereçleri alım-satımı yaptığı da bir söylenti olarak kalmaktadır. (23) Ancak İstanbul'da düzenli olarak hiç bir iş yapmış olmaması ve buna rağmen Büyükkada'da oturmuş olması ise dikkat çekicidir. (24) İttihatçılara olan yakınlığı, onlara ekonomi ve özellikle mali konularda danışmanlık yapmış olması, bu alanda birçok bilgileri elde etmesine yardım etmiş olabilir. Bu bilgileri, iyi bildiği anlaşılan borsa spekülasyonları yoluyla kullanmış olması da çok mümkündür. Balkan savaşı sırasında ortaya çıkan vagon ithali rezalelerine ve demiryolu tahvilleri oyunlarına karışmış olması da akla yatkındır. (25)

Türkiye'de böyle faaliyetlerde bulunan Parvus'un 1915 yılı başlarında Türkiye'den ayrıldığını ve önce Stokholm'e gittiğini, orada demir-çelik ve kömür işleriyle uğraşarak servetini daha da arttırdığını biliyoruz. Ve sonra büyük arzusunu da gerçekleştirerek, Almanya'da günlük bir gazete yayınlamayı başarmıştır. Bu gazete Türkiye'de de yayınladığı görüşlerini daha şiddetle savunmaya devam etmiş, Rusya'nın ancak Almanya'nın kuvvetiyle yıkılabileceğini, bunun için de Almanya'nın silahlanması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu görüşleriyle, savaşı çok başka biçimde değerlendiren Lenin, Troçki, R. Luxemburg gibi liderlerle ters düşmüş, onlarca bir oportunist olarak nitelenmiştir. (26)

1917 baharında, Lenin'in mühürlü bir vagonla Almanya'dan geçerek Rusya'ya sokulması olayında da Parvus'un adının geçtiği görülmektedir. Ekim Devrimi'nden sonra, Sosyal Demokrat Al-

manya ile Sovyet Rusya arasında bir ittifak yapılması için giriştiği arabuluculuk çabaları da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Daha sonra Rusya'ya kabulünü isteyen Parvus'un bu isteği de Sovyet hükümetince reddedilmiştir. Hem de yargılanmayı ve hayatının hesabını vermeyi kabul ettiği halde. (27)

Bundan sonra Almanya'da yaşamaya devam eden Parvus, Alman sosyalist basınına çok cömert bağışlarda bulunmuş, Weimar Cumhuriyetinin ilk Cumhurbaşkanı C. Ebert'e danışmanlık yapmış ve 1924 yılında beyin kanamasından ölmüştür. (28)

Sunduğumuz yazı, Parvus'un «Bilgi Mecmuası»nda yayınlanan ilk yazısıdır. Kânûn-ı sâni 1329 tarihli 3 no'lu sayısından alınmıştır.

NOTLAR

- 1) B.D. Wolfe'a göre 1869 da doğmuştur. Bkz. B. D. Wolfe, Devrim Yapan üç Adam, Ankara, 1969 sh. 354.
- 2) Parvus'un özellikle Troçki'nin düşünceleri üzerinde çok etkili olduğu bilinmektedir. Troçki'nin 1905 de Cenevre'de yayınladığı «Ocak'ın Dokuzundan önce» adlı risalesine Parvus'un yazdığı önsözün, «sürekli devrim» teorisinin ilk ortaya çıkışı olduğu belirtilmektedir. (Wolfe, a.g.e, sh. 335, 343) Ayrıca, Troçki daha sonra yazdığı «Yaşayan bir dostta mersiye» adlı makalesinde, Parvus'un kendi düşünsel gelişmesi üzerindeki büyük payını «şahsi bir şeref meselesi» olarak anmakta, fakat onun sonradan saptığı macera yolunu da eleştirmektedir. (Zikreden : M. Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar, Ankara, 1967, sh. 46).
- 3) Almanya'da yayınladığı kitapların başlıcaları şunlardır : Dünya Pazarı ve Tarımsal krizler hakkında; Genel Grev; Rusya ve Devrim; Sömürgeci siyaset ve yıkılışı; Sosyalizm ve Bankalar; Devlet, Sanayi ve Sosyalizm; Proleteryanın sınıf mücadelesi.
- 4) Wolfe, a.g.e, sh. 354.
- 5) N. Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Ankara, 1973, sh. 412.
- 6) N. Berkes, a.g.e, sh. 413.

- 7) Wolfe, a.g.e, sh. 355.
- 8) Wolfe'un naklettiğine göre, 1904 yılında Maksim Gorki'nin bir oyununun temsili için idarecilikle görevlendirilen Parvus, bu iş için toplanılan 60.000 markı kendisinde alıkoymuş, bu skandal Bedel ve Kautsky tarafından örtbas edilmişti. (Wolfe, a.g.e, sh. 354)
- 9) Bu konuda tek istisna, Bulgar sosyalisti Dimitir Vlahof ve Romen sosyalisti Hristo Rakovsky ile ilgilenmesi olmuştur. 1908 de Osmanlı Meclis-i Meb'usan'ına Selânik meb'usu olarak giren Vlahof'un çabaları daha çok parlamento içinde kalmış, 1911 seçimlerinde yeniden seçilmemiş, mücadelesine çok değişik yerlerde ve biçimlerde devam etmiştir. (Bkz. M. Tunçay, a.g.e, sh. 35) H. Rakovsky ile ilgisini belirten tek husus ise, İstanbul'da bir 1 Mayıs gösterisine beraberce katıldığı yolundaki bir kayıttan ibarettir. (Bkz. G.S. Harris, Türkiye'de Komünizmin kaynakları, İstanbul, 1975, sh. 35)
- 10) Parvus'un Mustafa Suphi ile tanışıp tanışmadığını bilmiyoruz. Ancak Parvus'un yazdığı Tanin'de Mustafa Suphi'nin de bir süre çalıştığını biliyoruz. Ayrıca, Mustafa Suphi'nin ilk telif eseri olan «Vazife-i Temdin»in niteliği bakımından anti-kolonyalist özellikler taşıması, onun Parvus'tan etkilenmiş olabileceğini düşündürmektedir. (Bkz. Nevsâl-ı Milli, İstanbul, 1330, sh. 193 ve Vazife-i Temdin, İstanbul, 1328)
- 11) Parvos'un «Türk Yurdu» dergisinde 16 ve «Bilgi Mecmuası»nda da 3 yazısı yayınlanmıştır. (F. Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Ankara, 1967 adlı kitabında Parvus'un «Türk Yurdu»ndaki yazılarının sayısını 10 olarak göstermektedir. Bkz. a.g.e, sh. 477 n)
Bu yazılar şunlardır :

a) «Türk Yurdu» Dergisi :

- 1) Köylüler ve Devlet, Yıl: 1, Sayı: 9, 9 Mart 1328, sh. 262 - 268
- 2) 1327 senesinin ahvâl-i maliyesine bir nazar, Yıl: 1, Sayı: 13, 3 Mayıs 1328, sh. 394 - 402
- 3) Türkiye, Avrupanın maliye boyunduruğu altındadır I, Yıl: 1, Sayı: 16, 14 Haziran 1328, sh. 476 - 484
- 4) Türkiye, Avrupanın maliye boyunduruğu altındadır II, Yıl: 1, Sayı: 17, 29 Haziran 1328, sh. 523 - 530
- 5) İktisada dair (Mektup cevabı), Yıl: 1, Sayı: 18, 12 Temmuz 1328, sh. 564 - 567
- 6) Esaret-i maliyeden kurtulmanın yolu, Yıl: 1, Sayı: 19, 26 Temmuz 1328 sh. 587 - 591
- 7) Türklerin ödünç almaya haklı oldukları bir akçe (para) Yıl: 2, Sayı: 1, 18 T. evvel 1328, sh. 16 - 24

- 8) Devlet ve millet, Yıl: 2, Sayı: 3, 15 T. Sâni 1328, sh. 83 - 86.
- 9) Mali tehlikeler, Yıl: 2, Sayı: 5, 13. K. evvel 1328, sh. 148 - 153
- 10) İş işten geçmeden gözünlüzü açınız!, Yıl: 2, Sayı: 12, Mart 1329, sh. 360 - 367
- 11) Türk ili, maliyeni gözet, Yıl: 2, Sayı 15 (39), 2 Mayıs 1329 sh. 485 - 490
- 12) Türk gençlerine mektup I, Yıl: 2, Sayı 17 (41), 30 Mayıs 1329 sh. 571 - 574
- 13) Türk gençlerine mektup II, İstanbul'un mukadderatı, Yıl: 2, Sayı 21 (45), 25 Temmuz, 1329, sh. 723 - 727
- 14) Türkiye'de ziraatin istikbali, Yıl: 3, Sayı: 1 (49) 19 Eylül 1329, sh. 859 - 867
- 15) Köylü ve Devlet I, Yıl: 3, Sayı: 9 (57), 7. K. sâni 1329 sh. 1124 - 1129
- 16) Köylü ve Devlet II, Yıl: 3, Sayı: 10 (58), 21 K. sâni 1329 sh. 1158 - 1162

b) «Bilgi Mecmuası»

- 1) Türkiyenin mali esareti, Sayı: 3, K. sâni 1329 sh: 225 - 253
 - 2) Bir aylık iktisadî ve nihaî hadiseler: Maliye - Ticaret - Ziraat - Periyer Bankası istikrazı - Galata Borsası - Neşriyat, Sayı: 3, K. sâni 1329, sh. 324 - 338
 - 3) Türkiye için mali esaretten kurtuluş yolları, Sayı: 5, Şubat 1329 [Mart 1330 olması gerekir] sh. 437-477.
- 12) Türk Yurdu, Yıl: 1 Sayı: 9, 9 Mart 1329, sh. 262
 - 13) Bilgi Mecmuası, Sayı: 6, Nisan 1330, sh. 648. Bu şubede görev alan diğer kişileri saymak ilginç olacak: (Celâl Esat (Arseven), Celal Sahir (Erozan), Hüseyin Cahit (Yalçın), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Salâh Cimcoz, Ziya (Gökalp), Ömer Seyfettin, Kâzım Nami (Duru), Mimar Kemâlettin, Mehmet Emin (Yurdakul) Müfit Râtip, Doktor Nâzım beyler. Fahrî azâ: PARVUS ve Moiz Kohen (Tekin Alp) efendiler. Aynı sayfada şube çalışmaları ile ilgili şöyle bir cümle var: «Şimdiye kadar akd edilebilen içtimalarda mös-yö Parvus'un İktisadiyat ve Avrupa'ya kendimizi tanıtmak lüzumundan bahseden mühim sözleri dinlendi.»
 - 14) Nevsâl-i Millî, İstanbul, 1330, sh. 248
 - 15) a.g.e, sh. 249 - 250
 - 16) Bkz : Türk Yurdu, Yıl: 3, Cilt: 6, Sayı: 9, 26 Haziran 1330, sh. 2303

- 17) Türkiye'nin Can Damarı: Devlet-i Osmaniyyenin borçları ve ıslahı — «Türk Yurdu» Kütüphanesi — İstanbul, 1330, Şems Matbaası, VIII + 246 sh. 8° f. 10 kuruş taşraya 12,5 kuruş.

(İçindekiler: Türkiye'nin esaret-i maliyesi nasıl başladı ve nasıl inkışaf etti? — Tasfiye-i hesab-ı istikrazî — Düyûn-u mübeddele-i muvahhade varidat fazlalarının tezayüdü — İkramiyeli Demiryolu Tahvilâtı — Osmanlı devlet rantı ih-dası — Türkiye'de ziraatın inkışafı — Türkiye'nin inkışaf-ı malisi — Tütün inhisarı ve tütün rejisi — Zeyl: Hükûmet inhisarı meselesi.)

- 18) 1) Umumi harp neticelerinden: Almanya Galip Gelirse, «Türk Yurdu» Kütüphanesi, İstanbul, 1330, Kader Matbaası, 24 sh. 8°, 40 Para.
2) Umumi harp neticelerinden: İngiltere Galip Gelirse, «Türk Yurdu» Kütüphanesi, İstanbul, 1330, Kader Matbaası, 32 sh. 8°, 40 Para.

19) a.g.e., sh. 3-4

20) Bu hususda bkz.: Y.H. Bayır, Türk İnkilabı Tarihi, Cilt: III, Kısım 1, Ankara, 1953, sh. 161 vd.

21) İngiltere Galip Gelirse, sh. 31

22) Bu risale ya yazılıp, savaşın gelişen koşulları dolayısıyla veya Parvus'un Türkiye'den ayrılması nedeniyle yayınlanamamıştır. Veyahut da hiç yazılmamıştır.

23) Wolfe, a.g.e., sh. 355

24) Bkz. Türk Yurdu, Yıl: 1, Sayı: 18, 12 Temmuz 1328, sh. 567

25) Örneğin demir yollarına duyduğu ilgi için bkz. Bilgi Mecmuası, Sayı: 3 K. sâni 1329. sh. 332-338

26) Wolfe, a.g.e., sh. 355

27) a.g.e., sh. 355

28) a.g.e., sh. 356.

TÜRKİYE'NİN MALİ ESÂRETİ

PARVUS

Devletlerin İktisâdî Rekabetleri

Zaman olmuş ki devletin bütün kuvveti yalnız orduya dayanmış, aynı zamanda bütün devlet teşkilâtı da orduya âdeta dayanak vazifesi görmüş, onu beslemiş, giydirmiş, silâhlanmış, buna karşı ordu da devletin istiklâlini müdafaa etmiş ve onun hudutlarını genişletmiştir.

Sanayiî inkişafı üzerine iş daha karışık bir renk almıştır. Şimdi artık devletler arasındaki harpler, yalnız askerlik değil, iktisat ve medeniyet esasları üzerine cereyan etmeğe başlamıştır. Artık devletler birbiriyle elde silâh ile harp etmeyip, demiryolları, fabrika ve imalâthaneler, zahire ve altın yükleri ve keşifler, benzeri görülmedik icatlar vasıtasıyla harp etmektedirler. Şimdi onlar, servetler vücuda getiren binlerce işçi halka sığınacak büyük şehirler tesis etmek, bir tarlanın verim gücünü arttırmakla devleti hudutları genişlemiş kadar kuvvetlendiren ziraatı ilerletmek, mektepler açarak ahalinin maddi ve manevî faaliyetini arttırmak ve bu suretle ahalinin miktarı artmış kadar faydalar elde etmek usulleriyle mücadele etmektedirler.

Hakikaten neticede kat'i karar vermek vazifesi, görünüşte henüz ordu elinde kalıyor ve daha kuvvetli çıkan ordu, zayıf olan devleti kendisine tâbi kılıyor. Fakat eğer devlet yukarıda söylenen iktisadî ve medenî kuvvetleri inkişaf ettirmemiş ise, ordu hakikaten kuvvetli olamaz. Zamanımızdaki muharebeler, sulh zamanında sanayi ve medeniyetin inkişafı yolunda ne yapılabildiğini tamamen meydana çıkarmaktadırlar. Hususiyle muharebenin cereyanı ve ekseriyetle onun neticesi, ordunun sayıca olan kuvvetinden ziyade, devletin maliyece olan kuvvetine bağlıdır. Misal ola-

rak İngiltere'nin Transvaal ile olan muharebesini hatırlamıza getirelim. Muharebe başında İngilizler hezimetten hezimete uğradılar ve daha sonra deniz kenarına kadar geri sürüldüler. Fakat zengin İngiltere Güney Afrika'ya yeniden asker göndermek için masraftan kaçınmadı ve oraya yeni ordular sevk eyledi. Boerler kahramancasına muharebeye devam ettiler; fakat paraları tükenince harp talihi İngilizler tarafına geçti. Eğer Boerler ikinci İngiliz ordusunu da mağlup etmiş olsaydılar, İngilizler üçüncü bir ordu daha göndererek galebe çalacaklardı. Bu hususda paradan başka külliyetli miktarda askere dahi lüzum olduğunda şüphe yoktur. O halde bir de Rusya ve Japonya muharebesini tetkik edelim. Rusya'da asker eksikliği yoktu. Fakat o kadar uzak bir tarafda uzun müddet devam eden bu muharebe, onun maliyesini tüketti ve kendisi sulh yapmağa mecbur oldu. Herkesce malûmdur ki, eğer Türkiye'nin parası ve demiryolları olsaydı, Balkan muharebesi de başka bir surette cereyan edecekti. Fazla olarak eğer Türkiye, askerinin sayıca olan fazlalığı ile beraber iktisatça dahi terakki etmiş bulunsaydı, Balkan muharebesinin meydana gelişi imkân haricinde kalırdı.

Kısacası memleket iktisat ve medeniyetçe gerikalmış ise, ordu dahi zayıf ve aciz kalıyor. Devletin istiklâlini müdafaa edebilmek için sulh ve sükûn zamanlarında çalışmak lâzımdır. Yalnız askerî teşkilâtın çalışması ve harp fenninin en son usul ve aletlerini orduda tatbik etmesi kâfi değildir. Her fert kendisinin bulunduğu faaliyet sahasında çalışmalıdır: Çiftçi, işçi, öğretmen, sanayici vesaire memlekette servetin ve çalışmak iktidarının artmasına gayret etmelidir. Eğer böyle yapılmaz ve memleket iktisat ve medeniyetçe geri kalırsa, kendisinin, hiç bir askerî çarpışmaya girişmeksizin, daha sulh zamanında, sanayiini terakki ettirmiş olan devletlerin iktisadî ve malî, bunun neticesi olarak siyasî tâbiyetlerine yavaş yavaş gireceklerinde hiç şüphe yoktur.

İşte Türkiye'nin başına gelen de bu haldir. Osmanlı Devleti silahla fethettiği vilâyetlerini kaybetmekle kalmayıp kendisinin siyasî ve malî istiklâlini de elden kaçırmıştır. Türkiye hakiki devlet istiklâlini, Balkan muharebesinden çok zaman daha evvel kaybetmiş bulunuyordu. Bugün onun malî ve siyasî tabiiyeti, kendisinin sanayi yönünde terakki edebilmesine medeniyetçe olan geriliğinden daha ziyade mani oluyor. Türkiye, yalnız devlet kuvvetini

yerine getirmek değil, kendisine iktisat ve medeniyetçe terakki yolunu açarak çağdaş devletler sırasına girebilmek için mali istiklâlini dahi elde etmelidir.

Bunu başarmak için gerekli olan usul ve yollardan bahsetmeden evvel, Türkiye'nin mali esaretinin asıl mahiyetini ve onun icra etmekte olduğu tesisleri tetkik etmek gerekir. Bu makalemizin başlıca konusu da bundan ibaret olacaktır.

Kırım Muharebesinden Evvel

Türkiye'nin mali esareti, daha Kırım muharebesinden başlamaktadır. Şurası dikkate değerdir ki, Türkiye için zaferle neticelenen bu muharebe, onun için mali esaret doğurmuş ve kendisinin siyasi kuvvet ve nüfuzuna kat'i bir darbe vurmuştur.

Osmanlı Devleti, ilk defa Kırım muharebesinde borçlanmıştır. Sanılmasın ki o zaman Osmanlı hükûmeti, devletin Avrupa'ya mali yönden bağlı olmasından tehlikeli neticeler doğabileceğini tahmin etmemiştir. Hükûmet, çok zamanlar Avrupa'dan borç olarak para almaktan çekinmiştir; ve hatta 1850 senesinde Londra'da resmen yapılan istikraz [faizle para alma işlemi] o zaman ki Osmanlı Hükümdarı [I. Abdülmecit] tarafından reddolunduğu zaman, Türkiye hükûmeti bu istikrazdan vazgeçebilmek için pişmanlık cezası olarak parayı verenlere iki milyon iki yüz bin Frank ödemiştir. Fakat Kırım muharebesinin ortaya sürmüş olduğu para ihtiyacı, istikraz yapılmasını zaruri kılmıştır.

Biz geçmişi tetkik ettiğimiz zaman görüyoruz ki, eğer Türkiye mali ve siyasi bakımdan bir köşeye çekilmişliğine daha evvel nihayet verip de istikraz sözleşmesini, paraya son derece muhtaç oluncaya kadar geciktirmemiş olsaydı daha iyi yapmış olacaktı. Bu hal, Türkiye'nin Avrupalılaşmak hususunda takip etmiş olduğu siyasetin belirgin niteliğini pek güzel göstermektedir. Bu siyaset, son dereceye kadar muhalefet göstermek ve bunun neticesi olarak Avrupa usullerinin tatbiki için en uygun fırsatları kaçırmaktan ibarettir. Halbuki maliye yönünde bunun tamamen aksi bir surette davranmakta, yani bu yönde Avrupa usulünü tatbik zamanında ihtiyatsızcasına hareket etmekte ve memleket bu husustaki tahammül derecesini göz önüne almamakta idi.

Para ihtiyacı gittikçe büyümekte olduğu halde, Avrupa'nın mali itibarından istifade etmek istemeyen Türkiye hükümeti, lüzumu olan meblağı elde etmek için daha tehlikeli ve daha zararlı vasıtalarla başvurmuş, meselâ devlet gelirini kiraya vermiş ve bu suretle Galata'daki Rum bankalarına haylice borçlanmıştır. Hükümet, madeni paraların belirli olan ağırlığını azaltmak, onları karıştırmak gibi hareketlerde dahi bulunmuştur. Bu tedbirler tükendikten sonra Türkiye hükümeti fena bir şöhret kazanmış olan «Kaime» ihracına başlamıştır. Fakat kendisi, bu usulü, Avrupa'nın bu husustaki tecrübesini ve memleket ihtiyaçlarını göz önüne almayarak körü körüne tatbik etmiştir.

Kaime

Bu «kaime» ihracı tecrübesi, Türkiye'de bütün kâğıt paraların ve hatta banknotları dahi itibarını lekelemiş olduğundan bugün bu hususda yapılacak yeni bir tecrübe pek büyük zararlar doğurabilir. Zira bu suretle para tedavülü işi kendince biçimlenmekte ve altın yedek akçesi birikmesine imkân bırakmamaktadır. Bu sebepten dolayı bu «kaime» tecrübesini biraz etraflıca tetkik edelim.

Hakikatde «kaime» kâğıt para demek değildi. Bu bir iç istikrazdan ibaretti. Hükümet, bu istikraz için baştan yüzde sekiz, daha sonra yüzde altı ve en sonra yüzde üç faiz ödemiştir. Onların kâğıt paralara benzeyen yönü az miktarda ihraç edilmiş olmalarıdır.

«Kaime»lerin altın para ile değiştirilmeleri mecburî olmadığı gibi umumiyetle değişim bankaları dahi mevcut değildi. «Kaime» ihracını, piyasanın ihtiyaçlarına uyduracak vasıtalar, daha doğrusu Avrupa'da itibar biletlerinin tedavülünü tayin eden başlıca şartlar burada mevcut değildi. Bu hususda alınan tedbir, hazine-nin «kaime»ler üzerine kıymet işaret ederek ahali arasında dağıtmasından ibaret kalmıştır. Hatta hükümet sahte kaimeler çıkmasına mani olmak için ilk zamanlarda hiç bir tedbirde bulunmamış, bu sebepten dolayı daha başlangıçta hakiki «kaime»lerden farkı mümkün olmayan birçok sahte kaimeler ortada tedavüle başlamıştır. Hükümet ise, hadsiz ve hesapsız olarak yeni yeni kai-

meler çıkarmış ve bunu ahaliye hissettirmemek için kaimelere numara koymak usulünü de kaldırmıştır.

O zamanki Maliye Nâzırının bu meseleye ne gözle baktığını anlamak için şu hikâyeyi nakletmek kâfidir: Bir defa Sultan Abdülmecit «Dolmabahçe» sarayının kaç mal olduğunu anlamak istemiş ve bu münasebetle Maliye Nâzırını çağırarak sarayın ne kadar masrafla inşa edildiğini sormuş. Nâzırın bu hususda katlanılan masrafın üç bin beş yüz kuruşdan ibaret bulunduğunu söylemesi üzerine hükümdar hayret ederek bu hususda izahat istemiş. Bunun üzerine nâzır, sarayın inşası için lüzumu olan yetmiş milyon franklık kaimelerin basımı için üç bin beş yüz kuruşluk kâğıt sarfedildiğini, bundan başka hiç bir para verilmediğini söylemiştir.

Durum bu merkezde olup «kaime»nin ehemmiyeti de böylece takdir edilince onun piyasadaki fiyatının çabucak düşmesi zaruri idi. Fakat o zamanki Türkiye hükûmeti, buna pek az ehemmiyet vermekte, yeni yeni «kaime»ler ihracına devam etmekte ve aynı zamanda - yukarıda gösterildiği üzere - faizlerin küçülmesine sebep olduğundan dolayı «kaime» fiyatının düşmesine hizmet etmekte imiş. Tabii en nihayet para piyasasında öyle bir karışıklık doğmuş ve «kaime» fiyatı o derece düşmüştü ki bu vasıtayla daha ileri gidilemeyeceğini artık o zamanki Maliye Nâzırı dahi anlamış ve artık yeni «kaime» çıkarmak şöyle dursun, eski «kaime»lerin tedavülden kaldırılması için çareler aramaya başlamıştır. «Kaime»lerin kâğıt masrafından başka, hükümet tarafından ödenmesi yüklenilmiş diğer bir kıymeti daha bulunduğu ancak o zaman anlaşılmıştır.

En nihayet hükümet Avrupa istikrazına müracaat edince artık «kaime» ihracı evvelki ehemmiyetini kaybetmiştir. «Kaime»lerden bir kısmının kıymeti ödenmiştir. Fevkalâde zamanlarda bu vasıtaya - kaime ihracına - yine müracaat edilmiştir. Bu türden olarak 1876 ve 1877 senelerinde Türkiye - Rusya muharebesi zamanında kaime ihraç edilmiştir. O zaman on altı milyon liralık kaime çıkarılmıştır. Maliyeye ait eserlerden anlayabildiğime göre, bu kâğıtlar - kaimeler - için faiz ödenmemiş, fakat onların ödenmesi için vasıtalar hazırlanmış idi. Ereğli kömür madeni ocakları ve diğer bazı gelirler hükümet tarafından bu maksada tahsis edilmişti. «Kaime»lerin piyasadaki fiyatını güven altına almak için

onların vergiye mukabil hazine tarafından kabul edilecekleri ilân olunmuştu. Fakat «kaime»lerin değişimini sağlayan yedek akçesinin - maden sikkenin - kıtlığı sebebiyle hükûmet bu taahhüdünü uzun müddet icra edememiş ve 1879 senesinde vergi tahsil edilirken ahaliden yüzde seksen maden sikke talep etmeye ve ancak yüzde yirmi nisbetinde kaime kabul eylemeye başlamıştır. Bundan başka, dört yüz kuruşluk «kaime» ye yüz kuruş altın fiyat tayin etmiştir. Hükûmetin bu hareketi üzerine «kaimeler» fiyatı adeta kâğıt fiyatına kadar azalmıştır. Altın fiyatı, kaime hesabiyle bin kuruşa çıkmış, yani yüz kuruşluk bir kaime ancak on kuruşa alınıp verilmiştir.

«Kaime» vasıtasıyla yapılan muameleler, ahaliye pek pahalı çıkmış ve Avrupa ile olan ticaret muamelâtının tabii bir surette inkişâfına mani olmuştur. Bununla beraber 1876 ve 1877 suretlerinde «kaime» ihracının, devlet için haylice faydalı olduğunu itiraf etmek lâzımdır. O zaman Avrupa bankaları Türkiye için pek sıkı bir surette kapalı bulundurulmakta idi. Binaenaleyh para alacak yer yoktu. 1877 senesinde İngiltere'de istikraz yapılması teşebbüsü muvaffakiyetsizlikle neticelendi. Halbuki «kaime»ler vasıtasıyla haylice para tedarik edilebilmiştir. O zaman ihraç edilen «kaime» şu fiyatlarla tedavül etmekte idi :

İhraç tarihi	Osmanlı lirası hesabıyla toplam itibari değeri	Bir liranın kuruş hesa- bıyla tedavüle çıkış fiyatı	Çıkış fiyatına göre umumî değeri
13 Ağustos 1876	2.000.000	117	1.700.000
11 Kasım 1876	1.000.000	135	750.000
5 Ocak 1877	7.000.000	150	4.660.000
3 Eylül 1877	6.000.000	185	3.240.000
Yekûn :	16.000.000		10.350.000
	(Osmanlı Lirası)		(Osmanlı Lirası)

Hükûmet on altı milyon liradan ibaret bulunan itibari meblağı alamadı ise de, herhalde on milyon liralık gayet büyük bir meblağı elde etmiştir. Kaimeler, beynelmilel ticaret muamelelerinde kullanılabilecek vasıtalarından değildir. Fakat onlar, dahili istikrazların ödenmesi hususunda kullanılmışlardır. Şurası da unu-

tulmamalıdır ki o zaman Türkiye harp halinde idi. Halbuki muharebe zamanında bundan daha başka vasıtalar dahi kullanılabil-mektedir. Meselâ ahaliden kıymeti sonra ödenmek üzere alınan eşyaya karşı verilen ilmühaberler dahi bu tür fevkalâde vasıtalar dandır.

Eğer Avrupa'nın para tedavülü hakkındaki tecrübelerinden istihsal edilen kaideler gözönüne alınarak «kaime» yerine itibar biletleri ihraç edilmiş ve ihraç zamanında para piyasasının hali gözönüne alınarak yavaş yavaş ve ihtiyatlı bir surette davranılmış olsaydı, o zaman para fiyatı bu kadar tereddütlere uğramaz ve «kaime»lerin akli ve ticaret hakkında doğurduğu fena neticelere meydan verilmezdi. (1).

Türkiye İflâsa Nasıl Sevk edilmiş

«Kaime» ihracı işi ahali ve ticaret üzerinde ağır bir yük teşkil etmiş, hükümetin istifade ettiği borsa mali itibarı ise devletin çökmesine sebep olmuştur.

Ben burada her istikrazın tarihinden ayrıca bahse girişmeyeceğim. Türkiye'nin mali itibarı başlangıçta birtakım siyasi sebepler dolayısıyla karışık bir hale girmiş ve daha sonra Avrupa'da para piyasalarının kararsızlıkları tesiriyle tereddüde uğramıştır.

(1) Türkiye maliyesinin tarafsız inceleyicilerinden (A. du velay) «kaime» lerle olan muameleler hakkında yapmış olduğu bir tahlilde şu neticelere varmıştır : «Bu dehşetli fiyat düşüklüğünün sebepleri pek çoktur. Bunların başlıcaları üçtür : Birincisi hazine memurlarının, hususiyle vilayetlerdeki hazine memurlarının ahali tarafından vergi ödenmesi sırasında verilen «kaime» leri almakta tereddüt göstermeleri, ikincisi dahildeki vilayetler ahali-sinin bu «kaime» leri büyük itimatsızlık ile kabul etmeleri ve neticede kaimelerin her tarafı zaten onlarla dolmuş bulunan İstanbul'a akıp gelmeleri, en nihayet üçüncüsü para tedavülünde kaimelere rekabet eden maden sikkelerin para münasbetinde karşılıklı çıkarmalarıdır. Eğer devlet ilk «kaime» ihracında vergi tahsil ederken kaimeleri memurlarına serbest serbest ve itimat verici bir suretle kabul ettirmiş ve daha başlangıçta tedavüle birer kurşluk kaimeler çıkarmış ve aynı zamanda ufaklık sikkeleri ortadan kaldırmış olsaydı bu kağıt paralar, piyasada beş sene aralıksız devam eden karşılıklara sebep olmazlardı. Aynı devrede İtalya dahi ticaret muamelâtını etkilemeden Türkiye kaimelerinden daha çok kaime çıkarmıştır.»

Biz, «kaime» nin, itibar biletlerinin tedavülü hakkında lüzumu olan en esaslı şartlara uygun olmadığını yukarıdaki açıklamalardan anladık.

Bununla beraber Türkiye'nin yaptığı istikrazlar, diğer devletlerin istikrazlarından daima daha ağır şartlara bağlanmakta idi. Türkiye hükûmetine gelince, kendisi bir defa istikraz mesleğine girince evvelce istikraz yapılmasından çekinme hususunda göstermiş olduğu aşırılığı burada dahi hesapsız ve ihtiyatsız bir surette borç yapmakla göstermiştir. Hal o dereceye varmıştı ki, hükûmet, para veren bulunduğu takdirde her ne şartla olursa olsun istikraz yapılmasına hazır ve amade bulunmuştu. Borçların bütçe üzerinde büyük bir ağırlık meydana getirmekte ve borç faizlerinin ancak yeni istikrazlar yapılması ve vasıtasıyla ödenebilmekte olduğu kat'iyen gözönüne alınmamıştır. Bununla beraber şurası da itiraf edilmelidir ki, Avrupa itibarı pahalı olmakla beraber Türkiye'nin yerli maliyyûnundan - meşhur Galata bankerlerinden - yapılan istikrazlardan pek çok daha elverişli idi. Türkiye, adı geçen bankalara senede yüzde on beş ve hatta yüzde yirmi faiz ödemiştir! Daha sonra bu bankaların başına Osmanlı Bankası geçmiştir.

Bu yolda bir malî politikanın en nihayet iflâsa sebep olması zarurî idi.

Mösyö (A. Heidborn) «Türkiye Maliyesi» namındaki eserinde diyor ki : «Türkiye'nin 1874 - 1875 senesi bütçesinde yirmi beş milyon Osmanlı lirası gelir gösterilmiştir. Bu asılsız bir sayı idi. Zira hakikatte gelirin miktarı onyediy milyon liraya ulaşmaktaydı. Halbuki bunlardan devletin hariçdeki borçları için senede on üç milyon lira ayırmak lâzım geliyordu. Bu suretle hükûmete, idare ve diğer malî ihtiyaçları için ancak dört milyon lira kalıyordu.

Bu kadar para ile ne ordu beslemek, ne de memleket idare etmek mümkün olmadığından, hükûmet borçlarını ödemekten vazgeçmişti.

O zaman Türkiye'nin devlet borçları şu halde idi :

İstikraz	borcun miktarı	tedaviile çıkış fiyatı %	çıkış fiyatına göre alınan hakiki miktar
1854	75.000.000	80	60.000.000
1855	125.000.000	100	125.000.000
1858	125.000.000	76	95.000.000
1860	50.930.500	62,5	31.831.562

1862	200.000.000	68	136.000.000
1863	200.000.000	68 ve 72	142.000.000
1865	150.000.000	66	99.000.000
1866	909.091.000	50	454.545.500
1869	555.555.500	61	388.885.500
1870-1872	792.000.000	32	254.430.000
1871	142.500.000	73	104.025.000
1872	278.155.000	98.5	273.972.675
1873	694.444.500	59.5	413.194.477
1874	1.000.000.000	43.5	435.000.000
1874	5.297.676.500 £.		3.012.884.714 £.

Bu rakamlardan anlaşılıyor ki devletin üzerine borç olarak yükletilen miktardan hakikatde hemen iki milyar üç yüz milyon frank daha az para ele geçebilmiştir. Halbuki devletin eline geçen miktardan bankalara komisyon ücreti ve diğer birtakım zararlar daha ödenmiş olduğu hesaba katılacak olursa, Türkiye'nin istikraz ettiği beş milyar üç yüz milyon frank meblağın hemen yarısını yani iki milyar yedi yüz milyon frank alabilmiş olduğu belli olur. Bu suretle Osmanlı Devletine iki buçuk milyar frank havadan borç yükletilmiş oluyor. Halbuki Türkiye bu borçtan bir para bile almamış bulunuyor.

Daha sonra Türkiye ödemesini durdurduğu zaman bütün Avrupa'da gürültü ve hiddet edilmişti. Fakat yukarıda gösterilen durum gözönüne getirilecek olursa, itiraf edilmelidir ki Türkiye'nin müşkül vaziyetlerinden, onun memurlarının düşüncesizlik, tecrübesizlik ve ihanetlerinden istifade eden Avrupa mali çevreleri aç gözlülükte her türlü hududu aşarak devleti malî buhrana uğratmışlardır. Mali çevreler ile münasebete girileceği zaman bu tecrübeyi daima göz önüne almak gerekir. Borsa muamelâtı ve banka siyaseti, kendisi dahi hissetmeksizin Türkiye'yi ve mali çevreleri içinden iflâsdan başka vasıta ile çıkılmayacak gibi çıkmaz bir sokağa sokmaya muktedirlerdir.

Türkiye borçları tarihinin ilk devresi burada bitiyor.

1881 Senesi Muharrem Fermanı

İkinci devre eski borçların kat'i tasfiyesine dair 1881 senesinin Muharrem'inde çıkan fermanndan başlamaktadır. Bundan evvel

- 1879 senesinde - başta Osmanlı Bankası bulunduğu halde Galata bankerleriyle bir anlaşma yapılmıştı. 1881 senesinin Muharrem fermanı, 1879 senesi anlaşmasıyla hazırlanan şeyleri daha geniş bir temele oturtmuş ve Osmanlı İmparatorluğuyla Avrupa mali çevresi arasında münasebette, evvelce ayrı hususlarda Galata bankerleri tarafından Türkiye ile olan muamelatda tatbik edilen esas ortaya konulmuştur.

1879 senesi anlaşmasına daimi bir usul gibi konulan bu esas, Türkiye'nin Avrupa mali çevreleri ile olan münasebetinde yeni bir şey idi. Bu esas, devlet gelirlerini alacaklıların idaresine teslim etmek ve onlara kiralamaktan ibarettir. Zaten zararlı olan bu usul, dahili siyasetten devletin harici münasebâtına aktarılıp da devlet gelirleri büyük devletlere dayanan Avrupa mali çevreleri tarafından idare ve kiralanmaya başlayınca devletin siyasi istiklâlinde tehlikeye maruz kalması tabii idi. Fakat bundan daha sonra bahsedeceğiz. Şimdi ise 1881 senesinde Muharrem Fermanı gereğince icra edilen borçların tasfiyesi muamelesinin ne gibi mali neticeler meydana getirdiğini tetkik edelim.

Biz, Türkiye'nin iflâs ilanından evvel yaptığı istikrazların (5.297.676.500) franklık itibarı bir ana paraya baliğ olduğunu göstermiş idik. Daha sonra Muharrem Fermanına kadar yüz yirmi beş milyon franklık ve yüzde elli iki tedavüle çıkış fiyatıyla ancak bir istikraz yapılmış ve buna karşılık Mısır vergisi teminat gösterilmiştir. Gerek bu istikraz ve gerek yine Mısır vergisiyle temin edilen (1854), (1855) ve (1871) seneleri istikrazları 1881 senesinin Muharrem Fermanında belirtilen borçlar arasına dahil değildir. Binaenaleyh yukarıdaki cetvelde gösterilen borçlardan bu üç istikrazın çıkarılması gerekir.

1854 senesi	75.000.000 Frank
1855 »	125.000.000 »
1871 »	142.500.000 »
Yekûn	<u>342.500.000 »</u>

Bu suretle Muharrem Fermanına dahil olan borçların başlangıçtaki itibarı ana parası (4.955.176.500) frankdan ibaret kalıyor. Fakat bu meblağ borçların tasfiyesi muamelesine kadar haylice azalmış idi, zira hükûmet iflâs ilânına kadar istikraz muka-

velelerine uymakta ve borçlarını muntazaman ödemekte idi. Her sene borçların ödenmesi için büyük bir meblağ tayin ve tahsis edilmiş olduğundan devlet borçlarının mühim bir kısmını ödeme-ye muvaffak olmuştur. Bu hususda birkaç misal gösterelim :

İstikraz senesi	Başlangıçtaki itibarî ana para (frank)	1881 senesi borçların tasfiyesi zamanındaki itibarî ana para (frank)	Borçların ödenmesi için verilen meblağ (frank)
1858	125.000.000	92.118.750	32.881.250
1860	50.000.000	41.107.500	9.823.000
1862	200.000.000	123.897.500	17.102.500
1863	200.000.000	127.687.500	72.312.500
1869	555.555.500	516.250.000	39.305.500
1873	694.444.500	679.918.500	14.526.000

Hükûmet yalnız bu alt istikrazın ödenmesi için iki yüz kırk beş milyon frankdan fazla para ödemiştir. Ancak son ikisi -1869 ve 1873 seneleri istikrazları- iflâs ilanından pek az zaman evvel yapılmış olmaları sebebiyle ehemmiyetli ölçüde ödenememişlerdir.

Bu borçların ödenmesi işinin ehemmiyetinin tamamen takdir edebilmek için, ödeme hususunda sarf olunan meblağı istikrazların itibarî ana parasıyla değil, istikrazlardan Türkiye'nin eline geçen hakiki meblağlarla mukayese etmek gerekir. Zira itibarî ana paralar daha başlangıçta aslı olmayan, hiç bir zaman Türkiye'nin hazinesine girmemiş ve ancak kâğıt üzerinde kalmış olan meblağlardan ibarettirler. Bunu kolayca görebilmek için yukarıda gösterilen neticeleri, istikrazların itibarî ana paralarını tedavüldeki kıymetleri ile mukayese etmek kâfidir.

Böyle bir mukayese yapalım :

İstikraz senesi	Tedavüle çıkış kıymeti üzerine frank hesabıyla meblağlar	Ödenen kısım (frank)	Ödenen kısmın itibarî ana paraya olan nisbeti (%)
1858	90.000.000	32.881.250	(34.5)
1860	31.831.562	9.823.000	(30.8)
1862	136.000.000	77.102.500	(56.6)
1863	142.000.000	72.312.500	(50.9)
1869	388.885.500	39.305.500	(10.1)
1873	413.194.477	14.526.000	(3.5)

Görülüyor ki hükûmet yukarıdaki istikrazlardan bazılarının sermayelerinin yarısından fazlasını iflâs ilânına kadar alacaklılara iade etmeye ve diğerlerinin üçte bir kısmından fazlasını ödemeye muvaffak olmuş ve hatta 1869 senesinde yani Türkiye'nin malî buhranından beş sene evvel yapılan istikrazında onda bir kısmını ödemiştir.

1881 senesinin Muharrem Fermanına tabi bulunan borçların itibarî olan umumî ana paraları fermanın ilan edildiği zaman (190.753.650) İngiliz lirasına yani (4.768.841.250) franka baliğ olmuştu. Fakat bu meblağa yukarıda gösterilen haricî istikrazların ana paralarından başka Osmanlı Bankasının avansları ve Galata bankerlerinden 1879 senesi anlaşması teminatıyla alınan istikraz ana paralarından ibaret bulunan iki yüz milyon franklık iki dahili istikraz dahi dahildir. Eğer bu iki yüz milyon franklık meblağ çıkarılacak olursa, Muharrem Fermanına tabi bulunan haricî istikrazların itibarî ana paraları (4.568.841.250) frankdan ibaret kalır. Bu ise bize Türkiye'nin o andaki hakiki borçlarının miktarını gösterebilecektir.

1881 senesinin Fermanına tabi bulunan borçların hesabı :

Borçların başlangıçtaki itibarî ana paraları :	4.955.176.500 Fr.
Borçların Muharrem Fermanı çıktığı zamanki	
itibarî ana paraları :	4.568.841.250 Fr.
Aradaki fark	386.335.250 Fr.

Burada çıkan fark, hükûmet tarafından borçların ödenmesi uğrunda sarf olunan meblağı göstermektedir.

Daha evvelki hesaptan da anlaşıldığına göre, hükûmet bütün istikrazlarından (2.700.000.000) frank elde edebilmiş idi. Bu meblağa Mısır vergisi teminatıyla yapılan istikrazların (342.500.000) franklık itibarî ve (289.000.000) franklık hakiki ana paraları da katılmıştır. Binaenaleyh iki milyar yedi yüz milyon frank hakiki borç kalır.

Hakikaten devletin eline geçen para bundan ibarettir. Bunun (386.335.250) frankı ödenmiş olduğundan, devletin borçları (2.023.664.750) franka, yani iki milyara yakın bir meblağa iniyor.

Türkiye'nin 1881 senesinin Muharrem Fermanına tabi bulunan borçlarının hakiki miktarı bundan ibaret idi.

Yapılan istikrazların tabi bulundukları tahammül edileme-

yecek şartlardan meydana gelen vaziyetden, borçların miktarını azaltmaktan başka bir suretle çıkılamazdı. Osmanlı Devleti ile alacaklılar arasında yapılan ve 1881 senesi Muharrem Fermanıyla tasdik olunan anlaşma dahi bu temele dayandırılmıştır. Eğer istikraz daha baştan uygun şartlarla yapılmış olsaydı, hem devlet, hem de alacaklılar için daha iyi olurdu. Hakikatde o zaman borsa muamelâtı için pek uygun bir zemin bulunamayacak idi. Fakat o halde ödemeler hiç bir zaman tatile uğramayacakdı. Eğer Avrupa'nın maliye alemi Türkiye maliyesinin inkişafı imkân ve menfaatlerini daha baştan göz önüne almış olsaydı bu hareketiyle kendi menfaatlerini de muhafaza etmiş olurdu. Fakat Türkiye devleti ile Avrupa bankaları arasında vasıtalık eden güçlü maliyeler, yalnız kendileri için fazla milyonlar kazanmayı düşünmüşlerdir. Hakikatte onlar, bu milyonlara evvela Türkiye hesabına, daha sonra Avrupa'nın borsası hesabına nail olmuşlardır.

Yapılan uzun ve karışık hesaplardan sonra 1881 senesinin Muharrem Fermanına dahil olan devlet borçlarının umum yekûn (106.437.234) Osmanlı lirasına, yani (2.660.930.850) franga indirilmiştir. Yukarıda söylendiği üzere bu yekûna avans ve diğer dahili borçlar yekûnu olan iki yüz milyon franklık bir meblağda dahildi. Binaenaleyh basitleştirilen harici borçların yekûnu (2.460.930.850) frankdan ibaret kalır. Bizim hesabımıza göre, hakiki borcun yekûnu (2.023.664.750) franktır. O halde sadeleştirilen borç yekûnu hakiki borç yekûnundan (437.266.100) frank, yani hemen yüzde yirmi nisbetine yakındır.

Muharrem Fermanı, Osmanlı İmparatorluğunun mali ve siyasi inkişafında yeni bir devre açmıştır.

Memlekette hükûmetten başka, devlete bağlı bulunmayan, fakat devlet varidatı kaynaklarının en mühim kısmını eline alarak onu kendisine tabi kılan yeni bir müessese ortaya çıkmıştır. Bu müessese, alacaklılar tarafından seçilmiş bir İdare Meclisi bulunan «Düyûn-u Umumiye İdaresi» dir.

«Düyûn-u Umumiye İdaresi» siyasi bir müessese değildir. Bu müessese, devletlerin vekili ve mümessili olmayıp adeta hususi bir şirkettir. Fakat hakikatde Avrupa diplomasisi, gûyâ «Düyûn-u Umumiye İdaresi» Avrupa'nın resmî vekili imiş gibi hareket etmiştir. Bu suretle memlekette iki maliye idaresi ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi Avrupa tarafından açıktan açığa himaye edilen

«Düyûn-u Umumiye İdaresi» olup diğeri de Avrupa'nın daima baskısı ve etkisi altında bulundurduğu Maliye Nezâreti'dir.

Memleketin her tarafında şubeler açarak binlerce me'murları havi teşkilât vücuda getiren «Düyûn-u Umumiye İdaresi» nin bu teşkilâta dayanarak devlet varidatının büyük kısmını yavaş yavaş kendi idaresi altına almak emeline düşmemesi imkânsızdı. Avrupa malî çevrelerinin ve Avrupa diplomatlarının siyaseti de bu maksadı takip ediyordu. Bu yolda bir hareketin ne neticeler verdiğini güzelce anlamak için aşağıda gösterilen iki rakamı tetkik etmek kâfidir.

1882 - 1883 senesinde - devlet varidatının Düyûn-u Umumiye İdaresi'ne girdiği devrenin ilk senesinde - Düyûn-u Umumiye İdaresinde bulunan Türkiye varidatı (2.522.498) Osmanlı lirasından ibaret idi. Halbuki 1911 - 1912 senesinde bu meblağ (8.258.292) liraya ulaşmıştır.

Demek, bu müddet içinde «Düyûn-u Umumiye» müessesesi kendi idaresine ilk seneden (5.755.794) lira yani yüzde (288) nisbetinden daha çok devlet varidatı olmuştur.

Muharrem Fermanıyla teminat altına alınan borçların her sene ödenmesini sağlamak için karışık bir teminat usulü vücuda getirilmiştir. Bu usulü ve onun daha sonra meydana getirdiği neticeleri izah etmek için kendisinin bazı belirleyici özelliklerini göz önüne alarak bu usule tabi bulunan devlet varidatını birkaç bölüme ayıralım :

1. Haricî Varidat : Bu varidat, Türkiye'ye tabi bulunan devletler tarafından ona muhtelif cinsten olarak ödenmesi lâzım gelen şu vergilerden meydana gelmektedir :

- a) Bulgaristan Eyaleti vergisi
- b) Şarkî Rumeli vergisi
- c) Berlin anlaşması gereğince Türkiye borçlarının Sırbistan, Bulgaristan, Yunan, Karadağ Devletlerine yükletilen kısımlarından meydana gelen yekûn.
- d) Kıbrıs adası varidatının fazlası.

Bunların hepsinde «Düyûn-u Umumiye İdaresi» Osmanlı Devletinin yerine geçmiş ve devlet «düyûn-u mumtazıma» [düzenlenmiş borçlar] vücut bulalıdan beri bu varidattan mahrum edilmiştir.

Fakat asıl bu borçların, en çürük bir surette temin edilmiş borçlardan olduğu görülmüştür. Bunun sebebi ise, Türkiye'ye karşı olan taleplerinde o kadar insafsızlık gösteren Avrupa'nın Türkiye'nin alacağı bulunan hususlarda daha doğrusu Türkiye'ye borçlu olanlara inanılmayacak derecede hoşgörü göstermesidir.

Balkan devletlerinin Türkiye borçlarından bir kısmını üzerlerine almaları için Berlin anlaşmasına konulan kararlar hakikatte icra edilmediler. Burada mesele, gayet büyük bir meblağla ilgilidir. O zaman İngiltere'nin yayınladığı bir notaya göre Balkan devletleri Türkiye'nin borçlarına şu yolda katılacaklardı :

Bulgaristan : (9.898.662) Osmanlı lirası

Sırbistan : (2.107.457) Osmanlı lirası

Yunan : (2.130.870) Osmanlı lirası

Karadağ : (98.986) Osmanlı lirası.

Bunlardan bir kuruş ele geçmedi. Türkiye hükûmetinin bu hisselerini almak hususunda giriştiği bütün çabalar boşuna gitti, zira Türkiye'nin borçlarına uymayan borçluları Avrupa tarafından açıktan açığa himaye edilmekteydiler.

Bulgaristan ödemeye borçlu olduğu vergisini ödemedi, Rusya onu bu hususda şiddetle himaye etti.

Kıbrıs adası İngiltere tarafından işgal olundu. Bu oda varidatının fazlasını Türkiye'ye ödemek bu devletin borcu idi. Fakat İngiltere, bu fazlayı 1855 senesi istikrazına bir teminat olmak üzere alıyordu.

Şarkî Rumeli vergisi, her sene için (265.000) Osmanlı lirası olmak üzere tayin edilmişti. Fakat Şarkî Rumeli Millet Meclisi bu meblağı keyfî olarak (180.000) liraya indirdi. Bütün protestolara rağmen evvelki miktara çıkarılamayan bu meblağ gayet düzensiz bir surette ödenmekteydi. Daha sonra bu meblağ (152.026) liraya ve daha sonra (114.020) liraya indirilmiştir. En nihayet Bulgaristan'ın istiklâlini ilan etmesi üzerine bu mesele, Türkiye'nin bütün taleplerinden vazgeçerek buna mukabil Bulgaristan'dan kırk milyon frank almasıyla kati bir surette halledildi.

Türkiye almağa hakkı olan yukarıdaki vergileri kaybettiği gibi, bunun üzerine bir de, bu yüzden devlet varidatının küçülmesiyle «Düyyûn-u Umumiye» idaresinin gönlünü hoş tutmaya ve ona yeniden varidat kaynağı bulmaya mecbur kaldı. Bu münasebetle hükûmet, kaybedilen Bulgaristan vergisi ve Kıbrıs adası tazmina-

tına eşit bulunan tütün aşârı varidatını Düyûn-u Umumiye İdaresi'ne vermeğe, Şarkî Rumeli varidatıyla temin edilen istikrazları da diğer kaynaklarla temin etmeğe mecbur kaldı.

2. Memleketin Dahili Varidatı : Muharrem Fermanını gereğince Düyûn-u Umumiye İdaresi'ne verilen dahili varidattan en mühimleri tuz ve tütün inhisarlarıdır.

Muharrem Ferman çıktığı zaman Türkiye'de Avrupa'daki manasıyla hakiki inhisar usulü yoktu. Evvelce tüketicilerden bandrol usul üvasıtasıyla tütün vergisi alınmakta idi. Memlekette tütün imali ve satışı serbest olup, hükümet ne fabrika açıp tütün imal etmekte ne de tütün satmakta idi. Hükümet ancak Düyûn-u Umumiye İdaresi başında bulunan maliye gurubunun teşvik ve tesiriyle yukarıda zikredilen tütün vergisi varidatını icat etmeye razı olmuş ve bu suretle memlekette hakiki bir inhisar vücuda getirmiştir. O zaman «Tütün Rejisi» namı altında bir pay sahipleri şirketi teşkil edilerek devlet bu şirketle otuz sene müddetle bir mukavele yapmıştır. Bu mukavele gereğince memlekette tütün imal ve satışı hakkı inhisarı «Reji» şirketine verilmiş ve «Reji»de kârdan hükümete pay verilmesini üstüne almıştır. Fakat (750.000) lira olmak üzere tayin edilmiş olan bu payın hükümete değil, Düyûn-u Umumiye İdaresi'ne verilmesi şart edilmiştir. Eğer bu meblağ ödenip de pay sahiplerinin sermayesine yüzde sekiz kâr ilâve olunduktan sonra fazla bir şey kalırsa, bu fazladan hükümet hazinesine de pay verilecektir. Fakat hükümet o takdirde dahi fazlanın ancak yüzde otuzunu alacak, yüzde otuz beşi yine «Düyûn-u Umumiye İdaresi»ne ve kalan yüzde otuz beş de fevkalâde pay olarak «Reji» şirketine verilecektir. Daha sonra payın miktarı artıp da varidatın fazlası beş yüz bin lirayı geçecek olursa hükümetin kâr payı da «Düyûn-u Umumiye İdaresi» ve «Reji Şirketi» kârları hesabına olarak artacaktır.

Bu suretle alacaklılar üç kat teminat aldıkları halde hükümet üç taraftan bağlanıyor : Birincisi tütün vergisi varidatının Maliye Nezaretinden çıkarak Düyûn-u Umumiye İdaresine geçmesi» ikincisi tütün imal ve satışına dair inhisar usulü konulması, üçüncüsü bu inhisarın bir pay sahipleri şirketine verilmesi yüzündendir. Bu şirketle olan mukavele Düyûn-u Umumiye İdaresi'nin uygun bulunmasıyla yapılmıştır. Bu suretle Düyûn-u Umumiye İdaresi bu meselede mukaveleye katılarak üçüncü bir taraf gibi ha-

reket etmiş ve bu sıfatını bu güne kadar muhafaza eylemiştir. Fakat Tütün Rejisi namıyla belenmiş olan bu şirketin mahiyeti nedir? Reji şirketi mukavelesi Türkiye Devleti ile şu maliye gurupları arasında yapılmıştır :

- 1) Viyana'da Kreditanstalt ve onun gurubu
- 2) Bleihreder ve onun gurubu
- 3) Osmanlı Bankası ve onunla birleşen alacaklılar gurubu.

Bütün maliye gurupları «Düyûn-u Umumiye İdaresi» nde temsil edilmiş ve orada etkili bir rol oynamaktadırlar. O halde «Tütün Reji Şirketi», «Düyûn-u Umumiye İdaresi»nin kanından ve vücudundan bir parça demektir. Yalnız ismiyle değil, tesis edilmesindeki maksat ve en nihayet kendi esas nizamnamesi mucibince Türkiye'nin bir resmî devlet müessesesi olmak lazım gelen Osmanlı Bankası, «Düyûn-u Umumiye İdaresi»ne ve «Tütün Reji Şirketi»ne katılması sayesinde Türkiye hükûmetine karşı yabancı maliye guruplarının vekili gibi bir vaziyet almıştır.

Hükûmet, tütün rûsumu varidatını «Düyûn-u Umumiye İdaresi»ne vermek ve tütün inhisarı koymakla devletin en mühim ve büyümeye en fazla elverişli bulunan bir varidat kaynağından mahrum kalmıştır. Tütün reji imtiyazı verilmesi işi Türkiye'ye pek pahalı çıkmıştır. Denilebilir ki devlet eski bandrol usulünü muhafaza etmiş olsaydı, her seneki bütçe açığı haylice azalmış olurdu. Fakat tütün rejisi meselesi o kadar mühim ve karışık bir meseledir ki bu hususda ayrıca inceleme yapmak gerekir.

Muharrem Fermanı, Düyûn-u Umumiye İdaresi'ne tuz ve tütün inhisarlarından başka şu varidat kaynaklarını dahi vermiştir :

- Damga pulu rûsumu.
- Müskirat rûsumu.
- İstanbul ve başka beldelerin balık rûsumu.
- Birçok yerlerde ipek a'sârı.
- Tenbâkû [tombeki] rûsumu (Elli bin lira civarında).

3. Müstakbel Varidat : En zengin ve en sağlam varidat kaynaklarına el vurmakla yetinmeyen «Düyûn-u Umumiye İdaresi» Osmanlı hükûmetini ileride vergi usulünde ıslahat yapıp da varidatta fazlalık görüldüğü zamanlar için de bazı taahhütlerle bağlamıştır. Sırası gelmiş iken şunu da söyliyeyim ki hükûmet, «Dü-

yûn-u Umumiye İdaresi» uygun bulmadıkça yukarıda sayılan varidatta hiç bir tarzda değişiklik yapamamaktadır, yani sayılan varidatı ne arttırabilmekte ne de azaltabilmektedir. Ve bu suretle siyaset ve maliyesinde tamamen bağlı bir halde bulunmaktadır. 1881 senesi Muharrem Fermanı'nın ve müstakbel varidat hakkındaki üçüncü, dördüncü fasıllarının sekizinci fıkrasına göre, tamamiyle «Düyûn-u Umumiye İdaresi»ne bırakılan müstakbel varidat şunlardır :

1 — Ticaret mukavelelerinin yeniden incelenmesi suretiyle gümrük tarifesinde değişiklik yapıldığı takdirde gümrük varidatından meydana gelecek fazla.

2 — Kâr Nizamnamesi umumu içine alıp da bugünkü kâr vergisine oranla meydana gelecek fazla.

Muharrem Fermanı, devleti «Düyûn-u Umumiye İdaresi»ne verilen varidatın istifadesinden mahrum etmekle onun adı geçen varidata olan alâkasını azaltmıştır. Devlet, kendisine ancak doğrudan doğruya hiç bir fayda sağlamamaktadır. Muharrem Fermanı'na göre «Düyûn-u Umumiye» varidatı şu yerlere harcanmaktadır :

Beşte dört kısmı borçların faizlerine ve beşte biri de ana paraların ödenmesine sarf olunmaktadır. Binaenaleyh varidat ne kadar artarsa faizlerin ödenmesine de o kadar fazla para ayrılıyor. Her ne kadar bu oranın beşte dördü aşmaması şart koşulmuş ise de bundan fazlası devlet hazinesine girmeyip, yine borçların ödenmesine ayrılıyor. Hükûmet «Düyûn-u Umumiye İdaresi»nin fazla varidat toplamasından doğrudan doğruya menfaat sağlamaktadır. Zira kendisi bu suretle istikraz faizlerinden istifade etmektedirler. Devlet, «Düyûn-u Umumiye İdaresi»ne belirli miktarda varidat ayırmış olduğundan daha ötesini düşünmek kendisine ait değildir. Bu varidatın borç faizlerinin ödenmesine yetip yetmemesi onun değil, «Düyûn-u Umumiye idaresi»nin düşüneceği bir meseledir. Şüphesiz «Düyûn-u Umumiye İdaresi», ne kadar çok para toplanırsa faizlerin ödenmesinde o kadar çok para ayırıyor. Aksine varidat ne kadar az olursa, her sene ödenmesi lâzım gelen faizlere de o kadar küçük bir meblağ ayrılıyor. Bu suretle öyle çürük ve tabii olmayan bir vaziyet meydana gelmiş ki ona bakarak «Düyûn-u Umumiye İdaresi»nin malî boykotajı devlet için daha faydalı oluyor. Diğer taraftan gümrük ve kâr varidatını arttırmak

devlet için fayda temin etmiyor, zira bu yüzden meydana gelecek meblağ tamamen «Düyûn-u Umumiye İdaresi»nin dolmak bilmeyen kasasına gidiyor. Gerek hükûmet ve gerek «Düyûn-u Umumiye İdaresi» birbirine yardım edecekleri yerde birbirine karşı muhalif iki taraf gibi bir vaziyet almışlardır. Bu ise memleketin maliyece ilerlemesine mani olmuştur. Ancak 1903 senesinde Türkiye'nin devlet borcu yeniden tanzim edildiği zaman bu tahammül vaziyetten kurtulmak için bir çare düşünülmüş ve bu münasebetle «Düyûn-u Umumiye İdaresi»ne her sene toplanan varidatın bir kısmı devlete ayrılmıştır.

Muharrem Fermanı'na tabi bulunan varidatın inkişafı hakkında bir fikir vermek için «Düyûn-u Umumiye»nin kurulmasından 1912 senesine kadar her beş senelik devre hakkında şu cetveli yayınlıyoruz :

Beş senelik devreler	Bir senelik ortalama gelir	İlk devrenin ortalama oranına göre meydana gelen artış	Artış oranı %
1882/82 — 1886/87	2.230.401,80		
1887/88 — 1891/92	2,280.565,20	77.164,40	(3,5)
1892/93 — 1896/97	2.554.418,00	351.006,20	(11,5)
1897/98 — 1901/02	2.569.707,60	366.305,80	(12)
1902/03 — 1906/07	3.060.600,00	1.357.198,20	(38,9)
1907/08 — 1911/12	4.449.125,00	2.245.723,20	(101,0)

Görülüyor ki «Düyûn-u Umumiye» varidatı 1903 senesine kadar hemen aynı halde kalıp ehemmiyetli bir surette artmamıştır. 1903 senesi mali ıslahatından evvelki son beş senelik devrede meydana gelen artış gayet ehemmiyetsiz olup ilk beş senelik devreye oranla yüzde on ikiden ibarettir.

1903 senesi maliye ıslahatı

1903 senesi maliye ıslahatında şu esas kabul edilmiştir : «Düyûn-u Umumiye İdaresi»nde toplanan bütün varidattan borçların faiz ve sermayelerinin ödenmesine sarf edilmek üzere belirli bir meblağ ayrılacak ve bu meblağdan başka meydana gelecek fazlanın yüzde yetmiş beşi devlete ve yüzde yirmi beşi yine borçların

ödenmesine sarf edilmek üzere «Düyûn-u Umumiye İdaresi»ne ve-rilecektir.

1903 senesi maliye ıslahatı sırasında Türkiye borçlarının ne halde bulunduklarını bir inceleyelim :

İstikrazlar	Muharrem fermanında gösterilen itibarî ana paraların miktarı (Osmanlı lirası)	İtibarî ana para- ların 1903 sene- sindeki hali (Osmanlı lirası)	Ödenen meblağ (lira)
A	7.831.870	Hepsi ödenmiş	7.831.870
B	11.049.307	4.158.023	6.891.284
S	33.604.176	27.354.470	6.249.706
L	48.017.162	44.415.526	3.601.636
Yekûn	103.502.515	75.928.019	24.574.496

Bu istikrazlardan başka Muharrem Fermanı'na Osmanlı pi-yango biletleri ile «düyûn-u mümtaze» [ayrı tutulmuş borçlar] da-hi tabi bulunmaktadır.

Kısacası, «düyûn-u muvahhade» [birleştirilmiş borçlar] 1903 senesine kadar (24.6) milyon lirası ödenmiş ve tedavülde tahmi-nen ancak (76) milyon Osmanlı lirası kadar itibarî bir meblağ kalmıştır.

Bu borcun piyasadaki kıymeti daha az idi. «Düyûn-u muvah-hade» tahvillerinin piyasadaki ortalama kıymetini her sene bu borçların ödenmesi için istikraz tahvillerine ödenen meblağdan anlayabiliriz. Sırası gelmiş iken şu misalleri söyleyelim :

1882/83 senesinde «düyûn-u muvahhade» (451.086) liralık iti-barî bir meblağa karşılık (154.688) Osmanlı lirası ödenmiş oldu-ğundan piyasadaki kıymet, itibarî kıymet ile yüzde (34,2) oranın-da bir farklılık gösteriyor demektir.

1893/94 senesinde (1.431.408) liralık itibarî bir meblağa kar-şılık (565.464) lira ödenmiştir ki piyasadaki kıymet bu itibarî kıy-met ile yüzde (39.4) oranında imiş. 1882/83 senesinden 1902/03 se-nesine kadar (9.096.001) Osmanlı lirası ödenmiş olduğundan bu süre içinde «düyûn-u muvahhade»nin piyasadaki ortalama kıyme-ti yüzde (37.7) oranında bulunmuştur.

Eğer bu ortalama piyasa kıymeti 1903 senesinde tedavülde bu-lunan «düyûn-u muvahhade» nin itibarî kıymetiyle mukayese edi-lirse piyasa kıymetinin (28.624.863) Osmanlı lirasından ibaret bu-lunduğu anlaşılır.

Tahvil-i Düyûn [Borçların değiştirilmesi]

1903 senesinde maliye ıslahatı yapıldığı zaman yukarıda sayılan borçlar tahvil (tevhid) [birleştirme] edilmişlerdi. Bu hususdaki hesaplar aşağıdaki şekilde yapılmıştır :

Seri	1903 senesi Eylülünün başına kadar tedavülde bulunan sermaye	Tahvile esas olan fiyat	Tahvil olunan «düyûn-u muvahhade» sermayesi
A	Ödenmiş		
B	4.158.023 Osm. lirası	% (70)	32.738.772 Osmanlı lirası
D	27.354.470 » »	% (42)	
S	44.415.526 » »	% (38,5)	

«Düyûn-u Muvahhade» nin meydana gelen (32.7) milyon liralık genel yekûnu bizim yukarıda gösterdiğimiz dört milyon lira, yani yüzde on beş oranından daha fazladır. Borsa muamelâtının devlet menfaatine uygun olmadığı bundan dahi anlaşılıyor. Buna itiraz olarak diyebilirler ki «tahvil-i düyûn» esnasında uzun bir devrenin ortalama borsa fiyatıyla iş yapılamazdı. Zannımıza göre, borsa tahvilleri kıymetini adil bir surette takdir etmek için ancak uzun bir devrenin ortalama borsa fiyatını göz önüne almak gerekir. Fakat her halde şurası açıktır ki, hesap yapılırken «tahvil-i düyûn» muamelesine en yakın zamanlardaki piyasa fiyatını göz önüne almak daha büyük bir hatadır. Zira bu fiyatlar, «tahvil-i düyûn»u bekleyenler tarafından sun'î bir surette arttırılmış idi.

Yukarıda gösterdiğimiz usulle yaptığımız bir hesaptan 1903 senesi «tahvil-i düyûn» muamelesinden üç sene evvelki fiyatların şunlardan ibaret bulunduklarını anlamaktayız :

Sene	Piyasa fiyatı
1316 (1900 — 01)	Yüzde (23,7)
1317 (1901 — 02)	» (35,7)
1318 (1902 — 03)	» (39,9)
Üç senenin ortalama fiyatı	» (35,9)

Eğer bu hususdaki hesapları «tahvil-i düyûn» muamelesinden evvelki üç senelik borsa fiyatlarını esas olarak yaparsak devredilen borçların borsadaki kıymetinin (27,3) milyon Osmanlı lirasından ibaret bulunduğu, yani bizim daha evvelki genel ortalama fiyatlara dayanarak çıkardığımız meblağdan daha az olurdu.

Hatta, «tahvil-i düyûn» muamelesini bekleyerek sun'î bir surette arttırılmış olduğu ilk bakışta dahi anlaşılan 1902-03 senesi fiyatına göre hesap yapıldığı takdirde dahi borcun genel yekûnu ancak (30.3) milyon liradan ibaret kalırdı. Bu ise, şüphesiz, «tahvil-i düyûn» muamelesine esas olan meblağdan (2,4) milyon lira daha azdır.

Buna dayanarak kati bir surette denilebilir ki, devlet 1903 senesi «tahvil-i düyûn»u esasında borsa fiyatı gereğince hesapda en az (2,4) milyon lira kaybetmiştir.

«Düyûn-u mümtaze» [ayrı tutulmuş borçlar] devredilen borçlar arasına daha sonra yani 1906 senesinde katılmıştır. «Düyûn-u mümtaze» için senelik yüzde beş faiz temin edilmiş ve bu faiz muntazaman ödenmişti. «Tahvil-i düyûn» muamelesi «düyûn-u mümtaze» faizini diğer borçlara göre düzelterek onu yüzde dört faizli borçlar sırasına indirmiştir. Arada bundan doğan farkı kapatmak için borcun miktarı o oranda arttırılmak gerekmiştir. Tedavülde bulunan «düyûn-u mümtaze» tahvillerinin umumi kıymeti «tahvil-i düyûn» esnasında (6.786.164) liradan ibaretti. «Tahvil-i düyûn» sırasında bu meblağ (9.537.000) liraya çıkarıldı.

Piyango biletlerine gelince, 1903 senesinde maliye ıslahatı zamanında, her sene piyango biletlerinin çekilişi ve ödenmesi için (270.000) liralık bir meblağ ayrılmıştır.

Daha sonra «Düyûn-u Umumiye İdaresi» varidatından fazla bir şey meydana gelirse, bu fazlanın adı geçen idare payına düşen kısımdan yüzde kırkı, kazanan biletlerin fevkalâde olarak ödenmesine sarf edilecektir. Biz daha sonra bu maddeden istifade ile piyasada sun'î bazı muameleler yapılmasına başlanılmış ve kazanan biletlerin piyasadaki fiyatlarının artmış olduğunu göreceğiz.

Şüphesiz, bu hal devlet için fevkalâde zararlı bir meseledir.

1903 senesi maliye ıslahatının yaptığı değişikliklerin neticesi olarak «düyûn-u mümtaze» şu hale getirilmiştir :

İstikraz	Borcun miktarı	Daimi ödeme	Fazlaya yüzde hesabıyla katılma
İlk devralınan borç	32.782.772	1.456.875	Yüzde (15)
Düyûn-u mümtaze (1906 dan sonra)	9.537.000	430.500	
Piyango biletleri	13.374.356	270.000	» (10)
Yekûn	55.650.128	2.157.375	Osm. lirası

Evvela, Muharrem Fermanı gereğince «Düyûn-u Umumiye İdaresi» ne verilen varidatın her seneki toplamından daimi ödeme için (2.157.375) lira çıkarılmaktadır. Bu meblağ yukarıda söylenilen borcun gerek faiz ve gerek ana parasını ödemek için sarf edilmektedir. Bu meblağ hiç bir suretle değiştirilemez. Her ne kadar borçların ödenmesi için gittikçe daha büyük bir meblağ sarf edilmekte ve bu suretle borç sermayesi ve faizlerinin ödenmesi için lüzumu olan meblağ dahi azalmakta ise de bununla beraber her sene borçlar için yine (2.157.375) Osmanlı lirası sarf olunmaktadır. Borçların faizleri aynı halde kaldıklarından yani yüzde oranını koruduklarından borçların ödenmesine ayrılan meblağlar dahi artmaktadır.

Bundan başka borçların ödenmesi için varidat fazlalarından da bir kısım sarf olunmuyor. Fazla varidat ise her senenin genel varidatından borçların ödenmesi için ayrılan (2.157.375) Osmanlı lirası çıkarıldıktan sonra kalan meblağdır. Yukarıda söylenildiği üzere fazla varidatın yüzde yetmiş beşi devlete ve yüzde yirmi beşi «Düyûn-u Umumiye İdaresi»ne ayrılmaktadır.

1903 senesindeki «tahvil-i düyûn» muameleleri Türkiye'den alacaklı olanlar için pek elverişli idi. Onlar, fiyatların yükselmesinden daha «tahvil-i düyûn» zamanında olduğu gibi, sonraları daha fazla kazanmışlardır. Zira «düyûn-u mümtaze» tahvilleri ve piyango biletlerinin fiyatları gittikçe yükselmekte devam etmiştir.

Devlet için burada bir fayda varsa, o da kendisinin «Düyûn-u Umumiye İdaresi»ndeki varidat fazlasından bir kısmını eline alabilmesidir. Fakat devlet kendi payına düşen bu fazlaları yeni istikrazlara teminat olarak kullandığından onlar yine «Düyûn-u Umumiye İdaresi»ne geçmişlerdir.

Eski esaret ve yeni esaret

1881 senesinin Muharrem Fermanı çıkışı yani «Düyûn-u Umumiye İdaresi» kurulalıdan beri —bazı istikrazlar dışta kalmak suretiyle— devlet her istikraz yaptığı zaman bunlara karşılık gösterilen teminatlar hep «Düyûn-u Umumiye İdaresi»ne girmiştir. Bundan başka gümrük varidatının hızlı bir surette artması yüzünden «Düyûn-u Umumiye» varidatı çok fazla artmıştır. Bilindiği üzere Muharrem Fermanı gereğince gümrük varidatı «Düyûn-u Umumiye İdaresi»ne bırakılmıştır. Muharrem Fermanına dahil

olan varidattan başka «Düyûn-u Umumiye İdaresi»ne daha şu varidat dahi bırakılmıştır :

1) Muharrem Fermanına dahil olan yerlerden başka yerlerdeki balık rûsumu. Bu suretle «Düyûn-u Umumiye İdaresi» bütün memleketteki balık ticaretini kendi gözetimi ve idaresi altına almıştır.

2) Sayd-i mâhi [Balık avı] hakkı rûsumu.

3) Avcılık hakkı rûsumu.

4) Tenbâkû ([Tömbeki] satmak hakkı rûsumu.

5) Muharrem Fermanına dahil olmayan birçok yerlerin ipek a'sârı.

6) Birçok vilâyetlerin ekin (Afyon ve diğer) a'sârı.

7) Birkaç vilâyetin ağnâm [koyun] rûsumu.

8) Diğer bazı küçük varidat.

1911/12 senesindeki vaziyet bundan ibaret idi. O zamandan beri devletin «Düyûn-u Umumiye İdaresi»ne olan bağımlılığı avanslar ve savaşın [Balkan Savaşı] doğurduğu para sıkıntısı sebebiyle daha fazla artmıştır. Gelecek makalemizde savaş sonunda meydana gelen vaziyeti inceleyeceğiz. O zaman 1903 senesindeki ıslahatın malî neticelerini tehlil edeceğiz.

Şimdi bu makalemizin sonunda devletin malî esaretini rakamlarla göstererek bu esaretin 1911/12 senesindeki derecesini ve bunun gittikçe devlet varidatını «Düyûn-u Umumiye İdaresi»ne vermek neticesi doğurduğunu izah etmekle yetineceğiz.

Devlet varidatının başlıca çeşitlerini bir defa karşılaştıralım :

Bir taraftan devletin 1911/12 senesindeki umumi varidatını, diğer taraftan aynı seneye ait olan «Düyûn-u Umumiye İdaresi»ndeki varidatın bir kısmını, sonra devletin umumi varidatının «Düyûn-u Umumiye İdaresi» altında bulunan varidat ile ne oranda bulunduğunu hesap edelim :

Bütçe fasılları	Bütün devlet varidatı	«Düyûn-u Umumiye» varidatı	«Düyûn-u Umumiye» varidatının bütün devlet varidatına olan oranı (%)
Vasıtasız vergiler	16.235.527	3.728.342	(22,9)
Damga pulu rûsumu ve diğerleri	1.451.032	573.816	(30,4)
Vasıtalı vergiler	5.512.158	1.712.617	(31,0)
İnhisarlar	2.697.278	2.146.456	(79,5)
Yekûn :	25.895.995	8.162.231	(31,5)

Bu cetvelde görülüyor ki «Düyük-u Umumiye İdaresi» daha 1911/12 senesinde devletin başlıca varidat kaynaklarının üçte birini eline almıştır. Bu maliye müessesesi muameleye başladığı zaman kendisinin bütçesi en çok inhisarlar ve damga pulu rüsumuna dayanmaktaydı. O zamandan beri bu müessese yalnız vasıtalı vergilerin mühim kısmını değil, vasıtasız vergilerin de yüzde yirmi üçünü kendi idaresi altına almıştır. «Düyük-u Umumiye İdaresi» maliye işlerinin her yönünde Maliye Nezâreti ile aynı sırada gitmekte ve her yerde kendisine yol açmakta olup bu suretle devlet içinde bir devlet meydana getirmiştir.

1911/12 senesinde vaziyet böyle idi. Heyhat, o zamandan beri vaziyet daha çok kötüleşmiştir.

— 0 —

Bu konudaki incelememizde istifade ettiğimiz başlıca eserler şunlardır :

Mösyö (Moravits)in «Finances Turques» namındaki eseri.

Mösyö (A. du Velay) in «Essai sur l'histoire financière de la Turquie» eseri.

Mösyö (A. Heidborn) un «Les finances Turques» eseri.

Mösyö (E. Pech) in «Maunel des sociétés ananymes en Chapitre : Dette Puplicue Ottomane - Turquie».

Maliye Nezâreti'nin senelik ihsâiyyat-ı maliye [malî sayımlar] ve varidat ve mesârif-i umumiyeyi muhtevi risalesi : Sene : 1326 [1910] (G. Joung) un (Corps de droit Ottoman Vol : V) eseri.

Maliye Nezâretinin «Buletin de Statistique» namıyla neşretmiş olduğu eser.

«Düyük-u Umumiye İdaresi» nin senelik hesapları.

«Tütün Reji Şirketi» nin senelik hesapları.

İstanbul'da çıkan (Gazette Financière).

BALIKÇISIZ HALİKARNAS

Füreyaya

Denizin de, toprağın da o sekmez dini;
Göğün alt/doğa'ya yapışan gömüsel gönü.

Boyuna belli mi ki, bilinsin eni?
Bir tortusuz çukurca Akdeniz ki öni..

Geceden güne aktarılan eli/fenerli kalabalık;
Kem-kümsüz kişi/oğlundaki o yamanamaz yırtık.

Çağlarca mı öğütülür insanın sevi unu?
Oysa günün birinde, sevi de, un da anı..

Yuh sana, yüreğimizi soluyan yüreksiz sülük;
Balıkçı'sız olsa da, Halikarnas soy külünk.

De, MERHABA'sız olsa da; - yıpranmaz konu -
«Hoşça/kalın, yahu; şu cânım cumartesi günü.»

METİN ELOĞLU

A.

Seçimler yapıldı. Hükümet değişse de, bir kaç bakanlık müsteşarı, bir kaç genel müdür ve bazı genel müdür yardımcılıkları dışında, hiç bir şey değişmedi.

Bakanlıklardan birinde müsteşarken müşavirliğe alınan Baha Çamlıdere, «Ben meslek adamıyım. Müsteşarlıkta işim ne?» diye sormayı unuttuğunu unutup :

— Ben meslek adamıyım. Müşavirlikte işim ne? diye sormayı akıl edince, ilgililer :

— Müşavirlikte bize daha yararlı olacağınızı ummaktayız ve bunu yürekten dilemekteyiz, karşılığını verdiler.

Baha Çamlıdere, bakanlığın ilk katındaki, giriş ve çıkış kapısına yakın müşavirlik odalarına gitti. Bu odalardan birine yerleşti.

Müşavir odaları sürekli boştu. Müşavirlerin hepsi, sürekli izindeydiler sanki. Yalnız, en dipteki iki odada, epey yaşlı iki müşavir bulunuyordu. Emekliliklerine beş on ayları kalan bu iki müşavirin yanında Baha Çamlıdere kendini gepegenç duyuyordu. Öte yandan, kendi emekliliğini beklemekle sayılan günler şimdi daha da uzaklarda görünüyordu.

İki yaşlı müşavirden biri sabahları ötekine, öteki öğleden sonraları berikine kahve içmeye gittiğinden, onların bulunduğu iki odadan biri de sürekli boş oluyordu. Baha Çamlıdere, müsteşarlığı sırasında boş odalarla ilgilenmeye zaman ayırmadığı için çok hayıflandı. Odalar arasında yalnız kalıyordu. İlk günler, iki

yaşlı müşavirin sabah ve öğleden sonralı kahve birlikteliklerine katılmayı denedi. Hattâ, tıpkı onlar gibi kendisi de, onlara kendi odasında kendi eliyle kahve sunmak için Gima'dan bir elektrik ocağı satın aldı. Evden bir cezve ile üç fincan getirdi. Kahveyi, şekerli kavanozlarında, çekmecelerine yerleştirdi. Ancak, yaşlı müşavirlerden sabahları biri ötekine, öğleden sonraları öteki beriki-ne gittiğine göre, günü nereden bölüp de kendisine gelmesinin doğru olacağını bulmakta epey güçlük çekti. Yaşlı müşavirler ise :

— Aman mirim, ne beis var? Buyrun bize. Maksat birlikte olmak değil mi? diye incelik gösterip directtiler.

Onca hazırlıktan sonra, işin çıkmaza girdiğini görün içi büsbütün daralan Baha Çamlıdere, sonunda :

— Olmaz efendim. Salı ve Cumaları da bütün gün bendensiniz, diye kestirip attı.

Çok geçmeden de, Salı ve Cumaların tümünü bu iki yaşlı adama ayırmakla ne büyük düşüncesizlik ettiğini anladı. O, onlara gittiği zamanlar, canı fazlaca sıkılırsa, bir özür bulup usulca çıkıyordu. Oysa şimdi, «kalkın gidin» diyemiyordu. İki yaşlı müşavirin anılarını, bakanlığa ettikleri hizmetleri yeniden yeniden dinlemekten dayanılmaz derecede içi sıkılıyordu. Onların karşısında çenesi ayrılacakmış gibi esneyip kösnüyordu. O esnedikçe yaşlı müşavirler ya alınganlık gösteriyorlar, -asla kalkıp gitmeksizin, ya da, dün gece üstüne onu, sonu hiç gelmiyecekmiş gibi görünen ince sorulara çekiyorlardı. Baha Çamlıdere onların alınganlıklarını, kırılmışlıklarını ya da meraklarını gidermek için yorulup düşünüyordu. Bir yandan bu yorgunluk, bir yandan otuz yıllar öncelerini dinlemek Baha Çamlıdere'yi durmaksızın yaşından öte bir yaşlılığın derin çukuruna itiyordu. Akşamları eve döndüğünde kendini çökmüş, bitmiş duyuyordu. Orasında, burasında hiç olmayan sızılar uç vermeye başlamıştı. Bir gece karısı :

— O yaşlılarla otura kalka yaşlandın sen de, dedi. Yarasına, acımasız, bastırdı parmağını.

Baha Çamlıdere, böylece biraz ayar gibi oldu. Silkinmek için azıcık güç buldu. Müşavirlik odasındaki kabul günlerini hiç değil haftada ikiden bire indirmek için, -yaşlı müşavirlerden bin özürler dileyerek, -«Cumaları maalesef daireye gelemeyeceğini ağırları sebebiyle fizik tedaviye gideceğini» söyledi.

Böylece, Cumaları evde oturmaya başladı. Bu da, daha başka sorunlara yol açtı. Karısının her işine burnunu sokmak, temizle-
necek odalarda kendine yer bulamamak, çocukların ne denli so-
rumsuz olduklarını görüp onlarla dalaşmak gibi.. İş bununla da
kalmadı. Banka kredisiyle bir katını mülk edindiği apartımanın
kapıcısı, Cumaları bütün kusurlarıyla serildi Baha Çamlıdere'nin
önüne. Cumaları kendini iki kez mülk sahibi duydu. Sık sık kapı
önüne çıktı. Sık sık kapıcıyı, içeri girip çıkan satıcılara yeterince
'mukayyet' olmamakla suçladı. Merdivenlerin pisliği, asansöre
fazla yüklenen eşyalar, kapıcı çocuklarının kapı camına ellerini
sürüp kirletmeleri Baha Çamlıdere'nin Cuma 'mesaisi' yerini al-
dı. Hele bir muzcu vardı! O muzcuyla iyice takıştı. İlk, muzcuyu
içeri alıyor diye kapıcıyla takışmıştı ama, muzcunun kapıcıyı din-
lemediğini, onun önlemelerine aldırmadan merdivenleri yürüyüp
çıktığını gözleriyle görünce, kapıcıya verdiği öğütleri kendisi uy-
gulamaya kalktı. Inat adamın biriydi bu muzcu. Onu önlemek,
sille tokat girişilmeksizin sağlanacak gibi görünmüyordu. Baha
Çamlıdere ise, muzcuya sille yumruk girişecek denli güç duyma-
dı kendinde. Hele o iki yaşlı müşavirle uzun süredir düşüp kalk-
tıktan sonra.. O zaman yine kapıcıyı buldu. Ona :

— Apartıman yönetimine şikâyet edeceğim seni. Veya çıkar
bu herifi buradan! Bir daha da ayağını basmasın buralara. Gör-
miyeyim! deyip özel mülkiyetindeki katına girdi.

Akşam yemeğinde ne görsün? Bir tabak muz durmakta ma-
sada. Demetinden ayrılmamış. Sapsarı. Karpitlenmiş. Sağlam,
Mat. O, aşağıda, kapıcıyla dalaşırken karısı, kapıyı çalan muzcu-
dan alıvermiş. Fiyatını sordu. Manavdakiyle aynı. Daha ucuza sa-
tındığını sanıyordu karısının. Dünyadan haberi yoktu ki. Baha
Çamlıdere, bir süre de karısıyla kapıştı bunun üstüne. Apartıma-
na satıcıların girmesi güzel miydi sanki? Doğru muydu? Sirtına
sandığı yükleyen vurguna çıkıyor. Ne dükkân kirası, ne bir şey.
Her gün bir sokakta, her gün yüz apartmanda. Oh ne alâ! Rahat
'serazat' iş. Hayır, onlara yüz verilmemeliydi. Başa çıkmaz son-
ra. Hem, hırsızı olur, huysuzu olur, gizli polisi olur, casusu olur.
Muz mu istiyorsunuz? Söyleyin, getiririm gelirken. Pazara gide-
rim. Biraz da açık havada dolaşmış olurum. Öyle ya, pazara gide-
yim isterseniz. Salıları...

Salıları da bu nedenle özür diledi yaşlı müşavirlerden.

— Evin pazar işini Cumaları görebilirdim ama, yazık ki Cumaları eve yakın bir pazar kurulmuyor. Bense, fizik tedaviden sonra üşütürüm diye çekiniyorum, dedi onlara.

— Ne beis var mirim, dediler yaşlı müşavirler. Haftanın günü çok.

— Pazartesiye beklerim, dedi biri.

Öteki :

— Çarşambaya bendesiniz. Perşembeye size geliriz Baha beyciğim, dedi.

Baha Çamlıdere, ondan sonraki ilk Salı pazara gidemedi. Hava yağmurluydu. Pazar yerinin çamur-çökeğine, sebze, meyve, soğan, sabun döküntülerinin kayganlığına bulaşmak istemedi. Öteki Salı kötü bir rüzgâr çıktı. Her yanı toza, toprağa buladı. Baha Çamlıdere de evde oturup şunları düşündü : Bakanlıkta böyle, boş müşavir odalarını bekleyip durmakla ne olacak? Yaşlılardan ise, öyle her gün için bir özür uydurarak kurtulmanın kolayı yok. Evde her an karısının, çocuklarının gözüne batıyor. Muzcuyla kapıcı da her an onun gözüne. En iyisi, bir kaç hafta, bir geziye çıkmalı. Hem hava değiştirmiş olur, hem biraz memleketi tanımış.. O, bunları düşünüp dururken, şöyle mi olur, böyle mi diye tartıp dururken üçüncü Salı geldi dayandı. Hava güzeldi. Evde büyük temizlik vardı. O da kalkıp pazara gitti. Salı pazarını dolaşıp dururken varıp varıp muzların başına dikiliyor. Her muz satıcısıyla konuşmak istiyor. Her muz satıcısının muzlarını evirip çeviriyor. Nasıl yetişir ki muz? Kaç zaman ister? Nasıl dikilir? Nasıl bakılır?

Tarım Bakanlığında müşavirliğe alınmış bir eski dostuna telefon etti. Muz ve muzculukla ilgili bir iki küçük broşür edinebildi. Muz ağaçlarının resmini gördü, ama pek bir şey öğrenemedi. Sonunda, gözleriyle görmek için, muz dikilen yerlere gitti. Sanki, apartımana girmekte direten muzcuya inat, ille muzu öğrenmesi gerekiyordu. Müşavirlik odasındaki Ece not defterine, yolculuğa çıkmadan önce edindiği bilgileri geçirmişti. Ece defterini yanına aldı. Notlarını yolculukta geliştirdi.

B.

BAHA ÇAMLIDERE'NİN MUZLA İLGİLİ NOTLARINDAN :
Muz hakkındadır.

1) Evdeki, Nouveau Petit Larousse Illustré'mize göre :
 «Banane (Muz), feminen (dişi) bir yemiş adı.

Bananier (bu yemişin ağacı olup, erkek bir ad); monoctylèdone, - oğluma sordum, tekçenekliler dedi doğruysa, - cinsinden bir nebat olup, iki-üç metre uzunluğunda yaprakları vardır. Yemişi (muz), çok besleyicidir. Muz ağacının yemişi (muz), yeşil iken sebze gibi kullanılır. -Hiç bilmiyordum. Dikkat.- Olgunlaşınca, fakat çiğ iken meyve olarak yenilir. Pişmişinden pasta yapılır. Kurutulursa un haline gelir ve bu muz unu da çok gıdalıdır. Muz ağacının yaprakları ve dalları dokumacılıkta kullanılır. -Çok enteresan! Dünyadan haberimiz yok.- En makbul muz, Manilla muzunu denenen muzdur. (Bu itibarla muzun vatani Manilla olması lâzım.)»

★

2) Tropikal yerlerde yetişir. Demek ki :

«İklim : Rutubetli sıcak.

Toprak : Rutubetli sıcak.

Bölge : Tropikal. Deniz rüzgârına kapalı. (Tuzu, soğuğu yemiyecek.)

Besin : Bol su. Bol gübre. (Bol gübre olacağına göre suni gübre.)

★

3) Silifke'nin batısında, Aydınçık mevkiinde, bir tarım mühendisinden edindiğim bilgiye göre :

«Bir muz ocağında (muzun dikildiği çukur), iki muz ağacı olur. Baharda, muz ocakları (toprak) hafifçe eşelenip açıldıktan sonra, küçük yavrularından ikisi alakonulur. Ötekiler kesilip atılır. Neden? Beslenme meselesi. Alakonulan iki yavru muz fidanı, iki ana gövdeden besleniyor. Bu iki yavru, birer anadan beslendikçe, ana muz ağaçları yavaş yavaş zayıflıyor, ölüyor.

Temmuz - Ağustos geldiğinde, ana gövdeler çürüyüp ölmüş, yavrularsa serpilmiş, tam iki muz ağacı haline gelmiş olur. Ve..

Her ağacın gövdesinde, üstte, yapraklara yakın bir yerde, bir şişkinlik meydana gelmiştir. Bu şişkinlik (tabir caizse) gebe bir kadının karnı gibi büyür. Nihayet bu şişkinlik yarılr ve mor renkte (kara mor) bir büyük çiçek tomurcuğu sapıyla birlikte meydana çıkar. (Tomurcuk deyince akla, bostan patlıcanından daha da büyük bir şey gelmelidir.) Bu böyle, aşağı doğru sarkar. İri, stümbül gibi çiçek dalıdır. Sapında pürtükler olur. Bu pürtükler muz haline gelir. (Aslına bak.)

Muz, hevenk halinde olur. Hevenkteki muzlar yeşildir. Yeşil hevenkli muzlar büyüdüğü de, dalın ucundaki çiçek pörsür, çürür ve ölür. Bir muz dalı (hevenk), Kasım-Aralık aylarında tamam olur. Aralık ayında, muzlar olgunlaştığı sıra, hava çok soğursa, meteoroloji haberlerini iyi takip edip, iyi kulak vererek, dona çekeceği geceler, muz ağaçlarının arasında ateş yakmalı, soba kurmalı. Isıtmalı yani. Hevenkleri ince kâğıtla sarmalı, yahut naylon torbalar içine almalı. (Bazı mahzurlarına rağmen.)

Sunî gübreyi baharda bol vermeli. Temmuz - Ağustos aylarında ocaklara (muzun dikildiği çukur) suyu basmalı. En az haftada bir, bol su vermeli. Köylü, muz hevenklerini dalında sararmaya bırakmaz. Yeşil iken toplar. İnce kâğıtlara sarar. Bir yere asar. Asamazsa, (asılacak ılık odaları yoksa) sandıklara dizer. İçine karpit koyar. (Karpit, karbonla kalsiyumdan mürekkep kimyevi maddedir.) Böylece muzlar hemen sararır. Çabuk olgunlaşır. Fakat bunun tadı olmaz. Dalında sararmaya bırakılan muz tatlı olur. Çok dikkat ister. Yoksa, sararmadan kararması işten değildir.»

..

4) Anamur'dan ötede, Demirtaş mevkiinde, yayaların setleyip muzluk yer hazırlayan, Suriye'den göçme Şuhud'un ifadesine göre :

«Evvelâ yeri kademeleyeceksin. Taşları dinamitleyip atacaksın. Kırılan taşları duvar öreceksin. Öre öre bir sıra, müteakiben yine öre öre bir sıra. Böyle, altlı üstlü kademeler olacak. Kademelerin üstünde toprak. Toprağı gübreyle karacaksın. Gübreyle karmadan evvel, muz ocaklarını açacaksın. Muz ocaklarını bir kaç kadem derin açacaksın. Deve lengeri kadar da vasi açacaksın. Velâkin, evvelemirde suyu bulacaksın. Üstte bulursan, tarikini de bulup boru hattı çekeceksin. Altta bulursan motor takacaksın.

Motora mazot, kayaya dinamit şart. Bunlar olmadan bismillâh demiyeceksin. Kolları sıvamıyacaksın. Bunların asgarî biri içinde, Nizip'in, Kilis'in, bilemedin Kırıkhan'ın oralarda adamın olacak. (Haritada Kırıkhan'a bak.) Muzun düşmanı çoktur. Börtü - böcek, rahmet - rüzgâr, tolu - molu, don - mondan çok, iyisaatte olsunlara mukayyet bulunacaksın. Aleste duracaksın. Hevenkler ağaçlara asıldı mı, iyisaatte olsunlar da bıçaklarına, bıçkınlarına asılırlar. Babaları tutar. Bir gecede bir de bakarsın, kâmilten biçilmiş, kâmekân serilmiş yerlere hevenkler.»

Tarım mühendisnininkine ilâveten: Sekiz-on yavrudan ikisi alakonunca, ötekiler atılmayacak. Açtığım yeni ocaklara da ikişer ikişer bunları dikeceksin.

..

5) Alanya'nın Fuğlaburun'unda, yüzlerce dönümlük muz bahçeleri olan beyefendinin anlattığına ve tattığım muzun evsafına göre :

«Muz ocaklarını açtıracak adam (amele) bulmak en büyük dert. Otuz lira yevmiye. Onu da beğenmiyorlarmış. Kimyevi (sunî) gübrenin torbası iki yüz lira. (Bir torba elli kilo.) Bir muz ocağı, bir mevsim rahat iki torba gübre yer. Bir dönümlük bir muz bahçesi, bu gün elli-altmış bin lira getirir. (Masrafı çıkınca.) Derdi çok. Çekilmez. Kiraya verse daha iyiymiş. Çalışacak adam bulamamasının sebebi: Kaçan-göçen, kaçak muz bahçesi kuruyor. Dağı-taşı dinamitleyip hükümet arazisini işgale başlamışlar. (ODTÜ mütevelli heyetinden hemşerisi ve arkadaşı var beyefendinin. Seçimlerden önce milletvekiliymiş. Yoksa o uğraşıyormuş bu işlerle. Neyse, bu muzdan çok benim hususi durumumla alâkalı oluyor.) Hükümet arazisini işgale başlamışlar. Suyu Fuğla'dan çalarlar. Gübre torbalarını açığa yıkamazsın. Kimaldıya gelir. Bir de işçi ihracı meselesi var. Bu olmadı, dışarı giderler. Adam bulamazsın. Çalışmazlar. Kalırsın. Kolay olacak iş, güç olur. Baba toprağı olduğu için bırakamıyor. Baba toprağını bırakırsan gözden düşüyorsun. Seni adam yerine koymuyorlar. (En kokulu, en etli, en tatlı muz, Fuğla'nın muzunu. Kehribar sarısı. Hani en iyisi Manilla muzuydu?) Bazı yıllar, bir hevenk seksen kilo bile geliyor. Nakliyesi kendinden. Kamyonları var.»

Ek not :

«Muz sineği : Muzun kendi yaptığı bir sinek. Dalında kararan muzda oluyor. Muzu çürütüyor. Toplayıp zamanında sarartamazsan da oluyor. Muz, durduğu yerde kararıp ekşiyor. (Demek evdeki küçük, tatarcık gibi şeyler ondan oluyor. Dikkat!)

*
*
*

Sonuç : Seyyar bir muz satıcısı, bu dertlerin hiç birini çekmiyor. Hazıra konuyor. Yüklen sat. Oh, ne iyi! Dükkân kirası bile yok. Vergisi yok. Hiç bir rizikosu yok. Bir muz ağacı bile, yenisi gelirken kendini bitiriyor. Birini büyütürken kendi ölüyor. Seyyar muz satıcısına ne oluyor? Hiiiç.

C.

Baha Çamlıdere, müşavirlik odasındaki elektrik ocağını prize taktı. Saatine baktı. Cezveyi ocağın üstüne koydu. Az sonra da, iki yaşlı müşavir, birbirini peşinden içeri girdiler. Çarşamba oturmasına geldiler. Baha Çamlıdere, onlara kahvelerini verdikten sonra, muzla ilgili olarak tuttuğu bütün notlarına baka baka, muz üstüne öğrendiği her şeyi anlattı.

Muza duyduğu ilginin kaynağını nerdeyse unutmuştu. Bunun yerini, sanki yepyeni bir işe yönelmenin yepyeni, taptaze heyecanı almıştı. Gezi boyunca yanmış, tunçlaşmış yüzünde pırıltılarla :

— Güç, müç. Oralarda bir kaç dönüm yerim olsa, bırakırım Bakanlığı, gider muz yetiştiririm, dedi yaşlı müşavirlere.

Onlara, bir muz ağacının hayatına duyduğu saygıyı anlattı. İnsanların, bir muz ağacının hayatına bakıp ondan ibret almaları gerektiğini anlattı. Buna karşılık yaşlı müşavirler de kendi tasarılarını anlatmak zorunda kaldılar : Biri, iki ay sonra emekli olacaktı. Öteki üç ay sonra, Biri domates turfandacılığı yapacaktı. Öteki limonculuk. Muz işi akıllarına gelmemiş değildi, ama :

— Sizin de isabetle buyurduğunuz gibi, muz yetiştirmek muz satmaya hiç benzemez, dediler. Karga gibi başını bekleyeceksin. Bol para getirir ya mîrim, o kadar da bol para, çok emek ister.

On ikiye on kala evlerine dağıldılar. Muz konusu bu denli çabuk tükenmemeliydi. Yaşlı müşavirler bu denli çabuk geçmişlerini ve gelecek için tasarılarını anlatmaya koyulmamalıydılar. Baha

Çamlıdere, gittiği yerlerde bir kaç dönüm yer edinip bir muz ağacını gebe bırakana, ya da hükümet değişip bir kez daha bir işin başına getirilene dek muzla ilgisini sürdürmeliydi.

Manava uğradı. Yarım hevenk muz satınaldı. Birinin bile üstünde tek kara leke bulunmayan dokuz muzluk yarım bir hevenk. Öğle yemeğinde karısına bir kez daha anlatacaktı; bir muzun hayatını. Bir insan hayatından çok daha anlamlı olan. Doğurgan ve acıklı. Tere bulanmış ve paraya.. Alçakgönüllü ve açgözlü. Nazlı ve azgın. Doğururken güpgüzel, taptaze.. Doğumundan sonra sessizce çekip giden.. Şu gördüğün mat, sarı, güneşi içmiş olanı bizlere veren.. Ölüsünün liflerinden bile nefis dokumalar yapılan...

Apartmanın kapısından girdi. Muz satıcısını gördü: Elinde, göstergesi topuz edilmiş bezle bağlı şangır-şungur terazisi, sırtında sandık. Muzu ayağa düşüren, onun hayatındaki anlamı hiç bilmeyen muz satıcısı.. Günlerinin, boğuşulması gerekli tek amacı..

— İn aşağı! Diye bağırdı muz satıcısına.

Muz satıcısı, ses vermeden tırmandı merdivenleri.

— Çık dışarı! diye bağırdı Baha Çamlıdere yeniden.

— Etme bey. Ne zararım var sana? Bu da benim ekmek param.

— Muzu yetiştirenin ekmek parası o. Senin ekmek paran olsun istiyorsun. git muz ocakları aç.

— Muz ocağı mı açayım?

— Muz ocağı aç ya. Yemviyesi otuz lira.

— Nerde açayım muz ocağını beyim?

— Nerde açılıyorsa orda. Fuğla'da..

Asansören kapıcı indi. Baha Çamlıdere, kapıcıya bağırdı bu kez:

— Sen asansörle in çık daha! Satıcıları göremezsin elbet. İşine son verdirteceğim. Kahve köşelerinde pinekle de gör. Defetse ne şunu!

— Dinlemiyor ki..

— Dinlet. Bu son görüşüm olsun. Çıkar şunu buradan.

Bindi asansöre, çıktı yukarı.

Kapıcı, muz satıcısının yanına koştu:

— Hadi kardeş, gözünü seveyim çık git. Bak, duydun kendinde..

Muz satıcısı, göğsünden itiverdi kapıcıyı. Adam, merdivenlerden yuvarlanmamak için muz satıcısının terazisine yapıştı.

— Yanaşma bok! dedi muz satıcısı kapıcıya. Biz yanaşmalık etmiyoruz diye aç mı kalacağız puşt! Göz yumarsan yumarsın, yummazsan, bu kadarla kalmaz bak..

Yürüdü çıktı merdivenleri.

Kapıcı, yöneticiye koştu. Her şeyi anlattı. «Ben ne yapayım?» diye sordu.

— Bir de puşt olduk beyim, dedi ağladı.

Yönetici :

— Bu işi beceremiyeceksin sen, dedi kapıcıya. Her apartımının kapıcısı ne yapıyor? Nasıl önlüyorlar seyyar satıcıları görmüyor musun? Bir sensin önleyemeyen. Böyle giderse çıkarırız, yok çaresi.

Kapıcının başını, karnını bir ateş sardı. Eli ayağı boşandı. Bir muz satıcısının yüzünden, hep onun yüzünden, kapı önüne bırakılacak.. Puştluk da yanına kâr kalacak, öyle mi? Zor. Puşt ha? Dur sen Artık vacip oldu..

Gitti, kapı önünde nöbete durdu kapıcı. Beklerken, beklerken, neden yöneticiye : «Hepiniz bir olup karşı gelsenize peki? Bir Baha beyden gayrı ses eden yok ama. Bir Baha bey. O inatlaşmasa, inatlaşmazdı öteki de» demediğine yandı.

Muz satıcısı, yarım saat sonra indi. Göstergesi topuz bezle bağlı terazisini şakırdatarak, hem de asansörle, hem de ağzında bir türkü. Kapıcıyı görünce güldü :

— Yine bana mı tebelleş olacaksın? dedi.

— Sana elbet. Daha kime köpek? Puşt kimmiş?. Yanaşma kimmiş?..

Yürüüyverdi muz satıcısının üstüne.

Muz satıcısı kavradı, büktü onun kolunu.

— Dalaşma benle! Git, dalaşacağın yeri bil, dedi soluyarak.

Yürüdü gitti. Ama kapıcı peşini bırakmadı. Çöplerin boşaltıldığı arka yola dek koştu ardından :

— Öteki kapıcılar başa çıkıyorlar da bir ben mi başa çıkmıyacağım lan dürzü !

— Kim dürzü lan? Kimmiş dürzü?

Yumuldu kapıcının üstüne. O dakika, eskilere karşılık plastik kap-kacak satanla, omuzunda fabrika dokuması kilim gezdiren adam bitiverdiler muz satıcısının yanında. Bir biri vurdu kapıcıya, bir biri, bir biri. Yere yıktılar onu. Arka pencerelere hizmetçiler doluştular :

— Koşun, öldürüyorlar adamı! diye haykırıştılar.

Bakkalın küçük çırak da o dakika türedi oralarda. Kavga sırasında muzcunun muz sandığı yere yıkıldı. Küçük çırağın önüne iki tek muz fırladı. Yere düşer düşmez sarı, kalın kabukları patlayıp dağılan, cıvık, kirli beyaz, muhallebi gibi içini dışına akıtan iki muz. Hizmetçiler pencerelerden ayrılmaksızın :

— Yetişin, öldürüyorlar! diye yeniden haykırıştıklarında, bakkalın çırak, ezilip dağılan muzlardan gözünü ayırıp çevresine bakındı. Üç seyyar satıcı da yokolmuşlardı ortadan. Muz sandığı bile yokolmuştu. Ama kapıcı, yerde, yüzükoyun yatıyordu. Kafası, beton duvar dibinde, bir yastıkta yatar gibi yatıyordu. Baha Çamlidere, yemek sonrası, karısına, elinde soyulmuş bir muz, muzların hayatını anlatıyordu : «Bir insan hayatından çok daha anlamlı olan.. Doğurgan ve aklı.. Tere bulanmış ve paraya.. Alçakgönüllü ve açgözlü.. Cancıkıntısı bilmeyen.. Sıkıntıları dağıtan.. Ürettiği sürece varolan.. Yararsızlığını bilmeyen.. Yararsızlığını bilme-ye vakti kalmayan.. Cansıkıntısı nedir bilmeyen..» Bu anlatmayı uzatabildiği denli uzatmaya çalışıyordu. Bakanlığa elinden geldigince geç gidebilmek için, Ece defterindeki muzla ilgili notlarının çoğunu anlamadan ve bu notlara yeni cümleler ekleyerek anlatıyordu.

Bakkalın küçük çırağı, yerdeki iki patlak muza doğru ince bir kanın usul usul aktığını gördü. Bunu gördü diye, olayın tek görgü tanığı sayıldı.

H İ L M İ Y A V U Z

Bedrettin Üzerine Şiirler

CEM Yayınevi

Türk sanatçıları dizisi 10 Lira

INEGÖLDE İKİNDİ

Fatma Ülke'nin hikâyesi

Ağustos güneşi sabah gölgeleri çekilir çekilmez ortalığı kızdırmağa başlamış, uğraşa uğraşa öğleye kadar tozlu meydanı bakır siniler gibi parlatmıştı. Yoluk akasyanın dibindeki tek gölge çoktan solmuş kaybolmuştu. Sıcak perdeleri sıkı sıkı kapalı baygın evlerin yüzlerini közlüyor, geleni kavrayıp kavurur vermek için meydanda dört dönüyordu. Gene de çaresiz savaşçılar, saat yaklaştıkça, enselerinde ıslak mendillerle köşelerden sökünedip birer birer kendilerini ateşe attılar. İlk gelenler aygazcı, singerci ve fişekçi oldu. Üçü de akasyaya yanaşıp soluk gölgeye sığışmağa çabaladılar. Sağa sola tükürdüler. Tükürükleri havada kurudu. Gerilerinde Meşhur Mavi Köşe İnegöl Köftecisinin camları canlandı. Köfteler, maydanozlar, gazozlar, sinekler dizildiler. Köfteci partal beziyle önce burnunu sonra tezgahını ve mermer masaları parlattı, yerleri paspasladı, hazırlandı.

Karaborsacı Kadir akasyanın altını dolu görünce geç kaldığını anladı. Birinci mevki kapılmıştı.

«Hay!»

Çark etti, ikinci mevkiye yöneldi, sırtını şekerinin şurup dolabına verdi. Kutusunu düzenledi. Şekerci önündeki yarısı içilmiş vişneleri kaşla göz arasında hazneye geri boşalttı boşaltmadı Koçla İnanöz, önden homurtuları arkadan kendileri, tozu dumana katarak köşeyi dönüp arenaya girdiler. Dar sokaklardan tozlu çocuklar, evlerden adamlar süzülüler. Bütün yerler doldu. İnegölde temaşa başladı.

Eskişehirden beri yarışan iki araba son anda birer hamle yaptılar, İnanöz Koçu sıyrarak geçti, önden parkederdi. Ortalık fren gıcırtilarıyla inledi. Motor sesleri hırıldaya hırıldaya söndü, kesildi. İçerde bir hareketlenme oldu. Kapılar açıldı.

Önce sürücüler atlayıp yaprakları şeffaf çınarlarla dolu cami avlusuna koştular. Onları yuvaları aleve tutulmuş böcekler gibi, terden sırlıklam olmuş çocuklar kovaladı, bir anda hertarafa yayılıverdiler. Sonra yavaş yavaş, kısıklı uzunlu Ankaralı kampçı beyler aşağı indiler. Ellerini kollarını salladılar, etraftaki kalabalığı görünce omuzlarını kısıp kaskatı kesildiler. Ve nihayet, alına salına, yazlık entarilerini giymiş, saçları dökük, terli ama hâlâ uzak bazı parfümleri taşıyan beyaz bacaklı, yumuşak kollu kadınlar göründüler. Kendilerini arabalardan beş on metre uzağa atıp kızgın sininin ortasında ne yapacaklarını bilmeden sallandılar. Kollarını kaldırdılar. Ellerini siper edip, yüzlerini gözlerini buruştura kırıştıra güneşe baktılar. O da onlara baktı.

«Ne sıcak...»

Seyircilerde ses soluk kurudu. (Genç dilberler altı, çocuklu tombullar onbir, yaşlı nine iki... Sarışın bir, ah yavrum sırma saçlım, kızıl bir, çilli pilicim, kumrallar dört, hepsi de gevrek mi gevrek...) Yoluk akasyanın altındakiler keskinleştiler. Herbiri makinalı tüfek gibi etrafı tarıyor, kendine değen göze yapışmak, gözden göze akmak için çırpınıyordu.

«Akşama Erdekte hepsi cıvıl bunların...»

Turistler toparlandılar. Şekercinin önüne biriken çocukları, bacaklarının aksi ışıllı sınıye vuran, gömlekleri beyaz dantelli, bilezikli, üzüm üzüm küpeli kadınlar önlerine katıp köfteciye sürdüler. Beyler titizlendiler, etrafı teftiş edip, çiğ köfteleri incelediler. Dilberler bacak bacak üstüne sigaralarıyla köşelere yerleştiler.

«Yoğur yoğur ver, acısız olsun, piyaz da olsun, ayran, ayran...»

Soğanlı köfte kokuları sıcakla sarmaş dolaş meydana uzandı.

«Kaça?»

Karaborsacı Kadir sıçradı. (Bak hele işe bak, yar durur yanı başında gafil uyurmu uyur!)

«Altı lira ablam!»

«Ne demek altı lira?»

Karaborsacı Kadir altın köpek dişlerini ve soğanlı dilini gösterdi. (Şu boya şu endama kurban olayım, yatır kuşbaşı doğra ses etmiyeyim...)

«Beşbuçuk değil mi Samsun?»

«Bulamazsın ablam, bulamazsın, ben de alacağım bulsam, hem herkese yedibuçuk sana altı ablam.»

Kadirin patlak potini parlak kırmızı sandalı bordaladı. Sırma saçlı yarım öfkeyle geriledi.

«Karaborsacı mısın sen?»

Kadir gene yanaştı. Dügmece, bakırcı, bakkal ve değnekçi de yanaştılar.

«Ayıbettin, elli kuruşluk karaborsacılık mı olur be ablam? Sen iste ben bedava da veririm, ne olacak helal olsun sana!»

Sıcak soğanlı nefesi yiyen güzel hızla açıldı ve kendini değnekçinin kucağında buldu.

«Götürelim abla, Bursa'ya!»

Sırma, saçları dimdik, gök gözleri çakmak çakmak davrandı, itiş kakış etrafında daralan çemberi yardı, sıyrıldı.

«Açılın, yıkılın, pis herifler, siz de insan mısınız, hepinizi şu sıcakta sallandırıvermeli!»

«Razıyız, ister as ister kes bizi!»

Sırma kendini basamaklardan yukarı zor attı. Kadir de ardından seğırtti. Peşpeşe fırına girdiler.

«Ne sıcak...»

«Al abla veriyorum beşbuçuğa.»

Sırmanın sırma tüyleri diken diken oldu, feryadetti,

«İn, in aşağı, istemiyorum ben Samsun filan!»

«Ne oldu ablam, niye gücendin?»

«Öff, istemiyorum işte o kadar, uzatma!»

En arka sırada dürülmüş ıslak bez gibi serilmiş yatan muavin gürültüye doğruldu. Gözlerini ayarladı. Kadiri gördü.

«In aşağı hemşerim, in! Satıcıların arabaya girmesi yasak, hırsız mısın, uğursuz musun ne bileyim ben, in aşağı!»

Kadir sabırla altın dişlerini gösterdi. Sallandı. İndi. Sırmanın nefesi yarıda kaldı. Kadir bu defa camın dibine dikildi. Bir vurdu, iki vurdu olmadı, uzandı, burnunu dudaklarını yamyassı cama yapıştırdı. Sırma şaşkın, kendini otobüsün öbür yanına attı. Göğsünü, gerdanını, kolunu, boynunu, soluk gölgedeki orduya sundu. Hepsi kızgın dilleriyle teker teker yalandılar. Sırmanın gözleri karardı, midesi bulandı.

«Ne sıcak...»

Kadir yerinde duramaz oldu. Bir adım öne, bir adım yana, bir adım geri derken sendeleyiverdi. Kutu bir yana Samsunlar da sağa sola dağıldı.

«Hay!»

Eğilemedi. Tozlu çocuklardan birine seslendi,

«Gel'lan kaldır şunları!»

Çocuk oralı olmadı.

«Hay!»

Bir nefes aldı. Gök gözlerdeki nefretle çöktü. Samsunları yerden kopardı, taşla toprakla birlikte kutuya doldurdu. Dikildi. (Ne ettim ben sana söyle, neden düşman gibi bakarsın bana öyle?) Sırma başını çeviriverdi. Kadir gerildi gerildi, dişleri takırdadı, elleri çatır çatır çatladı. Bir bey geldi, Sırmanın yanına oturuverdi. Göbekli, pisbıyık. (Gözüün körolsun, boyun devrilsin, yediğin boğazına dursun, of, of, e-l-i-e-l-i-n-e d-e-ğ-d-i vay orospu, bilseydim ben seni...) Kadirin içi dışardan beter ateş kesildi. Gözünden yaş, ağzından vah döküldü. İki adım attı yanan sırtını buz dolabına verdi, kaldı.

Mavi köşeden çıkan çocuklar şekerinin önüne sıralandılar. Paslı çatalların, soğanlı köftelerin, iç yağının kokusunu unutmak, tadını damaklarından sökmek için vışneye hücum ettiler. Beyler endişeli endişeli paralarını saydılar.. Cami avlusuna kadar uzanıveren kadınlar, ellerini yüzlerini yıkamış, taze-

lenmiş sökün ettiler. Sürücüler, çekiçleri, karga burunları, ingiliz anahtarlarıyla arabaların altından çıktılar. Kalk boruları çaldı. Seyirciler canları gözlerinde son kırıntıları kaçırmamağa bakıyorlardı. (Bugün işler kesat... Neydi o pazar günü!)

«Elini versene kızım!»

(Hay koca nine, sen bu arabaya nasıl bindin nasıl indin?) İçerden elini uzatan koltuğunun altı kaymak kadın Kadire baktı gülümsedi. (Gönlürnde güller açıldı.)

«Biraz yardım eder misiniz, annem çıkıversin?»

Kadir ikiletmedi, atıldı, karayılan kollarıyla kadıncağızı sardı, sarmaladı. sıktı, pamuk çuvalı gibi havalara kaldırdı, göğsüne bastırdı, onun o eski ekşi kokusunu içine çekti Yüzü çıplak pörsük kola değdi, uzandı, yumuşak yerinden dişleyiverdi.

«Ay!»

Ninenin yüzü şaşkınlık ve korkudan iki misli buruştu. Dudaklarının kenarları aşağı sarkıverdi.

Herkes durdu. Kadir davrandı, sessizlik patlamadan, yükünü üç basamaktan aşırđı, sahanlığa kondurdu. Koca nine bir sallandı. Gözlerini açtı kapadı. Hiç bir şey olmamış gibi, kolcağızında bir ıslaklık, titreye titreye, ağzı sulana sulana kızının önüne düştü.

«Teşekkür ederiz,»

Kapılar Kadirin yüzüne kapandı.

Motor sesleri meydanı tuttu. İki otobüs de şöyle bir dönüp Bursa yolunda yarışa kalktılar. Sıcak yerlerini dolduruverdi. Kimsenin kımıldamasına meydan vermeden İkinci ortalığı yırttı, herkesi önüne kattı, sürdü götürdü.

METİN ELOĞLU

y u m u ş a k G

Ş İ İ R L E R

7,5 TL.

İstemek için : GE - DA, Cağaloğlu / İSTANBUL

“HANGİ PAY”

Taylan Altuğ

Çağdaş Türkiye'nin yakın tarihini kuşatan siyasal olaylar dizisini, bu sosyal olayların oturduğu sosyo-ekonomik yapının insanî görünümü çerçevesinde vermeyi amaçlayan Attilâ İlhan, «Aynanın İçindekiler» genel başlığı altında topladığı roman dizisinin ikinci kitabını verdi: «Sırtlan Payı» 27 Mayıs 1960 darbesinin sosyal muhtevasını tartışmaya yönelen «Sırtlan Payı», tutarlı bir genel tarih kavrayışından yoksun bir temellendirme taşıdığı için, sonuçta, emekli Albay Ferid'in İmparatorluğun çöküşü, birinci savaş, mütareke dönemi ve Kurtuluş Savaşı başlangıcını kapsayan savaş günleri içindeki kişisel yaşama serüveninin bitmez tükenmez tasvirine dönüşmektedir. Çağdaş açılımlardan ve herhangi bir yorum dinamiğinden yoksun olarak konulan bu serüven, resmî tarih görüşünün okul kitaplarına girmiş tarihsel olaylar zincirini Ferid'in şaşaalı ve şenlikli yaşama çemberi yoluyla yeniden canlandırmaktan ibarettir. Öyle ki, romanın eksen temasını oluşturan ve resmî tarihin imgesel olarak yeniden canlandırılmasına dayanan bu kişisel tarih, çağdaş Türkiye'ye atladığı zaman, söz kırıntıları halindeki 27 Mayıs yorumlarına, Hayrun'un eksantrik dünyasını aşamayan, sermaye sınıfı - darbe ilişkilerine ve gazete haberleri şeklinde serpiştirilen Amerikan ekonomik bağlantılarının imlenmesine indirgenmiş bir geçiştirme kolaycılığında takılıp kalmaktadır. Roman ilerledikçe içsel bir biçimde temellendirilmesi beklenen 27 Mayıs olgusunun fon nitelikli bir çıkış noktası olduğu izlenimi güçlenmekte ve Attilâ İlhan doktor Sevim yo'uyla baştan beri noktaladığı bir unsuru başköşeye yerleştirerek bu kanıyı pekiştirmektedir. Bu unsur, romanda her fırsatta tekrarlanan çıkmalarla hayli geniş bir yer tutan, çoğu yerde gereksizleşen ve giderek kişileri belirlemede bir araç olmaktan çıkarak, kendi başına bir amaç haline getirilen cinsellik (sex) tir. Çoğu yerde romanın vermeye çalıştığı meseleleri aşan ve bütünlüğü saptıran bu seksolojik analiz çabaları (yazarına bir «Freud ödülü» kazandıracak aşırılıkta ve mekaniklikte) çağdaş Batı romanında ortaya çıkan

marazî bir eğilimin modasal girdabına kapılmış bir Türk yazarının bireysel fantezileri olarak değerlendirilmelidir.

Çeşitli çıkma'lar ortasında roman mimarisinin temel payandasını, Albay Ferid kişiliğinin topografyasını çıkarma çabası teşkil etmektedir.

Acemi bir Kemal Tahir «esprit» siyle mücehhez «Ayı Ferid», Attilâ İlhan için İttihat-Terakki zihniyeti olarak görüp temellendirmek istediği teorisiz, yalnızca aksiyona dayanan ve bu yüzden de kullanılan geleneksel bürokrat devrimcilik anlayışının tipologisi olma değeri taşıyor gibidir. Ancak Attilâ İlhan, romanında bu tarihsel temel üzerinde yeterince durmadığı gibi, bütünsel bir tarih eleştirisiyle bu olguda yatan tragiki yakalama eğilimi de göstermektedir. Onun bu mealde yaptığı; birtakım duygusal saptırmalara girişmek olmaktadır. Öyle ki tarihsel bakımdan aynı gelenek içersinde yer alması gereken Kemal Paşa'nın sözü edilen görüş tarzını aştığını ima eden Attilâ İlhan, sonradan 27 Mayıs darbesinin de bu aşılmış anlayış tarafından gerçekleştirildiğini söyleyerek tarihsel bir çelişmeye düşmektedir.

Meseleye roman kavrayışı çerçevesinde yaklaşıldığında ise, Albay Ferid'in, kişiliğiyle, bir dönemi kuşatacak sosyal nitelikten yoksun olduğu görülmektedir. Türk tarihinin yakın zamanını kapsayan yoğun siyasal ve sosyal olaylar dizisinin ardında yatan görüş tarzını ve yabancılaşmış «bilinç»i açığa çıkarma çabasıyla mündemiç olması gereken Albay Ferid kişiliğine böyle ağırlıklı bir kuşatım kazandırılması işi; onun sosyal ve siyasal kişiliğine (objektif), en az bireysel (subjektif) kişiliği kadar önem ve derinlik vermekle gerçekleştirilebilirdi. Oysa «Sırtlan Payı»nda, Attilâ İlhan şairâneliğinin bireyi ön planda tutan Batı roman anlayışıyla kurduğu biçimsel sentez, tarihsel olaylar tarafından güdülen, bu yüzden de geniş ölçüde sosyal ve siyasal bir belirlenim taşıması gereken bir kişiliğin, seks ve savaş (pera ve sahra) karmaşasının çarpıcı imgesel görüntülerinde kaybedilmesine yol açmıştır.

Asker bürokrat gelenekli Albay Ferid yoluyla yeniden canlandırılmaya çalışılan yakın tarihin idealist ve kişici bir tarih anlayışıyla serüvenci bir görüntüsünü veren «Sırtlan Payı», özel olarak 27 Mayıs problematiğinin, genel olarak da tarihî gerçekliğin kıyısında dolaşan bir çalışmadır. Bu bağlamda Attilâ İlhan'ın Ahmet Ziya ağzından «60 Darbe»sine yönelttiği marksist eleştiri de, romanda aykırı ve anlamsız bir entelektüel hafiflik pozisyonuyla işlevsiz kalmaktadır. Aynı doğrultuda yazarın bir başka roman kahramanı, Galip ağzıyla faşizmi sadizmle açıklamak gibi orijinal girişimlerde bulunarak marksist görüş ufku-

muzu genişletmesi (!) de küçümsenmeyecek bir çaba olarak alınmalıdır.

Romanda, «Biz bunlar için mi savaştık?» sorusunu fasılalı bir biçimde baştan sona boşu boşuna tekrarlayıp duran Albay Ferid, son hesaplaşmada kendisini düzenin bir parçası, bir unsuru olarak algılayamadığı gibi; yazar Attilâ İlhan da asker-sivil aydın zümrenin hâkim ekonomik ilişkilerin sürdürücüsü bir düzen gücü olduğunu görmemekte ya da görmek istememektedir. Bu bilinç körlüğüne, yaklaşmak istediği meselelerin kendisinden çok daha önce ve doğru bir yaklaşımla romansal olarak temellendirildiği gerçeği de eklenince, «Sırtlan Payı» çabasında, Attilâ İlhan'ın gecikmiş bir vakanüvis, elbette estetik planda bir vakanüvis olmaktan öteye geçemediği görülebilir.

Attilâ İlhan'ın «Sırtlan Payı»nda açığa çıkan tarih körlüğü, Kemalist saplantılarından; roman körlüğü, Batı tipi bireyci roman anlayışından ve roman ucuzluğu da (bu ucuzluğun dizinin ilk kitabı «Bıçağın Ucu»nda olmadığı söylenmelidir.) sahte seksoloji yoluyla pazar için üretime geçme gafletinden gelmektedir. «Sırtlan Payı» için söylenecek son söz, az önce belirtilen sıfatlarla donanmış bir aynanın içinden Türkiye gerçekliğini yakalamanın mümkün olmadığıdır.

DÜZELTME

18 inci sayımızın «Selâhattin Hilav'la Konuşma» bölümünde;

524. sayfanın üstten 10. satırı

şır), sadece devrim perspektifinden söz ediyorum. Marx'a, en fazla, devrim perspektifinin boş çıkması açısından saldırılmıştır.

biçiminde;

525. sayfanın üstten 5. satırı,

durumu ve derecesi, bu

biçiminde;

IV. sayfanın alttan 12. satırı,

rak görmek ve bu duruma indirgemek demektir. Bir zamanlar, sadece po-

biçiminde;

IV. sayfanın alttan 18. satırı,

Sağlayacak işlevsel (yani bilimsel açıklamayı sağlayacak) bir temel kav-

biçiminde;

VII. sayfanın alttan 9. satırı,

haline gelmesini; onlara boyun eğmesini; cansız bir varlık derekesine

biçiminde düzeltilmelidir.

GÜNÜMÜZDE ABD'DE TEKNOLOJİ VE İNSANDIŞILAŞTIRMA KRİZİ *

Howard L. Parsons (ABD)

Çev. Uluğ Nutku

Dünya nüfusunun % 6'sına sahip ABD dünya servetinin % 60'ını üretmektedir. Bu yüksek üretkenliğin birçok nedeni vardır, bol çeşitli ham maddeleri olan bakır bir kıtanın istilas; sürekli, ucuz emek tedariki; sıkı çalışma ve optimizm ahlâkı; emperyalizmin fetihleriyle kazanılan, genişleyen yerli pazar; hükûmet tahsisatıyla desteklenen endüstri ve yabancı rekabetten korunma; yabancı ordulardan uzak kalma güvenliği; malzemelerin yapımı, taşıma, sınıflandırılması ve dağıtımı için makinelerin ve tekniklerin (teknoloji) devrimci gelişimi. İşçilerin omuzladığı ABD teknolojisi, dünyanın en ileri teknolojilerinden biridir.

Oysa, ABD toplumunu gözleyince, en az insanî standartlarla ölçüldüğünde bile, çoğunluğun yaşayışının, ABD demokrasisinin geleneksel 18. yy. ideallerini dahi gerçekleştiremediği; ABD halkı içinde ve emperyalizminin hakim olmayı hedef edindiği yabancı halklar içinde insandışılaştırma olaylarının arttığı ortaya çıkıyor. ABD toplumunun krizi bu insandışılaştırmadır: küçük bir sınıfın yöneteceği bir ekonomi; sınıfa bağımlı olduğundan, dünya çapında olması bir yana, toplumsal çapta da olmadığından, dünya çapında olması bir yana, toplumsal çapta da olmayan, bu nedenle de gerçek humanist olamayan amaçlar; — çünkü «humanizm» demek, bütün halkların türsel ihtiyaçlarına katkı demektir, ve bunu yıkan yahut engelleyen herşey insandışıdır. Bazı türsel ihtiyaçlar: sağlık için gerekli fizyolojik şartlar, nesnelerle duyum-hareket etkileşimi, bildirişim, davranış bütünlüğü, başkalarının güç katıldığı yaratıcılık, oyun, estetik nitelik, bilgi, ve insanî felsefi yönelim.

İnsandışılaştırma belirtileri yaygındır: halkın % 40'ının yoksulluğu¹; on milyon aç ve çok daha fazlasının kötü beslenmesi²; çoğunluk için pahalı, yetersiz tıbbî bakım; kırdaki ve şehirde sefalet mahalleleri ve milyonların barındığı sağlıksız evler; kirli hava, su ve toprağın fi-

(*) «Technology and the Crisis of Dehumanization in the United States Today» XV. Dünya Felsefe Kongresine tebliğ, Varna 1973. Kongre kitabı, cilt 1, sh. 365-369.

ziksel çevresi; yığınlaşmış, hastalıklı, çirkin şehirler; bakımı bir yana, sağlığı kontrol edilmemiş 14 milyon (1971); şirketleşmiş zenginlerin halka karşı «büyük vergi dolandırıcılığı»³; plansız, yetersiz ulaştırma sistemleri; tedaviye muhtaç, zihinsel sorunları olan 50 milyon çocuk⁴; alkol sorunu olan 18 milyon⁵; devamlı marihuana içen 8 milyon ve uyuşturucu madde kullanan yüzbinler⁶, — kârlı bir iş; okul çağında okula gitmeyen 8 milyon çocuk (1966)⁷; bozuk eğitim hizmetleri; orta öğretimde okuldan çıkma oranı % 33, kolejlerde % 50; okumasız yazmasız 20 milyon⁸; çocuğa karşı artan kötü davranış ve ihmal; sakatların ve yaşlıların ihtiyaçlarına karşı büyük umursamazlık; rastgele cinsel ilişki ve 1,5 milyon zührevi hastalık vakası⁹; artan şiddet, suç ve delilik; «örgütlenmiş» suç (hükümet dışı) ve bunun yarışlardan, piyangolardan yıllık 6 milyar dolar kazancı ve müşterek bahis dolandırıcılığının çevirdiği büyük iş¹⁰; polisin ve diğer kanun adamlarının gaddarlığı ve rüşvetçiliği; aile bağlarının çözüntüsü; protesto gösterilerinin ve insan haklarının sınırlanması; hükümetin bilinçli, sistematik yalancılığı, — Pentagon Belgelerinde ortaya çıktığı gibi; Hindide soy imhası savaşı; yurttan ve cihanda ölüm saçan ırkçılık.

Bunlar bir sistemin çöküşünün belirtileridir: kansere yakalanan hücrelerin irtibatı kaybedişiyle ve «temas engellenmesiyle» karşılaştırın. Belirtiler, ortak insanî bir ideolojinin rehberliğinde gerçek ihtiyaçlarını karşılamak için birleşen insanların bildirişime ve yardımlaşmadaki başarısızlıklarını gösteriyorlar. Onların ardında, sermayenin özel birikimine dayanan bir ekonomi ve mallarla hizmetlerin üretimi, dağıtımı için harcanan emeğin, teknolojinin özel mülkiyeti ve kontrolü var. 1959'da ailelerin % 1'i, gelirin % 8'ini aldı¹¹; 1956'da nüfusun % 0,5'i, toplam özel sektör servetinin % 25'ini elinde tutuyordu¹²; ve tüm ailelerin % 1'inden daha azı, halk sektörünün tüm endüstri sermayesinin % 80'ine sahipti¹³. 1,5 milyon şirketin mevcudatının hemen hemen yarısı en büyük 100 endüstri firmasında toplanmıştı (1968)¹⁴. Üretimin hedefi korporasyonun kârlarını azamileştirmektir; insan ihtiyaçlarına ise yukardan bakılır. Toplam ulusal üretimin % 25'i askerî yatırımlara bakılır. Toplam ulusal üretimin % 25'i askerî yatırımlara bağlanır; hükümet harcamalarının çoğu insandışılaştıran savaş makinesine gider. Görünüşte «işlek» olan bu sistem, endüstri makinelerinin dörtte birini kullanmaz (1971). Birçok mal bayağı ve bayattır. Reklamcılıkta sarfedilen yaklaşık 20 milyar doların (1971) hedefi, insanları yalana inandırarak onlara ihtiyaçları olmayan malları aldırmaaktır.¹⁵

Servet kontrolü (toprak, bina, ham madde, teknoloji) güçlü olmaktır. Bu güç olmazsa, milyonlar yaşama araçlarından yoksun kalır; yaşayışlarını kontrolden yoksun kalan büyük çoğunluk gerçekleşme imkânını da yitirir. Onların hepsi ekolojik, sosyal, biyolojik ve ruhsal yoksulluğa düşmüştür — yani insandışı olmuştur.

Ekonomik servetin birikimi, politik gücün birikimi demektir. Bu güç kongrede ya da yürütme organlarında — şirketsel ahlâksızlığa katılmalarıyla beraber¹⁶ — değildir; büyük şirketlerin sahiplerinde ve müdürlerindedir. Birkaç elde toplanan ekonomik, politik güç biçimi yüzyıldan daha fazla bir zaman süregelmıştır. Ama iç savaştan beri ABD kapitalizmi, kendi yarattığı ekonomik sefaletle başa çıkamamıştır; bunun istisnası ekonominin savaşla yahut soğuk savaşla harekete getirilmesidir¹⁷. Böylece, ekonomik anlatımıyla bu, yüzyılı aşan bir krizdir. Felâkete sürükleyen bir bunalımdan — ve devrimden — onu ancak İkinci Dünya Savaşının büyük tüketimi kurtardı. Ve ancak, savaş sonrası dönemde komünizme karşı 1.000.000.000.000 dolarlık askeri «savunma» harcamaları onu topyekûn çöküntüden kurtardı.

Son onyillarda, özellikle otomasyonun geliştirilmesinden sonra ABD kapitalizmi üretimini arttırmıştır. Geliri yükseltmiş ve ücretlerin artması — ve üretimin artması — için sendika hareketlerine lüzum görmüştür. Aynı zamanda, geliri yüksek ama verimsiz işçilerin aşırı tüketimiyle, gerçek ve potansiyel verimlilik arasındaki uçurum derinleşmiştir. Bu işçilerin türsel insan ihtiyaçlarının gerçekleştirilmesine hiçbir katkısı yoktur, çünkü silâh ve lüks eşya üretirler; hükûmet görevlileri, satıcılar, reklâmcılar vbg. de böyledir. Üretimin müsrif ve akıldışı örgütüdür bu: örgütlenme, üretim ve etkin talebin dengelenmemesinden ötürü insanî ve maddî kaynakların işlenmesindeki başarısızlık¹⁸.

18. yy. klasik politik economicileri, insanın ve kapitalizmin ilerleyişini görerek, bu ilerleme için gerekli bazı şartları kurallaştırdılar: üretim kaynaklarının azamî kullanımı; ekonomik artığın azamîleşmesiyle tutarlı olarak, ücretlerin, iş sağlamanın ve tüketimin azamîleşmesi; teşebbüsü yenilemek için artığın ölçülü birikimi; kârlı yatırım için fırsatlar. Fakat çok sayıda, küçük, rekabetçi teşebbüslerin birkaç süper-tekele ve azele dönüşmesi, bu şartları kökten olumsuzladı. Ekonomik 'artık' cüce adamların işlettiği dev şirketlerde birikti. Bu adamlar kârlarını işlerine yeniden yatırmayı kârsız buluyor, başka yerlere yatırmayı da, — rekabetçi sektör dolu ve yeni endüstriler yasak olduğundan¹⁹ (büyük şirketler yenilikçi değildir²⁰) — zor addediyorlardı.

Sonuç: işsizlik, durgunluk, fazla ürün. Savaş sonrasında, ham madde bulmak ve fabrika kurmak için, denizaşırı büyük harcamalar ve geçimini bu sayede kazanan askerî bir örgütün muhafazasında yatırımlar, endüstriyi geçici olarak canlandırdılar. Fakat hem diğer kapitalist hem sosyalist ülkelerin, hem de kurtuluş hareketlerinin direnciyle karşılaşan ABD ekonomisi, hem savaş alanlarında bir krizle, hem malî dünyasının düşük altın standardı ve ödemeler dengesi açığıyla yüzyüze geldi.

Servet birikimi, teknolojinin mülkiyetinin ve kontrolünün birikimi demekti ve bu, şirket gücünün devletle kaynaştırılmasıyla hızlandırıldı.²¹ Amerikalı bilimcilerin ve mühendislerin yarısı hükümet için çalışır; hükümet özel endüstrideki araştırmaların ve tekelci firmalar için başka birçok işlerin yaklaşık üçte ikisini finanse eder; araştırmayı askerî ve ağır endüstrinin dolaysız pratik talepleriyle sınırlandırır;²² teorik (ve verimli) araştırmanın ve insan ihtiyaçlarının yanından geçer ABD'ye bağımlı kapitalist ve gelişmemiş ekonomilerde bilim ve endüstrinin gelişimi bu yüzden geciktirilir.²³ Sosyalist ulusların insanî ideallerinden ve pratiklerinde ilham alan ve yardım gören ulusal kurtuluş hareketlerine karşı ABD emperyalizminin bilimsel - teknolojik - askerî - endüstriyel karmaşımı, hazır yahut muhtemel yatırım, pazar ve kâr alanlarını fethetmeye kalkmıştır. Elbette, insanı aşağılamasına soylu bir çehre takmak hilesine başvurarak. Başkan Nixon «sulh» dan söz ederek şunu demeğe yeltendi: «Teknolojinin, emeği insandışı yapmamasından emin olmalıyız...»²⁴ Ancak ABD emperyalizminin cinayetlerinden habersiz olanlar yahut onun insandışılığına bağışıklık kazananlar böyle sahte bir çehre tarafından aldatılabilirler.

Bazı kimseler teknolojinin kendi başına kötü olduğundan, ya da bir «kapkaççı» teknolojiden söz ediyorlar ve büyümeye son verilmesini istiyorlar.²⁵ (endüstrileşmemiş ulusları unutarak). Bazıları da kırlarda ütöpik komünler kurmak istiyor. Oysa teknoloji esrarlı, doğa üstü bir güç değildir. Teknoloji demek, belli, somut makineler önemli kararlarını tekelleştiren birkaç bin kişinin mülkiyetinde ve kontrolündedir. Bu teknolojinin içerdikleri: işçilerin bedenlerini, endüstriyel ve doğal çevreyi kirleten fabrikalar; grev yapan işçilere, sulh savaşçılara ve göstericilere karşı kullanılan silâhlı kuvvetler ve mahkemeler; ve Hindicinde savaş. Hindicinde teknolojinin insandışı kullanımında ABD emperyalistleri Nazi emperyalistlerine yetişmiştir: Vietnamda katledilen 1 milyon insan²⁶; Güney Vietnamda ölen yarım milyon sivil halk,²⁷

— çoğu, işgal edilen köylerin ve kırsal bölgelerin bombardımanı sonucu. Yersiz yurtsuz kalanlar: Vietnamda 6 milyon²⁸; Laosda 3 milyon ve Kamboçyada 1 milyon.²⁹ Napalm, fosfor bombası, parça sağan bomba, bulantı gazı gibi anti - personel silâhların kullanımı³⁰; ot kurutan, yaprak döken ilâçların kullanımı; ormanların yakılması ve buldozerde sürülmesi; ekilebilecek toprakların uzun vadeli kısırlaştırılması, — ve Hindicinde 26 milyon krater yaratan bombardıman.³¹ Basın ve televizyon teknolojisi bu soy katliamını Amerikan halkına öfkesiz ve tahlilsiz bildiriyor.

Kahramanca direnerek insanlıklarını gösteren Hindicini halkına karşı girişilen insandışılaştırmanın yanısıra, ABD halkı, enflasyon, ücretlerde ve alıngücünde düşüş, sosyal hizmetlerde bozukluk ve sürekli işsizlikle yeni baskılar altında tutuldu. En çok etkilenenler, zaten en çok baskı görenlerdi: mavi ve beyaz yakalı işçiler, dar gelirli, Siyahlar ve diğer renkli azınlıklar; belli emekli maaşı olan yaşlılar; gençler ve kadınlar. Dünya kapitalist pazarı üzerinde ABD hegemonyası yüzünden, oralarda da milyonlarca insan sıkıntıya girdi. İnsanların hayatları, emekleri, güç kaynakları ve vergi paralarının hepsi, birkaç bin kapitalistin tırmanan süper - kârlarını, idarecilerinin yüksek maaşlarını ve ölüm araçlarını finanse etmek için gaspedildi.

ABD emperyalizminin insandışılaştırmasının delili, kişilerarası ilişkilerden kişinin haysiyetini çiğnemesi, bayağılaştırmasıdır. İş yerlerinde, mağazalarda, alım satım ilişkilerinde bu durum rekabetçi, antagonist ilişki şekline girer. Egemen ilke başkalarının sömürülmesidir. Bu tür ilişkiler, insanların aile içindeki ve insanlığın hizmetleri olarak kurumlardaki en basit ve ilk bağlılık duygularını soysuzlaştırırlar. Örneği, sağlık hizmetine ilişkin bilimin, teknolojinin ve personelin büyük bir kısmı, bir mediko - endüstriyel - finansiyel karmaşım çarkına sokulur; bunun asıl amacı sağlık hizmeti değil, tıbbî merkezlerin gözboyarcasına genişletilmesi, doktorların yüksek maaşları, bankaların çıkarları, hastanelerin, ilâç firmalarının sigorta şirketlerinin ve tıbbî cihaz imalatçılarının kazançlarıdır.³²

ABD kapitalizminin krizi belli tavırları içerir: insanın kendine, başkalarına, tarihe ve doğaya yabancılaşma duygusunun yaygınlaşması; boşunalık, bunalım, yalnızlık, bıkkınlık ve anlamsızlık. Toplumun inançlar ve ideolojilerle sembolik ifadelerini bu tavırlar bilinçsizce ama kesinlikle yansıtır: rock müziğinin kafa şişiren yalnızlık çığlıkları (endüstrisi 1 milyar dolar); soyut, parçalanmış, özelleşmiş resim ve

heykelcilik; hem insanı hem sanatı insandışılaştıran «uyumsuz», «yaşayan», açık, pornografik tiyatro; Updike, Bellow ve Malamud'un edebiyatında cinsel başıboşluk, ırkçılık, ayrıklık, sefalet ve umutsuzluk³³; birçok bilimcinin yabancılaşması ve «doğa yasalarının ağına düşmüş insan»a kaderci bakışlar (popüler romancı Vonnegut'un bakışı); bilimcilerin insanca duygulardan ve geniş ilgilerden yoksunluğu; kumarcıların kaderciliği (kadere boşuna karşı çıkış) ve dindarların kaderciliği (kabulleniş); Dr. Strangeloves'ın Nazi zihniyeti; alelâde dil felsefecilerinin ve pozitivistlerin ahlakî kâyıtsızlığı, relativizmi, miyopluğu ve eleştirisiz anti-sentetik tavırları; Herbert Marcuse, Norman O. Brown, Theodore Roszak ve Charles Reich'in teknolojiye düşman «karşı kültürü»; exsistansiyalistlerin sübjektivizmi ve kesik ümidi; Agnew'ların, Reagan'ların elitizmi ve gericiliği.

Bu ifadeler kapitalist toplumun akıldışılığını yansıtırlar; sık sık hünerli teknik de gösterirler. Ama bu teknik, — askerî lojistik ve politik pazarlık gibi — insandışılaştırma amacının bir aracıdır; ya da o kendisi için onanist bir amaçtır: «sanat için sanat» yahut «varlıkbilimsiz mantık» ve politika gibi. Sosyal pratikle gerçekleşecek, toplumun paylaşacağı «insanın gerçekleşmesi felsefesi» olmadıkça, semboller yaratan kimseler ve uzmanlar fenomenalist ve konvansiyonalist olurlar; ne bulurlarsa onu yerler ve olaylarla sembollerin belirgin biçimler alarak kendiliklerinden örgütleneceklerini sanırlar. Böylece, kişilikte görülen biçimler, insandışılaştırılmış toplumun biçimleridir — patolojik inziva ya da şiddet, yardımsızlık ve bunlara bağlı ideolojiler.

Bu ifadeler çürüyen bir ekonominin işaretleridirler. 18 yy. boyunca ABD'nin kurucu atalarının ideolojisi, o zaman yükselen kapitalist ekonomiye hizmet etti. O ikircikli bir humanizmdi, — teoride «insanlık» için, pratikte azınlık için. Özgürlük ve ilerleme ideal değerlerinin çekiciliğiyle yeni burjuvazi, feodal toprak ağalarının, dinin, parazit hükümetin ve bir de «yeni müteşebbis» in prangasından kurtulmaya çalıştı. Ekonomik tabanın görüntüsü olan «mutluluğun» çıkageleceği umuluyordu. İdeoloji şu kavramlardan oluşmuştu: Toplumdan önce ve toplumdan bağımsız, kendi başına, otonom birey; bu bireyin, sosyal gerçekliğin ve değerlerin kaynağı olan çalışması; bireylerin birbirine karşı «özgürce sınırsız» davranışlarının oluşturduğu toplumun ve yönetimin amacının gene bağımsız bireyin korunması olarak belirlenmesi; ekonomik alanda *Laissez faire* - meta değişimi, birikim, kâr ve yatırım - ve bunun, bireyin değerinin ve ödüllendirilmesinin ölçütü olması; so-

nuçta, hükümetin pazar ilişkilerini düzenlemeyen kararlar alma görevi.

Bugün birçok inceleme bu ideolojinin sahteliğini göstermiştir. Ayrıca, tarihsel pratik onun, insanın kendini gerçekleştirmesini engellediğini kanıtlamıştır. 15. yy. dan beri kapitalizm Batı Avrupa bilimin ve teknolojinin gelişimini desteklemiştir.⁽³⁴⁾ Fakat gerek sosyalist, gerek sosyalist olmayan ülkelerdeki emekçi kitlelerin yeni humanizm ideolojisiinde, bilim ve teknolojinin evrensel, insani vaadi, insandışılaştırıcı sınıf hakimiyetini kırarak gerçekleşmiş, sosyalleşen bir gezegene yansımıştır. ABD'de ise kapitalizmin kümelenme aşaması, geleneksel ideolojinin «hayat, özgürlük ve mutluluğun izlenmesi» ilkesini yıkmaktadır. Ekonomide kendini yıkan oluşumlar ideolojilerde kargaşaya ve çatışmaya sebep olmaktadır. Adam Smith'in ideolojisinin pazarlayıcı humanizmini ve «görünmez el»ini tutan pek az kimse kaldı. İdeolojiler tomurcuk açar, «duyumlanmak» isteyen bir ortamda büyür. Böylelikle, «özgür dünya» efsanesini anlatan politikacılar ve yönetici elit, dünyayı bölebiliyor, yönetebiliyor.

İnsanlaşmaya giden yol nerededir? Sınıflı toplumda doğan demir çağ uygarlığı humanist rüyası, bugün demokratik, kolektif halk hareketlerinin rehberliğindeki bilim ve teknolojinin gücüyle gerçekleştirilebilir. Rüya, pratikte gerçekleşmek isteyen ihtiyaçlardan doğar. Yararlı pratik, humanizmin sınanma yeri olmalıdır. İhtiyaçlar en tutarlı ve tam anlatımlarını kolektif emekte bulurlar; bilimin ve teknolojinin insan ihtiyaçlarını karşılaması gene emektir. Bu nedenle humanistler emekçilere, büyük çoğunluğa, onların yararlı pratiklerinin, kapitalizmin insandışılaştırması tarafından nasıl boşunalaştırıldığını, teknolojik üretim araçlarının sosyalleştirilmesiyle nasıl gerçekleştirileceğini göstermelidirler. Böyle bir humanist teori, teknolojik pratikle birleştiği zaman, özel yağmacılıkla evrensel insan ihtiyacı arasındaki acı ilişki, tarihten bütün zamanlar için kaybolacaktır.

NOTLAR

1. Conference on Economic Progress, Poverty and Deprivation in the United States. *The Plight of Two Fifths of a Nation* Washington. D. C., 1962.
2. Citizens' Board of Inquiry into Hunger and Malnutrition in the United States. *Hunger USA*. Boston: Beacon, 1968.
3. Ferdinand Lundberg. *The Rich and the Super-Rich*. New York; Bantam, 1968. ch. 9.
4. National Institute of Mental Health, cited in *The New York Times*, December 1970.
5. Officials of Public Health Service, cited in *The New York Times*, December 4, 1970.
6. Report of Department of Health to Mayor's Narcotics Control Council (New York City), reported in *The New York Times*, May 1, 1972.
7. U.S. Office of Education, cited in *The World Almanac*, ed. Luman H. Long' New York: Newspaper Enterprise Association, 1967, p. 154.
8. U.S. Office of Education, cited in *The New York Times*, September 12, 1971.
9. Norman Keifetz, «Every Two Minutes,» *The New York Times Magazine*, March 9, 1969, p. 85.
10. Donald R. Cressey, *Theft of the Nation*. New York: Harper and Row, 1968. Fred J. Cook. *The Secret Rules: Criminal Syndicates and How They Control New York*: Duell, Sloan, and Pearce, 1966.
11. Herman Miller, *Rich Man Poor Man*. New York: New American Library, 1964. p. 138.
12. Robert Lampman, *The Share of Top Wealth-Holders in National Wealth*. Princeton: Princeton University, 1962, p. 24.
13. Robert L. Heilbroner, *The Future as History*. New York: Harper, 1960, p. 125, citing the estimate of a Senate committee.
14. Robert L. Heilbroner, in Robert L. Heilbrner, et al., *In the Name of Profit*. New York: Doubleday, 1972.
15. Samm S. Baker, *The Permissible Lie*. New York: World, 1968.
16. Drew Pearson and Jack Anderson, *The Case Against Congress*. New York: Simon and Schuster, 1968. C. Wright Mills, *The Power Elite*. London: Oxford, 1956.
17. William Appelman Williams, *The Great Evasion*. Chicago: Quadrangle, 1964, p. 93.
18. Paul A. Baran, *The Political Economy of Growth*. New York: Marzani and Munsell, 1960, ch. 2.
19. *Ibid.*, ch. 3.
20. Paul A. Baran and Paul M. Sweezy, *Monopoly Capital*. New York: Monthly Review, 1966, pp. 48-49.

21. Victor Perlo, *The Empire of High Finance*. New York: International, 1957, Part 3.
22. Report of Organization for Economic Cooperation and Development, reported in *Scientific American*, vol. 218, No. 3 (March, 1968), pp. 48-49.
23. J.D. Bernal, *Science in History*, Vol. 4, *The Social Sciences : Conclusion*. Harmondsworth: Pequin. 1969, pp. 1261-1264.
24. Labor Day Address, in *The New York Times*, September 7, 1971
25. Donella H. Meadows, et al *The Limits of Growth*. New York: Universe, 1972.
26. Edward S. Herman, «Atrocities» in Vietnam: Myths and Realities. Philadelphia: Pilgrim. 1970.
27. Through April, 1971. Estimated by. U.S. Senate Subcommittee cited below.
28. Ralph Littauer and Norman Uphoff, ed., *The Air War in Indochina*. Boston: Reacon, 1972.
29. *Refugee and Civilia War Casualty Problems in Indochina*. A. Staff Report Preport Prepared for the Use of the Subcommittee to Investigate Problems Connected with Refugees and Escapees, of the Committee on the Judiciary, United States Senate, September 28, 1970, Washington: U.S. Government Printing Office, 1970, pp. 42, 44.
30. *War Crimes and the American Conscience*, ed. Erwin Knoll and Judith Nies McFadden. New York: Holt, Rinehart, and Winston, 1970. *Crimes of War*, ed. Richard A. Falk. Gabriel Kolko, and Robert J. Lifton. New York: Random House, 1971.
31. Arthur H. Westing and E. W. Pfeiffer, «The Cratering of Indochina,» *Scientific American*, vol. 226, no. 5 (May, 1972), pp. 20-29.
32. *The American Health Empire: Power, Profits, and Politics*, ed John and Barbara Ehrenreich, New York: Random House, 1971.
33. Sidney Finkelstein, «The Anti-Hero of Updike, Bellow, and Malamud,» *American Dialog*, Vol. 7. No. 2 (Spring, 1972), pp. 12 - 14, 30
34. J.D. Bernal, *op. cit.*, pp. 489-497.

HESAP DEFTERİ

DIŞARDAN BAKMAK VE YANILGILAR HAKKINDA

«Militan» dergisinin Mart 1975 3. sayısında doktor - filolog, Yakın ve Orta Doğu Edebiyatçıları Bölüm Şefi Svetlana N. Uturgaury'nin Kemal Tahir'in «Devlet Ana Romanı üstüne» adlı yazısı yayınlandı. Rusça aslından Türkçe'ye aktarılan metin, bazı tipik özellikler taşımaktadır. Bu özellikler; başka ülkelerin insanları, yaşayışları, düzenleri, edebiyatları hakkında fikir yürütmenin ölçüsünü bilebilmek gibi, ve ayrıca bilimsel olabilmenin belli bir doktrinini benimsemiş ülkede yaşamının yetmemesi, buna bağlı olarak bir de yetenek gerektirdiği gibi noktalarda odaklaşmaktadır.

Adı geçen dergi tarafından «üstünde çok tartışılan bir konuya bir çok yönlerden aydınlık gerektirecek bir yaklaşım» olarak sunulan yazıyla ilgili notlarımızı Türkiye Defteri okurlarına iletmeyi yararlı bulduk.

1 — Bilimsel Sosyalizmi, kendi tekelinde sanıyor Bayan Svetlana; herhalde Bayan Svetlana, Marks ve Engels'in Doğu toplumlarına ilişkin önemli düşüncelerinden habersiz. Bu durum, Bayan Svetlana'nın, Kemal Tahir'deki tarih görüşünü özetlerken, Marksizm açısından düştüğü bazı yanlışlarda ilgi çekici bir biçimde yansıyor. (İlerde görülecek).

2 — Kemal Tahir, edebiyatta 1930 sonlarında şair olarak başladı» deniyor. Yanlış. 1930 başlarında başlar şiir yazmaya. Ayrıca «Göl İnsanları»ndaki hikâyeler de 1955'ten çok önce 1941'de yayınlanmıştı. Bayan Svetlana, bu konuda ihtiyatsız davranıyor, gerekli titizliği göstermiyor.

3 — Bayan Svetlana'nın marksizm açısından düştüğü ilginç yanlışlara gelince; Svetlana, özel toprak mülkiyetinin, feodal ve «toprak tutsağı» (Türkçe'de, eskiden, «toprak-bend» diye çevrilen bu terime, «toprak tutsağı» denmez, «toprağa-bağlı» denir; zaten adı verilme-yen çeviricinin çevirisi de oldukça anlaşılmaz) köylü sınıflarının bulunmayışı ile «sınıfsız toplum düzeni» ni birbirine karıştırıyor. Kemal Tahir, eski Türk toplumunun «sınıfsız toplum» olduğunu söylemez. Ayri-

ca, özel toprak mülkiyetinin bulunmadığı ilk sınıflı toplumlar'dan Marks ve Engels uzun uzun söz etmişlerdir. Svetlana'nın *Grundrisse*'yi, Marks ve Engels arasındaki Yazışmaları, ve başka bir çok marksist metni okuması gerek. Teorik çıkış noktası yanlış olduğu için daha sonra yaptığı eleştiriler de kaçınılmaz biçimde yanlış olacaktır. Ayrıca Svetlana, Kemal Tahir ve Devlet Ana söz konusu olduğu halde acaba Asya - tipi - üretim - tarzı'ndan niçin hiç söz etmiyor; bizi bu konuda niçin aydınlatmıyor?

4 — Bayan Svetlana, Türk tarihindeki üretim biçimi sorununu, bir iki cümleyle ve büyük bir iç rahatlığıyla kolayca kestirip atmış ve çözmüş. Sadece iki Rusca kaynağa dayanınca, böyle bir rahatlık duymak doğaldır. Keşki biz de aynı şeyi yapabilsek! Ama biz Türkçe kaynakları da okumak zorunluğu gibi bir talihsizlikle karşı karşıyayız; ayrıca tarihin sonucu olan güncel gerçeklerin içinde yaşamak da, bizim aynı rahatlığı duymamızı engelliyor.

5 — Svetlana, «Kemal Tahir... Türk feodalizminin... sonraki evrimleşmesini görmezden gelerek» diyor. Bu sonraki evrimleşme içinde ortaya çıkan ve Türk toplumunun egemen üretim biçiminin kanıtları olan feodal beylerin ve mülklerin neler olduğu konusunda Bayan Svetlana bize tarihimizden örnekler verseydi çok sevinirdik. Bayan Svetlana egemen üretim biçimi içinde ikinci derecede ve kısmi olarak yer alan ve genellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun Batıdaki topraklarında bulunan feodal yapılarla ya da 18 yy.'nın sonu ile 19 yy.'nın başında boy atan ve hiç bir

zaman egemen üretim biçimi haline gelememiş olan gecikmiş derebeylik'le, Batı da görülen egemen üretim biçimi olarak Feodalizm'i karıştırmış olmasın! Bu konuda Türk tarihçilerinin ve özellikle Prof. Niyazi Berkes'in eserlerini okumasını öğütleriz kendisine. O zaman «küçük burjuva bilinci» yafatasını hemen yapıştırması, pek kolay olmayacaktır.

6 — Bayan Svetlana, ulusal geçmişin değerlendirmesini adeta günah işlemekle bir tutuyor. (Bir romanda, bu çeşit idealleştirmeler şüphesiz ki, çoğunlukla, yersiz kaçar; ama bunu bütün öteki öğelerle birlikte ele almak, romanın öteki boyutlarını da aynı ölçüde dikkatle incelemek gerekir.) Halkçı bir içeriği olduğu ırkçılığa kaçmadığı sürece, ulusal geçmişin değerlendirmesi bir günah sayılmazsa gerek. Nâzım Hikmet, *Bedrettin Destanı*'nın Zeyli olan *Milli Gurur* risalesinde bunu çok iyi anlatır. Ayrıca romantik Rus ve Çağdaş Sovyet edebiyatında, sinemasında da bunu açıkça görürüz.

7 — 14'üncü sayfanın ilk iki satırıyla aynı sayfadaki 5'inci paragrafta, Svetlana çelişkiye düşüyor. Önce, toplumsal yanlar betimlenmemiş, kahramanların sınıfsal belirlenimi yok, diyor sonra, sınıfsal ayırılma, derebeylerinin egemenliği, tutsak köylünün ve esnafın durumunu romanda başarıyla anlatılmış diyor.(!)

8 — «Kemalizm», «Batılama» gibi bizim için çok önemli sorunları, Bayan Svetlana birkaç satırla özetleyip geçmiş. Bayan Svetlana'nın tam anlamıyla «kemalist», «Batıcı» ve «ilerici» olduğu görülüyor. Bu düşünce akımlarının bilimsel

sosyalizme daha yakın olduğunu düşünüyor herhalde. Ama «Kemalist»lerin, «Bâtıcı»ların ve «İlerici»lerin Bayan Svetlana ile aynı fikirde olmadıklarını söyleyebiliriz. Düşünceleri ve uygulamalarıyla bunu açıkça göstermişlerdir. Svetlana dikkatli olmalı; «küçük burjuvalığı» nerede aramak gerektiğini iyice incelemeli, geçmişte özellikle edebiyat alanında bu çeşit yaftaların kolayca yapıştırıldığını, sonra sanki, hiç bir şey olmamış gibi bunlardan dönüldüğünü aklından çıkarmamalı. Kemal Tahir'in deyişiyle «kolaya kaçmamalı» ve politik suçlamaların önemini hatırlamalı.

AST'IN BASIN BÜLTENİ

Ankara Sanat Tiyatrosunun 8 Ocak 1975'ten beri oynadığı ANA adlı oyun 22 Nisan 1975 tarihinde Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 1975/930-(4) sayılı kararıyla yasaklanmış ve AST, faaliyetten men edilerek tiyatro binası mühürlenmiştir. Daha önce sözü geçen oyun hakkında Ankara Basın Savcılığınca bütün sanatçıların ifadeleri alınmıştı. Devlet Güvenlik Mahkemesine intikal eden dosya hakkında Devlet Güvenlik Mahkemesi Savcılığı dava açmaya gerek görmemiş ve 15.4.1975 tarih, 1975/35 sayılı kararıyla takipsizlik kararı vermiş ve dosyayı Cumhuriyet Savcılığına iade etmişti.

Bilindiği gibi ANA, Maksim Gorki'nin aynı adlı romanından B.

Brecht tarafından sahneye uygulanmıştır. Roman, ülkemizde bugüne kadar 9 kere basılmıştır. ANA oyunu ise 1932 yılından beri Almanya'da, Amerika'da ve dünyanın çeşitli yerlerinde birçok kere oynanmıştır ve halen oynanmaktadır. ANA oyunu Almanya'da faşist Hitler idaresi tarafından yasaklanmıştı. Ancak Hitler yıkıldıktan sonra 1951'de tekrar Brecht tarafından sahneye konmuştur. Oyun, yurdumuzda da büyük ilgi görmüş ve bugüne kadar 50 bini aşkın yurttaşımız tarafından seyredilmiştir.

Sıkıyönetim sadece oyunun yasaklamakla kalmamış, aynı zamanda Ankara Sanat Tiyatrosunu da kapatmıştır. AST, 1 Mayıs'dan itibaren iki ay sürecek olan bir yurtiçi turnesine çıkacaktır. Tiyatro bütün sözleşmelerini ANA oyunuyla yapmıştır. Kapatma kararı, Anadolu'da bekleyen yüzbinlerce yurttaşımızın da bu oyunu seyretmesini engellemiştir. Oysa, AST, bu oyunu geçen yıl yaptığı Anadolu turnesi sırasında seyircisinin taleplerini gözönünde tutarak oynamaya karar vermişti. Seyirci arasında yapılan anket sonucu ANA romanının sahneye uygulanması yolunda geniş bir istek olduğu tesbit edilmişti.

AST sanatçıları şöyle demektedir :

Bu uygulama herşeyden önce 1961 Anayasasına aykırıdır. Anayasa'nın 20 ve 21. maddeleri herkesin anlayacağı kadar açıktır.

Madde 20 — Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir veya yayabilir.

Madde 21 — Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenmek ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.

Bugün ülkemizde, halkını ve yurdunu seven her sanatçı halkımıza karşı sorumludur. Biz, başta işçi ve köylülerimiz olmak üzere bütün yurtsever demokrat, ilerici yurttaşlarımıza da hitap ediyoruz. Halkımızı, sömürücü azınlığın eğlence aracı olan tiyatrolara teslim etmeyeceğiz. Ağır geçim şartları altında yaşayan, bu yüzden sanat, edebiyat ve kültür bakımından geri bir düzeyde olan geniş kitlelere sanat yapacağız. Yeryüzünde varlığımızın nedeni halkımıza hizmet etmek, bütün dünyadaki demokrasi ve bağımsızlık mücadelesinde kendi payımıza düşeni yapmaktır.

O zaman :

GÜNLERİN BUGÜN GETİRDİĞİ BASKI, ZULÜM VE KANDIR ANCAK BU BÖYLE GİTMEZ, SÖMÜRÜ DEVAM ETMEZ. BİZLERİN ELİNDEDİR GELEN IŞIKLI GÜNLER...

TÜMAS İSTANBUL ŞUBESİ KURULDU

Ocak ayı içinde Ankara'da faaliyetine geçen Tüm Üniversite Akademisi ve Yüksek Okul Asistanları Birliğinin İstanbul şubesi, geçtiğimiz ay kuruldu.

«İçinde bulunduğumuz günlerde çalışanların örgütlenmelerinin çok güncel ve acil bir görev olduğunu; bütün ilerici demokratik kuruluşlarla dayanışma içinde çalış-

caklarını; asistanların, üniversiteler kanununa, personel kanununa ilişkin sorunlarına öneri ve elden geldiğince çözümler getireceklerini; üniversitelerin demokratik ve halka açık olmasını, asistan ve öğrencilerin etkin olarak yönetime katılmasını, yapılan araştırmaların mutlaka yurt sorunlarında yoğunlaştırılmasını istediklerini belirten dernek üyeleri; halkımızın ileriye yönelik mücadelesi yanında yer alacaklarını» bildirmişlerdir.

Ayrıca «bütün çalışanların sendikalaşması gerektiğini savunan asistanlar, yitirilen hakların yeniden ve daha üst düzeyde elde edileceğine inandıklarını vurgularken, bu yolda yapılan girişimlere olabildiğince katkıda bulunacaklarını» söylemişlerdir.

Son olarak asistanlar «derneklerin ancak demokratik bir ortamda var olabileceklerini, anti demokratik eylemlerin kesinlikle karşısında olacaklarını» açıklamışlardır.

RADAR REKLAM A.Ş. SENDİKALI İŞÇİLERİNİN BASIN BÜLTENİ

Biz, Radar Reklam A.Ş.'de çalışan işçiler, tüm haklarımızı güvence altına almak için, mart ayı içinde Sosyal-İş Sendikasına girmiş bulunuyoruz.

Durumu Sendikanın yetki ilânının gazetelerde yayınlandığı 2 nisan 1975 çarşamba günü öğrenen işveren, 4 Nisan 1975 cuma günü saat 17 - 18 arasında sendika üyesi üç arkadaşımızı gerekçe göstermeden işten çıkarmıştır; bizleri de çıkarmaya hazırlanmaktadır.

Biz sendika üyesi arkadaşlar, bu, işçinin hakkını vermeyen, sendikayı kabul edemeyen çağdışı patron anlayışını kesinlikle protesto ettiğimizi kamuoyuna duyururuz.

KEMAL TAHİR ANILDI

2 yıl önce 21 Nisan'da kaybettiğimiz romancı Kemal Tahir, Yapı Endüstri Merkezinin Harbiye'deki salonunda anıldı.

Kalabalık bir dinleyici grubu tarafından izlenen anma gününde, gelecek yıl Kemal Tahir haftası yapılacağı ve romancının Türk edebiyat ve düşünce dünyasına etkilerinin konu edinileceği ilân edildi.

Halit Refiğ tarafından yapılan açılış konuşmasında, Kemal Tahir'in romanlarının kabataslak bir sınıflandırılması yapılarak, ölümünden bu yana geçen iki yılda sadece Doktor Hulusi Dosdoğru'nun (çok kıymetli kitabından) başka hiçbir şeyin yapılmadığının özellikle altı çizildi.

Doğan Hızlan, Kemal Tahir'in hikâyelerini konu ettiği konuşmasını, hikâyelerle romanları arasında paralellikler kurarak geliştirdi.

Haldun Taner, daha çok hayatı ve kişiliğini ön plana aldığı konuşmasını şöyle bağladı: «Bence Kemal Tahir, edebiyatımızda romancılığı çok ciddiye alan, her konusu için önceden uzun araştırmalara giren, tarih bilinci ve sorumluluk duygusu sahibi bir romancı olarak anılacaktır. Bütün bu çabaların al-

tında bugünkü ve yarınki Türk toplumuna bazı çıkar yollar arama amacı yatarı. Bu bakımdan, ayrıca, çok yurtsever ve yürekli bir yazardı.»

Kemal Sülker, Kemal Tahir'in mektuplarıyla anılarını anarak yaptığı konuşmasını, artık insanların düşünceleri yüzünden cezaevlerine sokulmalarını kınayarak bitirdi.

Doktor Hulusi Dosdoğru, geçtiğimiz aylarda bir dergide yayınlanan bir Sovyet Türkologunun yazısına heyecanlı bir cevap vererek, Türkiye Defteri'nin geçen sayısında yayınlanan Tarih Notlarından parçalar okudu ve dinleyicilere Türkiye Defteri okumalarını tavsiye etti.

Ertem Göreç tarafından hazırlanan, fotoğraf ve filmlerden oluşan kısa bir filmde sonra Cahit Tanyol, Kemal Tahir'in devlet görüşünü yansıtan bir konuşma yaptı.

Arkadaşımız Taylan Altuğ, bu sayıda yayınladığımız tebliğ niteliğindeki yazısını okudu.

Oğuz Atay, Kemal Tahir'de Doğu-Batı meselesini irdeleyen ve Kemal Tahir'in aslında Batılı tipte bir romancı olduğunu işaret eden konuşmasından sonra Metin Erksan yine Türkiye Defteri'nde yayınlanan Tarih Notlarından bazı bölümleri kaynak göstermeden okudu. Ve Mustafa Akdağ gibi, Halil İnalcık gibi tarihçilerin Kemal Tahir'den sonra cesaretle savlarını ortaya sürdüklerini ileri sürdü.(!)

1936'dan beri
40 yıldır, altı çizilerek,
önemi kavranarak
ne yayınlanmış, ne de okunmuş
bu MİLLÎ GURUR adlı risale.

Türkiye Defteri, Nâzım Hikmet'i
daha derinlemesine,
daha açık - seçik kavramamıza
yarayacak ve «milli mesele»ye
yaklaşmada ayrıca bir önem
taşıyan bu kısa eki yayınlamayı
uygun buldu.

**SİMAVNE KADISI OĞLU
BEDREDDİN DESTANINA**

ZEYL

**MİLLÎ
GURUR**

NAZİM HİKMET

1

9

3

6

«SİMAVNE KADISI OĞLU BEDRETTİN DESTANI» risalemin dördüncü formasının makina tashihlerini sabahleyin matbada yaptıktan sonra eve gelmiş, bu destanı yazmak için kullandığım notları, bir hapishanede geceleri doldurulmuş hatıra defterimi gözden geçiriyordum.

Artık son forması da baskı makinası altında gidip gelmeğe başlayan risaleme bir kelime bile ilâve edemiyeceğimi biliyordum. Fakat bana bir şeyler unuttum gibi geliyordu. Bana öyle geliyordu ki, tek bir satır yazı yazdım; fakat bu satırın sonuna nokta koymasını unuttum.

Vakit öğleye yakındı. Şafakla beraber çalkalanmağa başlayan lodos, ağır bulutların üstüne boşalmasıyla durulmuştu. Çok geçmeden yağmur da dindi. Gökyüzünün karanlığı yer yer yarıldı. Ağır perdeleri birdenbire düşen bir pencere gibi hava açıldı.

Ve ben, hapishane gecelerinde doldurulmuş bir hatıra defterinde «destan»ımın sonuna koymasını unuttuğum noktayı arayıp dururken Süleymaniye'yi gördüm.

Açılan öğle güneşinin altında Sinan'ın Süleymaniyesi bulutlara yaslanmış bir dağ gibiydi.

Evimin penceresiyle Süleymaniye'nin arası en aşağı bir saattir. Fakat ben onu elimi uzatsam dokunacakmışım gibi yakın görüyordum. Bu, belki, Süleymaniye'yi en küçük girinti ve çıkıntısına kadar ezbere, gözüm kapalı bile görebilmeğe alıştığım içindir.

Rüzgâr, deniz, endamlı ince kemerleri üstünde nasıl durabil-
diğine şaşılan eski bir taş köprü, «çarşambayı sel aldı» türküsü,
bir yağlığın kenarındaki «oya», bütün bunlar nasıl ve ne kadar bir
cami değilse, bütün bunların cami olmakla ne kadar alâkası yok-
sa, bence Süleymaniye de öyle ve o kadar cami değildir; Minarele-
rinde beş vakit ezan okunmasına ve hasırlarına alın ve diz sürül-
mesine rağmen, Süleymaniyenin de camilikle o kadar alâkası
yoktur.

Süleymaniye, benim için, Türk HALK dehasının; şeriat ve
softa karanlığından kurtulmuş; hesaba, maddeye hesapla madde-
nin ahengine dayanan en muazzam verimlerinden biridir. Sinan'ın
evi, maddenin ve aydınlığın mabedidir. Ben ne zaman Sinan'ın Sü-
leymaniyesini hatırlasam, Türk emekçisinin yaratıcılığına olan
inancım artar. Kendimi feraha çıkmış hissedirim.

İşte bu seferde, büyük bir Türk halk hareketi için yazdığım
bir risalede unuttuğumu sandığım son noktayı ararken, Süleyma-
niyemizi, biraz önce yağan yağmurla yıkanmış, açan güneşin al-
tında şırıl şırıl görünce aradığımı birdenbire buldum. Ferahla-
dım. Bulduğumu hatıra defterimin son sayfalarında okudum. Ve
anladım ki, «Simavne kadısı oğlu Şeyh Bedreddin destanı» isimli
risaleme; belki on satırlık, belki on sayfalık bir zeyl yazmak mec-
buriyetindeydim.

Mevzuu bahis risalemin sonunda «AHMEDİN HİKÂYESİ»
diye bir fasıl vardır. Bulduğum ve hatıra defterinde okuduğum ve
risaleme zeyl olarak yazmak mecburiyetini duyduğum «nokta»
bana Ahmed bu hikâyeyi anlattıktan sonra onunla yapmış oldu-
ğum bir konuşmadır.

Bu konuşmayı olduğu gibi aşağıya geçiriyorum :

«Dışarda çiseleyen yağmura, koğuşun terli çimentosuna ve
yirmi sekiz insanına Ahmed hikâyesini anlatıp bitirmişti. Ben :

— Ahmed, demiştin, bana öyle geliyor ki sen Bedreddin ha-
reketinden birazda millî bir gurur duyuyorsun.

Sesime tuhaf bir eda vererek söylediğim bu cümlelerin için-
den, Ahmed «millî gurur» ter kibini birdenbire kamçı gibi eline al-
mış, onu suratımda şaklatmış ve demişti ki :

— Evet biraz da millî bir gurur duyuyorum. Tarihinde Bedreddin hareketi gibi bir destan söyleyebilmiş her milletin şuurlu proleteri bundan millî bir gurur duyuyor. Evet, Bedreddin hareketi aynı zamanda benim gururumdur. Millî gurur!.. Sözlerden ürkmeme! İki kelimenin yan yana gelişi seni korkutmasın. Lenini hatırla. Hangimiz Lenin kadar beynelmilelci olduğumuzu iddia edebiliriz? Lenin yirminci asırda beynelmilel proleteryanın, dünya emekçi kitlelerinin, beynelmilel proleter demokrasisinin en büyük beynelmilelci rehberi 1914 (orijinalde 1934 yazılı) senesinde «sosyal demokrat»ın 35 inci numarasında ne yazmıştı?

Eğer Ahmed «Lenin filânca mesele hakkında ne yazmıştı?» demiş olsaydı, herhalde aramızda böyle bir sorunun cevabını verenler bulunurdu. Fakat «sosyal demokrat»ın 35 inci numarası diye konulan mesele hepimizi şaşırttı. Ve hiç birimiz 35 inci numara neler yazılmış olduğunu hatırlayamadık. Ahmed bu şaşkınlığımız karşısında gülümsedi. —Zaten o en derin acıdan en büyük sevince kadar bütün duygularını hep bu meşhur gülümseyişiyle ifade eder.— Ve aşağı yukarı bütün Lenin külliyatının ana fikirlerini sayfaları ve satırlarıyla taşıyan hafızasından bize şu cümleleri okudu (1).

«... Biz şuurlu Rus proleterleri millî şuurlu duygusuna yabancı mıyız? Elbet de hayır? Biz dilimizi ve yurdumuzu severiz, onun emekçi kitlelerini (yani nüfusunun 9/10'unu) şuurlu bir demokrat ve sosyalist yaşayışına yükseltebilmek için en çok çalışan biziz. Çar cellatlarının, asilzadelerin ve kapitalistlerin bizim gibi yurdumuzu nasıl ezdiklerini, onu nasıl sefil kıldıklarını görmek herkesten çok bize ıstırap verir. Ve bu zulümlere bizim muhitimizde, Rusların muhitinde de karşı konulmuş olması; bu muhitin Roduşefi, Dekabristleri, 70 senelerinin inkılâpçıları ortaya

(1) Lenin külliyatı baskı 1935, cild 18, sayfa 80, 81, 82, 83 de «Rusların Millî Gururu» isimli makaleyle —ki bu makale 1914 senesinde «de «Sosyal demokrat»ın 35 inci numarasında çıkmıştır— Ahmedin o gün bize hafızasından okuyup orhal tercüme ettiği satırları bilahara karşılaştırdım. Ahmet ezbere okuyup tercüme ettiği parçaların yalnız cümle kuruluşlarında bazı değişiklikler yapmış. Fikirde hiçbir hata olmadığı için ben Ahmedin tercümesini aynen aldım.

çıkarmış bulunması; Rus amelesinin 1905 senesinde muazzam bir kütile fırkası yaratması; aynı zamanda Rus müziğinin demokratlaşarak büyük toprak sahiplerini ve papaları defetmeğe başlaması bizim göğsümüzü kabartır...

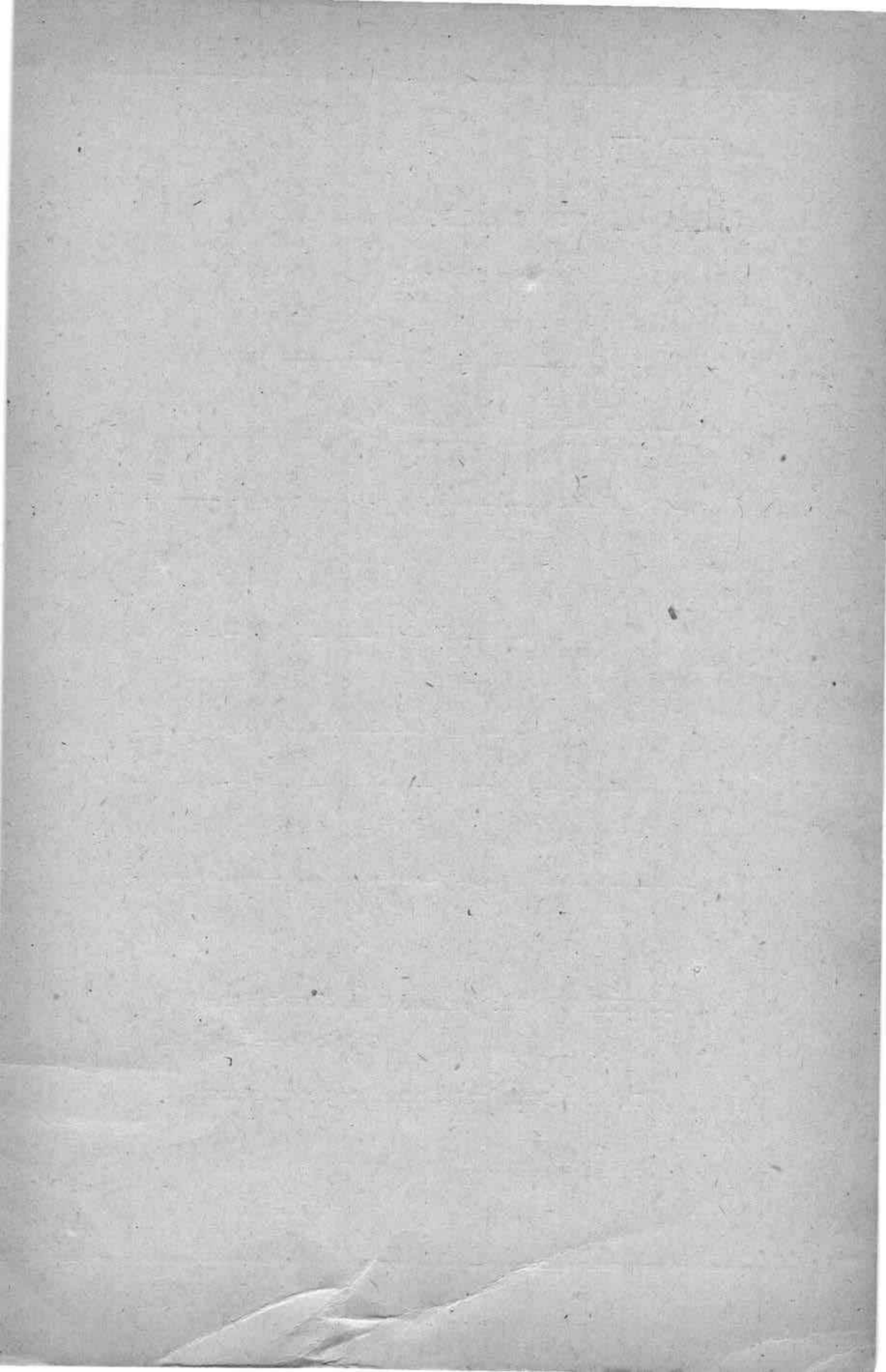
«... Biz millî gurur duygusuyla meşbuuz. Çünkü Rus milleti de inkılâpçı bir sınıf yaratabildi. Rus milleti de beşeriyete yalnız büyük katliamların, sıra sıra darağaçlarının, sürgünlerin, büyük açlıkların, çarlara, pomeşçiklere, kapitalistlere zilletle boyun eğişlerinin nümunelerini göstermekle kalmadı; hürriyet ve sosyalizm uğrunda büyük kavgalara girişebilmek istidadında olduğunu da ispat etti.»

Biz Millî gurur duygusuyla meşbuuz ve bilhassa bundan dolayı kendi esir mazimizden nefret ediyoruz. Bizim esir mazimizde pompeşçiklerle asılzadeler Macaristanın, Lehistanın, İranın, Çinin hürriyetini boğmak için müjikleri muharebeye sürüklemişlerdi.

Biz millî gurur duygusuyla meşbuuz ve bilhassa bundan dolayı bugünkü esir halimizden; aynı pomeşçiklerin kapitalistlerle uyuşarak Lehistan ve Ukraynayı ezmek, İranda ve Çindeki demokratik hareketi boğmak, millî haysiyetimizi berbat eden Romanoflar, Bogrinskiler, Purişkeviçler çetesini kuvvetlendirmek için bizi harbe sürüklemek istemelerinden, nefret ediyoruz. Hiç kimse esir doğmuş olduğundan dolayı kabahatli değildir. Fakat esaretini haklı bulan, onu yaldızlıyan (meselâ Lehistanın Ukraynanın v.s. nin ezilmesine Rusların «vatan müdafaası» adını veren) esir, yer-yüzünün en aşağılık mahlûkudur.»

Leninden bu satırları bir solukta okuduktan sonra Ahmed birdenbire susmuş, nefes almış ve yine o meşhur gülümseyişiyle :

— Evet, demişti, bizim muhitimizde Bedreddini, Börklüce Mustafayı, Torlak Kemali, onların bayrağı altında döğüşen Aydınlı ve Deliormanlı köylüleri yaratabildiği için ben şuurlu Türk proleter, millî bir gurur duyuyorum. Millî bir gurur duyuyorum, çünkü derebeylik tarihinde bile bu milletin emekçi kütleleri (yani nüfusun 9/10'u) Sakızlı rum gemiciyi ve yahudi esnafını kardeş bilen bir hareket doğurabilmiştir. Çünkü unutmayın ki «başka milletleri ezen bir millet hür olamaz!»

yayınları

felsefe dizisi : 1

**MAURICE
CORNFORTH**

**BİLGİ
TEORİSİ**

YÖNETİM YERİ: Ankara Cad. Konak Han 43/4

Cağaloğlu — İstanbul.

Tek isteklerde pul gönderilmesi rica olunur.

ON LİRA